

צבי חזן

נתיבים וגעגועים

צבי חזן

נתיבים וגעגועים

Tzvi Chazan

Caminhos e Saudades

ציור העטיפה: עינב מינץ

תרגום: אברהם הצמרי ושושנה מור הצמרי

עריכת לשון: הרצליה אפרתי

הגרסה הפורטוגזית של הספר הוכנה בסיוע: בטי ליפמן לונדון

ספר זה יוצא לאור בסיוע המכללה האקדמית ספיר,
המועצה האזורית שער הנגב וקרן המלגות על שם צבי
גרשוני של המועצה האזורית שער הנגב.

© כל הזכויות שמורות למחבר
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי,
מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

נדפס בישראל, תשס"ז

Printed in Israel, 2007

לאֵלֶקָה חֲזוֹן, דוֹדָתִי, אַחֹתוֹ שֶׁל אָבִי,
אִידֵאָלִיסְטִית שֶׁשֶׁתַּתְּפָה בְּמַלְחַמַת
הָאֲזָרְחִים בְּסִפְרָד (1936–1939)
כַּמְתַּנַּדֶּבֶת בְּבִרְיָגְדָה הַבִּינְלָאוּמִית לְצַד
הַרְפּוּבְּלִיקָאִים שֶׁנִּלְחַמוּ בְּגִנְרַל פְּרַנְקוּ,
וְעַקְבוּתִיָּה נְעִלְמוּ. רִגְשׁוֹתַי וְגֵאוּוֹתַי
נִתְּוִנִים לָהּ וּלְזַכְרָהּ.

לרעייתי אדית

לילדי דבורה, מאיר, חנה

ובני זוגם אלון, יעל, רוני

לנכדי עינב, שני, צוף, פז,

אור, הילה, רום, סער, רותם

על האושר שאתם מסבים לי

לחיות עמכם.

תוכן העניינים

דברי הקדמה –

שמעון פרס, אהרן ידליון, הנריקה ולטמן

פתח דבר 19

1. ההתחלה 20

2. חבר ילדות – בָּבָה 21

3. דוד בן-גוריון 24

4. רחוב ז'וזה פֶּאוּלִינו, בּוֹם קֵטִירו 29

5. בית הספר "תלמוד תורה" 32

6. עבודה (א) – נער עובד 35

7. שיעורי כינור 37

8. עבודה (ב) – משרד להנהלת חשבונות 39

9. דודתי אֶלְקָה 42

10. אֶדוֹנִיָּרֵן בְּרִבּוֹזָה 46

11. שליחות עלייה בברזיל 48

12. אלה שלא עלו 52

13. ספריה נידת בסאו פאולו 55

14. "ילד בוכה" 56

15. מזל או גורל 58

16. הקיבוץ – אתמול והיום 63

17. קהילת ה"הורים" בקיבוץ 65

18. שמעון פרס 68

19. החברים בקיבוץ – אתמול והיום 71
20. מנהיגי ברור חיל 74
21. החשמלית 77
22. געגועים לקיבוץ הישן 80
23. דב צמיר 83
24. "חלומי של יגאל" 88
25. ביקור הגברת הזקנה 94
26. הפסקת הלימודים בברזיל 98
27. קרלוס גרדל 101
28. בחירתי לראשות המועצה האזורית שער הנגב 103
29. בואו של "הגרעין הברזילאי" מארז לברור חיל 106
30. ייסודה של מכללת הנגב על שם פנחס ספיר 110
31. ברור חיל – לינה משפחתית 115
32. סדר היום של ראש המועצה האזורית 117
33. רכילות בקיבוץ 123
34. ברור חיל – "קיבוץ תנועת" 128
35. שושבין בחתונת אורסטס קוארסיה 132
36. קהילת השחורים בסאו פאולו 142
37. זיכרונות מתקופת הקונסוליה בסאו פאולו 177
38. בית אבות 180
39. נחום פסה ("נושם") 182

40. זְנִיּוֹ קוֹאֲדְרוֹס 186
41. "ערים תאומות" – שער הנגב וסורוקָה 189
42. חברים בלתי נשכחים 191
43. קרן הדוכס מאדינבורג 199
44. האחות תרזה – בית חולים סְנֵטָה מְרִסְלִינָה 203
45. ושוב "ילד בוכה" – תוכן הסיפור 207
46. אהבת הכדורגל 219
47. שדרות – עיר שכנה של שער הנגב 222
48. סאו פאולו 2004 228
49. לִיאֹנֶל בְּרִיזֹלָה 231
50. מכתב אישי לאריאל שרון 234
51. תואר "אדמירל" 237
52. כיכר הרפובליקה – יריד האמנויות 239
53. השכנים הפלסטינים 242
54. הספרים שלא שכחתי 247
55. יחסי הקונסול עם הקהילה היהודית בסאו פאולו 250
56. T.I.O.I. – משרד הבינלאומי בישראל 261
57. מהותה של משפחה 264
58. מילה אחרונה 268
- נספחים 269

4.8.2005

את צבי חזן אני מכיר שנים רבות. צבי הוא איש ערכי, הנאמן לדרך, לעם ולמדינה. כחניך תנועת "הבונים דרור" בברזיל, החוגגת שישים שנות פעילות, עלה לארץ והגשים בקיבוץ ברור חיל בצפון הנגב.

פגשתי את צבי בצמתי דרכים חשובות והתרשמת מאישיותו, בעיקר עת מילא את תפקיד ראש המועצה האזורית שער הנגב במשך 13 שנים. בתקופה זו הביא צבי להקמת "מכללת ספיר", שהיא אחת המובילות בארץ ובעלת מעמד אוניברסיטאי.

בעקבות היכרות זו, החלטתי לנצל את כישוריו של צבי חזן עת התמנית לשר החוץ, ומיניתי אותו כקונסול כללי של מדינת ישראל בסאו פאולו ודרום ברזיל. צבי מילא את התפקיד בהצלחה גדולה במשך 4 שנים, וזכה לתשבוחות הן במשרד

החוץ והן בין גורמי הממשל והקהילה היהודית בברזיל, עימם היה בקשר בתקופת שליחותו.

בשובו מברזיל, המשיך צבי את פעלו הציבורי, וכיהן במשך 10 שנים כיושב ראש לשכת המסחר ישראל-ברזיל ועשה רבות בתפקיד זה להידוק קשריה של מדינת ישראל עם ארצות דרום אמריקה.

כעת, משהחליט צבי חזן להביא את מסכת חייו ופעלו בכתב, אני שמח שניתנה לי ההזדמנות להקדים לספרו "נתיבים וגעגועים". ליקוט החומר והיוזמה להוצאת ספר זה לאור, יש בהם חשיבות רבה בהיות הספר פורס תמונה שלמה – ספקטרום השזור מעש ציוני, ערכי אנוש וחברה, דעות ועקרונות שמשמעותם רבה לציבור, למען בני המשפחה ובעבור הדורות הבאים.

צבי חזן
שמעון פרס

הקדמה וברכה לידידי צבי חזן,

אי אפשר שלא להתרשם מסיפור החיים של צבי חזן – יליד 1935 בשכונת עוני בעיר הגדולה סאו פאולו אשר בברזיל, רחבת הידיים. הנער המוכשר והרגיש, שהיה חבר באגוד הצופים היהודיים (מגיל 10–14) מצטרף לתנועת הנוער הציונית דרור, הדורשת מבוגריה בנחרצות, בעקבות סמינר אידאולוגי מעמיק ודרמטי, לוותר או לעזוב את הלימודים האקדמיים, ללמוד מקצועות הדרושים לחיי קיבוץ ולעלות לישראל כדי להקים קיבוץ תנועתי שהוא המשכה של התנועה מחו"ל ומוקד השראה לחניכיה בברזיל.

צבי חזן ורעייתו אדית מקיימים את מצוות התנועה, עולים לישראל ב-1957, משתלבים בברור חיל, קיבוץ של יוצאי ברזיל אשר בשער הנגב ומזדהים בכל לב עם שליחותו האסטרטגית והחברתית של הקיבוץ בבניין המדינה, ביצור גבולותיה ועיצובה כחברה של רווחה לפרט ושל צדק חברתי.

מנעוריו, צבי חזן הוא איש של עבודה והשכלה. כבר בברזיל, בגיל 14, הוא נער עובד ומפרנס, אם בחנות לבגדים משומשים ואם במשרד להנהלת חשבונות, והוא ממלא חובותיו במסירות בעבודה בקיבוצו בישראל. ויחד עם זאת הוא מצטיין בלימודיו – תחילה בבית הספר היסודי "תלמוד תורה" בברזיל וכעבור שנים בלימודיו בהיסטוריה הישראלית והכללית באוניברסיטת תל-אביב, ממנה קיבל תעודת B.A. ואף זאת, צבי נועד מעצם

אופיו ורגישותו להיות סופר. בשנת 1956, ערב העלייה לישראל, הוא מפרסם ספר בשם ילד בוכה.

הספר נכתב על רקע מלחמת קוריאה שהתחוללה בראשית שנות החמישים, אך הוא בבחינת זעקה נגד כל המלחמות ובעיקר מלחמות העולם, שגרמו להרס נורא של הציביליזציה המודרנית ולעשרות מיליונים של הרוגים.

זהו ספר של שכל ורגש ששילובם כה מאפיין את צבי חזן, ספר של הגות מאלפת ושל אמפטיה עמוקה לקורבנות המלחמה, האבטלה והרעב.

כך למשל, צבי חזן קורא לשיתוף פעולה בין הדורות, לאיזון בין שלושת ממדי הזמן ("ללמוד מן העבר, להאבק בהווה, להאמין בעתיד") ולהבנת המורכבות של היצור האנושי ("האדם והמלחמה – שתי ישויות, שני אויבים ששונאים אחד את השני אבל לא נפרדים"). ועם זאת הוא קורא למאבק – "ללחום כן – למען ילד כלשהו שבוכה".

צבי חזן, אוהב הספרות והמוזיקה כל חייו, נותן גם ביטוי לחשיבותה של היצירה האמנותית והספרותית לעילוי האדם והחברה. וכך הוא כותב: "המוזיקה של בטהובן, פילוסופית החיים של רומן רולן, הפציפיזם של סטפן צווייג והאמנות של ליאונרדו די וינצ'י ואוגוסט רודן יכוונו את האנושות לדרכים טובות יותר".

הקריירה הספרותית נקטעה. ההכרעה הציונית לעלות לארץ, ההחלטה הערכית לבנות קיבוץ הובילו את צבי חזן לחיים של שליחות ציבורית. הוא מכהן כמזכיר וגזבר בקיבוץ. הוא מגויס להיות שליח עלייה של הסוכנות היהודית לברזיל (1968–1970). הוא נבחר שלוש פעמים לכהן כראש המועצה

האזורית שער הנגב (1974-1987). הוא נשלח על ידי משרד החוץ להיות קונסול כללי של מדינת ישראל בסאו פאולו בשנים 1987-1991. והוא ראש לשכת המסחר ישראל ברזיל. בכל תפקידיו הציבוריים הוא גם מנהיג, גם דיפלומט במובן הטוב של המילה וגם יזם של פרויקטים כלכליים, חינוכיים ותרבותיים.

גולת הכותרת של יוזמותיו היא המכללה האקדמית על שם ספיר והוא עומד בראש הוועד המנהל 13 שנים. הוא מקים בנגב עמותה לקשרים בינלאומיים וכן את מועצת נבחרי הנגב. וכמובן, יש לו תרומה יקרת ערך לקידום קשרי גומלין בין ישראל לבין ברזיל. הוא מתוודע לאנשים חשובים מהמנהיגות של ברזיל ושל הקהילה היהודית. נועם הליכותיו והשכל הישר של צבי חזן קוסמים לבני השיח שלו והם מתאהבים דרכו בישראל ובקיבוץ ברור חיל.

הספר מפגיש אותנו עם יחודה של ברזיל - בפולקלור שלה וביצירה האומנותית, בשיגעון הכדורגל ובהתלהבות המוזיקלית, בהשפעה המגנטית של שידורי הרדיו ובקסם של מחזות הזמר, וכן במגוון הפולחנים והאמונות הדתיות של האוכלוסייה המגוונת - האינדיאנית, האפריקנית והאירופית-קתולית. והספר מפגיש אותנו עם ישראל החלוצית המתמודדת עם מבחני הביטחון וקליטת העלייה. וגם גדולי המנהיגות בישראל - בן-גוריון, שמעון פרס, רוחשים חיבה וכבוד לצבי חזן.

צבי חזן הוא, אם כן, סופר וחלוץ, הומניסט ודיפלומט, יזם ושליח ציבור. איש של מעשים רבים שממלא את תפקידיו מתוך רוח גדולה, ותמיד - איש קיבוץ. צבי חזן ראה בהקמת

קיבוץ שליחות כמעט קדושה, שהרי הקיבוץ מושתת על ערכים נצחיים של סולידאריות אנושית ורדיפת צדק ושוויון. הספר מתאר גם את תהליכי השינוי שעוברים על הקיבוץ – בעקבות רוחות מבחוץ ומשברים פנימיים. לדידו, הקיבוץ בנוי על אמונה משותפת של חבריו, על הגינות ביחסי אנוש ועל טוהר הרוח. עם זאת – זוהי קהילה של בני אדם רגילים, בעלי חולשות ורצונות מנוגדים, ועל כן ברור חיל – כמו קיבוצים אחרים, הולך ומשתנה. ספק אם נולד בקיבוץ אדם חדש ואין הוא עוד אבנגרד הלוחם ליצירת החברה הסוציאליסטית. צבי חזן מתגעגע לקיבוץ הישן, אך מבליט את ההישג של ברור חיל – קהילה תוססת של יהודים ברזילאים בשער הנגב – זהו הישג בר קיימא.

אי אפשר שלא להתרגש מדמותו ופועלו של איש ציבור עדין ואציל, אידיאליסט עקבי שלא חדל להאמין במחר ובערכים שהם מעל לפרוזה היום יומית. אידיאליסט פעיל שהמסר שלו לקורא הוא כי "אדם צריך לבטוח בעצמו, להאמין תמיד ולהתקדם הלאה – אף פעם לא לנום, כי הלילה מחפש את היום, אבל היום בורח מהלילה".

אהרן ידלין

חבר קיבוץ חצרים

שר חינוך ותרבות לשעבר

ברכה מסאו פאולו,

כיצירה ספרותית יוכלו הקוראים למצוא בספר זה רגעי יופי ויצירה מרתקים. עוד לפני שצבי חזן עלה לישראל הוא הראה נטייה ספרותית עם פרסום ספרו "ילד בוכה", וזכה לשבחיה של דינה סילבֶּיֶה דה קֶרוֹז, הסופרת הברזילאית הנודעת. צבי, אשר חי כחלוץ בקיבוץ ברור חיל, התגלה תחילה כאדם יצירתי ואחר כך כאיש פוליטי. את נטיותיו הספרותיות הותיר ב"כספת פרטית", ופנה לפעול למען התנועה הקיבוצית ומאוחר יותר לטובת היחסים בין ישראל לברזיל. עכשיו, כש"תלה את נעליו", הוא שב למקורות חייו. הספר מתייחד במעברים חדים בין עבר להווה ובין עובדות לתחושות, כי חזן מערב את נטיותיו כסופר עם אלה של כותב הזיכרונות, וכך הופכים תיאוריו, חוויותיו וניתוחיו למעניינים, מאלפים ומרגשים.

הכרתי את שזן (כך אני קורא לו) בשנות השבעים. מישהו טלפן אלי וביקש לעזור לחבר קיבוץ ברור חיל, שעמד להיפגש עם הנהלת העיתון "אֶסְטָדוֹ דֵה סָאוֹ פָּאוּלוֹ" ולספר על ביקורו בברזיל ומטרתו. קבענו להיפגש והייתה זו אהבה ממבט ראשון. הצעתי להעניק למשפחת מסקיטה (בעלי העיתון) מדליה של שער הנגב. כמו כן המלצתי ששזן יוצג כ"מושל שער הנגב". קבענו את תאריך הביקור במערכת העיתון, הוא נפגש עם זוליו מסקיטה נטו ועם רוי מסקיטה. הייתה זו פגישה טובה, ולמחרת הופיעו בעיתונות ידיעות חיוביות על ביקורו.

מאוחר יותר טלפן אלי שזן מישראל ואמר שלדעתו חשוב להכין תכנית של ברית "ערים תאומות" בין שער הנגב לבין עיר בברזיל. חשבתי מיד על קמפינס, שבה כיהן אֹרְסֵטֶס קוֹאֶרְסֵיָה כראש העיר. באותה תקופה הוא היה סגן מושל מדינת סאו פאולו וקיבל את הצעתי בסבר פנים יפות, אך במקום קמפינס הציע את סורוקבה. "העיר היא בגודל סביר", הבטחתי לשזן. כמפורט בסיפורו הנחמד של שזן, פרוטוקול "הערים התאומות" נרשם ונחתם בעת ביקורו של סגן המושל קוארסיה בישראל ב-1983. חתמו עליו ראש העיר סורוקבה, פלביו שבס, שהיה חבר באותה משלחת ושזן מטעם המועצה האזורית שער הנגב. הפרוטוקול אושרר בעת ביקורו של שזן, שנה לאחר מכן, בסורוקבה. הידידות בין קוארסיה ושזן התהדקה ונשארה איתנה עד היום.

טוב, כל הסיפורים הללו כלולים בספר. בעתיד חובה יהיה לחזור לסופר צבי חזן כאשר ננסה להבין את משמעות השנים הללו להנחת הגשר בין ישראל לברזיל. זאת כיוון שצבי ורעייתו אדית הבלתי נלאית עשו למען יחסי שתי המדינות יותר מכל דיפלומט אחר. ואני סוף סוף גיליתי שחזן נולד דיפלומט.

הנריקה ולטמן

סופר ועיתונאי

סאו פאולו, יולי 2005

פתח דבר

הספר מכיל זיכרונות מתקופת ילדותי ובחרותי בשכונת בום רֶטִירוֹ שבעיר סאו פאולו, ברזיל. פרקים אחרים עניינם תקופת העלייה לישראל ב-1957 לקיבוץ ברור חיל, שבו אני חי עם אדית רעייתי עד עצם היום הזה. בספר משוחזרות חוויות שחוויתי בקיבוץ ומשורטטת התקופה שבה הייתי "ראש המועצה הברזילאית" הראשון שנבחר בחו"ל (1974-1987), באזור שער הנגב שבדרום הארץ. עוד מתוארים בספר ייסוד המכללה ע"ש פנחס ספיר בשער הנגב, יחסי עם השכנים הפלסטינים, וכן מגעי עם דוד בן-גוריון, עם שמעון פרס ועם אישים אחרים. מסופר על פועלי כקונסול הכללי של ישראל בסאו פאולו (1987-1991), ונפרשת מסכת יחסי עם המושל אוֹרְסֶטֶס קוֹאֶרְסִיָה, עם פוליטיקאים ברזילאים רמי מעלה ומגעי עם מנהיגים בקהילה היהודית בברזיל. פרקי הספר הולכים וחוזרים סביב שאלת מפתח שאני מנסה לענות עליה תוך גילויי רגשות וגעגועים: האם האידיאלים של נעורי היו כדאיים?

1. ההתחלה

ספר זה אינו בנוי כספר זיכרונות קלאסי; אין מובא בו רצף כרונולוגי של עובדות. כמו כן העדפתי לא לקבוע נורמות ולהציג מכלול של הנחות מוצא, אלא לתאר בדרכי אירועים וחוויות שעברו עלי במרוצת השנים. לכן תיאור ההתרחשויות מדלג מתקופה לתקופה, קדימה ואחורה. פעמים רבות כאשר חשבתי שסיימתי לתאר נושא מסוים, למשל חוויות בקיבוץ, הרגשתי שמדובר בעניין מורכב מדי ובחרתי להימנע מסיכומים ומהסקת מסקנות. קבעתי לעצמי לציין את העובדות שריגשו אותי למן הרגע שהיה עלי לעמוד לבדי בפני המציאות – מימי ילדותי הראשונים ועד היום – וניסיתי לבדוק במבט לאחור אם עשיתי והשגתי כל מה שתכננתי ורציתי לעשות במהלך השנים. תשובתי הברורה היא: רחוק, רחוק מאוד מזה. הייתי רוצה להתחיל הכול מחדש ולעשות זאת טוב יותר, הרבה יותר טוב!

כאן, קוראים נכבדים, תוכלו למצוא באחד הפרקים תשובה לשאלת האידיאלים של נעורי, שהיא כמעט אידיאלית: לחיות את החיים הריאליים... את המציאות. לצידה יש חלומות קטנים וחלומות גדולים.

אלה הם חיים. אלה הם החיים...

2. חבר ילדות - בָּבָה

בבה (נֶלְטֶר רוזנטל), חברי הקרוב בימי ילדותי, היה בעל חוש הומור, משפחתו הייתה ענייה כמשפחתי וגרנו בבוֹם רֶטִירוֹ, שכונת היהודים של סאו פאולו. בבה היה חברי גם ב"אָוּנְיָאָנְדֶה" - אגודת הצופים היהודים. מגיל 10 עד 14 פעלנו באגודה זו, ששכנה באותה תקופה ברחוב אוֹגוֹסְטָה 1953. מדריכנו היה שיקו (פֶּרְנַסְיֶקוֹ גוֹטְהֵילְף). מזה עשרות שנים שיקו הוא בעל התכנית "מוֹזָאִיקוֹ" (תכנית שבועית בת שעה על המתרחש בקהילה היהודית בסאו פאולו, בעולם היהודי ובישראל), ששודרה בזמנו ברדיו וכיום גם בטלוויזיה, בסאו פאולו.

ב-8 במאי 1945, יום סיומה של מלחמת העולם השנייה פנינו, בבה ואני, למנהל בית הספר שבו למדנו - מכון טֶיֶרְדֶנְטְס - מר לוסיאנו רוברטו. ביקשנו - וקיבלנו - את אישורו להשתתף ב"יום הניצחון" לא במסגרת בית הספר אלא כחברים ב"אוניאנדוה". היינו הצופים היחידים בבית הספר. השתתפנו בתהלוכה שצעדה בשדרות סאו פאולו לעיני עשרות אלפי אנשים, ונשאנו על כתפינו את ה"פֶּרְסִינְיָאָס", החיילים הברזילאים שלחמו במלחמה שהתנהלה באירופה. היה זה אירוע מרגש ובלתי נשכח.

דוֹנָה (גברת) בָּקָה, אמו של בבה, הייתה חברתה של אמי. לפי סיפורי אמי הייתה בקה אחת מחברותיה שהציעו לה לאחר

שנכנסה להריון ונשאה אותי, "הכותב הנכבד של ספר זה", לעבור הפלה, עקב מצבנו הכלכלי הקשה. אמי, שהייתה דתייה והאמינה שבעתיד מצבה יהיה טוב יותר, דחתה את ההצעות האלה. בכל פעם שסיפרה לי זאת הוסיפה: "השקעתי בך, ולכן עליך להיות אדם חשוב בעתיד!"

בבה היה זה שהביא אותי לתנועת הנוער הציונית, דרור. ביוני 1947 בישר לי בבה שקבוצת צעירים בשם זה מתאספת בשכונתנו, בבית הספר "התחייה". השיחה הראשונה ששמענו בדרור הייתה של דב צמיר (פּרַנְרָדוּ צִמְרִינְג), על הפילוסופיה הציונית של ברל כצנלסון. כמובן לא הבנו מאומה מנאומו. אני זוכר שבבה אמר לי: "אין לי ספק שבבית ר, תנועת נוער ציונית ימנית ומאורגנת היטב, יש יותר שעשועים, אבל שם צריכים לשלם דמי חבר כדי להיכנס, ולעומת זאת כאן, בדרור, זה חינם ואפשר ליהנות ולראות בחורות יפות". כך קבע למעשה עבורנו בבה בן ה-16 את התחלת החיים הציונים העתידיים בישראל.

ב-1970, כאשר סיימתי את שליחותי כשליח עלייה בברזיל, בבה שחי בקיבוץ ברור חיל, ביקש שאלך לבקר אצל אמו, בקה, בסאו פאולו. היא הזדקנה מאוד, הייתה חולה ועיוורת, בכתה כל הזמן וביקשה לשמוע פרטים ועוד פרטים על חייו של בנה בישראל. דונה בקה, בבה ואחיו אִינְדֵרֵוּ ורוֹפִינְס, היו תמיד חלק מזיכרון הילדות והנעורים שליווה אותנו בשכונת בום רטירו. אני נזכר בשכונת ילדותי בהאזיני לאֶטְאוֹלְפּוּ אָלְבֶס דֶה סְאוֹזָה (1909-1969), מגדולי זמרי הפולקלור של ברזיל, שאחד משיריו הידועים נקרא "תקופת ילדותי"

(Meus Tempos de Crianca):

אני מתגעגע למורתי שלימדה אותי את האלף-בית,
היכן נמצאת מְרִיאָזִינָה, אהבתי הראשונה, היכן היא?
אני וכל הילדים משתובבים במדרכה,
משחקים גולות וכפתורים
הייתי אז מאושר, אבל לא ידעתי.

3. דוד בן-גוריון

בכל הפעמים שראיתי את דוד בן-גוריון היה זה "במקרה". הפעם הראשונה הייתה בתקופת ההכשרה בקיבוץ גבע. בן-גוריון היה הנואם המרכזי באמפיתיאטרון המקומי וקרא לצעירי הקיבוצים באזור לעזוב את ה"נוחיות" של הקיבוצים הוותיקים ולרדת לנגב כדי ליישבו. כרגיל הוא עשה רושם כביר והתהודה ששוררו דבריו הייתה בהתאם.

בהזדמנות אחרת, ב-25 ביולי 1963, כאשר כבר לא היה ראש הממשלה, הוא הגיע להלווייתו של אחד ממייסדיה ומנהיגיה של התנועה הקיבוצית, שלמה לביא מעין חרוד, שהגה ויזם את רעיון "הקיבוץ הגדול". במקרה עמדתי בדיוק מאחוריו וכל הזמן הבטתי בהתרגשות בראשו הגדול. נזכרתי שבהיותי בסאו פאולו, שנים לפני עלייתנו, הלכתי לראות מופע של האמן היהודי הדגול מוריס שוורץ בתיאטרון "קולטורה אַרְטִיסְטִיקָה". באותה תקופה נחשב שוורץ לאחד האמנים היהודים הדגולים בדורו. בדבריו סיפר שוורץ: "רבותי, ב-1952 ביקרתי בישראל והתקבלתי אצל דוד בן-גוריון. הוא הושיט לי יד – והרגשתי שאני לוחץ את ידו של המשיח, רעדתי... אני רעדתי... אני רעדתי".

התרגשות גדולה הייתה ב-1969, כאשר בן-גוריון בן ה-83 הגיע לברזיל כדי לעודד את העלייה לישראל. הייתי אז שליח עלייה בברזיל ונפל בחלקי לארחו וללוותו בביקוריו

בריו דה ז'נירו ובסאו פאלו. מפגשיו עם הקהילות היהודיות היו מרגשים מאוד. הקהל מחא כפיים ועמד על רגליו במשך חצי מזמן ההרצאות. הרגשנו, כל הנוכחים במעמדים האלה, כאילו המשיח מגיע.

בן-גוריון נשא במהלך ביקורו בן שמונה הימים בברזיל שבעה נאומים במסגרות שונות של הקהילה היהודית. הוא עמד בדבריו על חשיבותם של צה"ל ושל קיום יחסים חמים עם מעצמות ידידותיות לקימה של מדינת ישראל, אך יותר מכל הבלוט בנאומיו את תביעותיו מן הקהילה היהודית בברזיל. בראשן עמדו הדרישות להקנות לבני הנוער את השפה העברית, ללמוד את התנ"ך בשפתו המקורית, להכיר את הספרות העברית החדשה ולבקר בארץ. לצעירי הקהילה אף קרא לעלות ולהשתקע בה:

בימים אלה נחוגו 21 שנות עצמאותנו בארץ ישראל. ההיסטוריה מספרת לנו על שכנים רבים שהיו לנו: עמון, מואב, אדום... לא נשאר זכר מעמים אלה. ואילו העם היהודי גורש מארצו והתפזר בין העמים; ובמשך כמעט 1900 שנה לא שכח את ארצו, עד אשר חזר אליה, השיג את עצמאותה ובונה אותה מחדש.

אך למרות כל הדברים האלה, עוד אי אפשר להגיד שנעמוד לנצח בעמדותינו, ושעמנו כבר הבטיח את עתידו. סכנה גדולה מרחפת מעל ראשינו: הנני נמצא בקרב ישוב זה [יהדות ברזיל], הקיים כמה עשרות שנים, והכרחי הוא שיתרגמו את דברי ללשונכם [פורטוגזית]; שמעתי את הנואם שדיבר לפני, אך לא הבנתי אותו. והוא המצב לא רק בארץ הזאת: באנגליה, בצרפת, באמריקה ובכל מקום מצטיירת אותה תמונה. ויש כאן

סכנה חמורה – של סוף אחדותנו בת 4000 השנים. כי כיצד תישמר אחדותנו אם לא תהיה לנו שפה משותפת? וכיצד יילמדו ערכי התנ"ך – בלי ידיעת שפתו? הייתכן, שזו השלמת הגזירה? שאחרי שהתפזרנו, נפסיק גם להבין זה את זה? וכל זאת – כשיש לנו שפה משלנו? האמנם כל כך קשה ללמד גם עברית? – שפת התנ"ך? השפה שבה גובשו ערכינו? מדוע קשה שכל נער ידבר גם עברית? זהו תפקידכם החשוב: להנחיל את שפתנו לדור הצעיר. ובמיוחד כשכאן, בארץ הזאת, אין הרבה לשונות, כמו במקומות אחרים; מהו איפה הקושי, שהנוער שלנו ידבר וידע עברית?

[...] זה בסך הכול היום השלישי שאני נמצא בברזיל, אך כיהודי יש לי קשר בן 22 שנה למדינה זו – מאז הדיונים באו"ם: יושב ראש אותה העצרת ההיסטורית היה הנציג הברזילאי [שר החוץ אוסבלדו ארניה], והוא האיש שהודיע, שתקום מדינה יהודית. מאז, אנו חייבים תודה לעם הברזילאי על כך.

הארץ הזו היא גדולה וחזקה, וישראל חייבת לה תודה ומעוניינת בשיתוף פעולה איתה. אני גר בקיבוץ, בלב המדבר [שדה בוקר]. אנשים רבים באים לבקר שם, וביניהם גם מכאן, וכולם נוכחים לדעת שיש מה ללמוד ממעשי ישראל ומניסיונה.

לא אשאר זמן רב בארץ הזאת, אך אני מקווה שהזמן הקצר הזה לא יהיה פגישתנו האחרונה. בואו לישראל, לראות כיצד הפכו מדבר לארץ פורייה, בואו לזמן מה, או להרבה זמן. תראו דברים מלהיבים ומעניינים. בואו אלינו, נקבל אתכם ברצון רב.

בן-גוריון דיבר בשבת השאיפה לעליונות מוסרית, רוחנית

ואינטלקטואלית המפעמת בקרב העם היהודי, והוסיף:

טובי הבנים ביישוב המקומי [קהילת יהודי ברזיל] – גם להם התכונות המעולות הללו – ואנו מקווים שגם הם יבואו אלינו ויתנו יד למפעלנו הגדול, וגם הם יתרמו את תרומתם למטרת השגת השלום. אנו מצפים לזה מטובי היישוב הזה, מכל צעירי אמריקה הדרומית והצפונית, מדרום אפריקה ומאירופה המערבית; ואם נשיג את התמיכה המעשית והרוחנית של כל אלה, נהיה חזקים, למרות שלא נהיה רבים.

נהיה דוגמה לעמנו ולכל האנושות; והשלום – בוא יבוא, אם נקבל את תמיכת הטובים בבניכם, והדבר בהחלט אפשרי. אם באמת נרצה בכך, זה יהפוך למציאות, ונחיה בשלום ונשגשג*.

שני עשורים קודם לכן, הייתי חלק מבני הדור הצעיר בקהילה היהודית שבחר באופן חופשי להיענות לכל התביעות הללו. בשיחה אישית שקיים עמי בן-גוריון בעת ביקורו בברזיל ושארחה 10 דקות, הוא חקר אותי על עבודתי ועל הקשיים הכרוכים בה. אמרתי לו שיש לי בעיות עם הרבנים המקשים על גויים להתגייר (בקהילות יהודיות קטנות בצפונה של ברזיל היו הרבה חתונות מעורבות), והדבר מונע מכמה משפחות לעלות ארצה. בן-גוריון ביקש מיד להיפגש עם הרב הראשי של סאו פאולו, הרב דוד נֶלְט. הפגישה התקיימה במלון

* דברי בן-גוריון בעת ביקורו בברזיל, 18-25 במאי 1969. באדיבות ארכיון בן-גוריון, קריית שדה-בוקר.

זְרָגוּוּהוּ, שבעליו כיום הוא חברי אורסטס קוארסיה. זכורה לי היטב הבהלה של הרב ולט ודאגתו מה בן-גוריון רוצה לדעת ממנו, ושמא סיפרתי לו סיפור כלשהו... אישית, תמיד אהבתי את הרב ולט והערכתיו אותו, ולא רק מפני שהיה "ליטְוֶאק" (ליטאי) כמו הורי, אלא גם מפני שהיה רב בית הספר "תלמוד תורה" שבו למדתי כילד. הרב ולט היה חותנו של הרב המכובד זְנֶגְרֶבִּיץ'. חברי בית הכנסת ששכן ברחוב נְיוֹטוֹן פְּרָדוּ, שם אמרתי "קדיש" במשך שנה לזכר אבי, שנפטר בינואר 1942, נהגו להיוועץ ברב זְנֶגְרֶבִּיץ'. כאשר אשתו של הרב ולט נפטרה היה מספר האנשים – יהודים ולא יהודים – אשר נכחו בלוויה העצובה בבום רטירו מרשים מאוד, והדבר חרוט בזיכרוני.

חשתי כבוד גדול כאשר ארגנתי את המפגש בין בן-גוריון לרב ולט. הרגשתי שגם הרב היה נרגש מאוד מן המעמד. המפגש ביניהם נחשב למפגש היסטורי. אחרי שלוש שעות של דו-שיח, שכלל ציטוטים של אמרות חכמי חז"ל מהמשנה והתלמוד, הגיעו בן-גוריון והרב למסקנה משותפת, שצריך לגייר את היהודים בצפון ברזיל לקולא. החלטה זו תרמה בלי ספק תרומה בעלת ערך לעבודתנו לעידוד העלייה לישראל. כ"פרס" קיבלתי משהו קדוש, שאני שומר עליה בחיבה – תמונה של בן-גוריון עם הקדשה אישית.

4. רחוב ז'וזה פאולינו, בום רטירו

רחוב ז'וזה פאולינו 657. שם נחרתו בזיכרוני כל זיכרונות הילדות והבחרות - הטובים והרעים. נולדתי ברחוב ניוטון פֶרְדוֹ, אבל רק מעט ידוע לי על הרחוב ועל האירועים שאירעו בשנים הראשונות של חיי. כל הדברים המעניינים התרחשו ברחוב ז'וזה פאולינו.

היינו חמישה אחים. בדירתנו היו שני חדרי שינה, סלון ושירותים. ידעתי שאני בן למשפחה ענייה. אינני זוכר שמישהו קנה לי אי פעם צעצועים. הכול היה מאולתר. כאשר אחותי הבכורה הֶלֶנָה התחתנה ועברה לגור עם בעלה החליטו הורי שעקב מצוקתנו הכספית עלינו לעבור להתגורר בדירה קטנה יותר ובה חדר אחד בלבד, באותה סביבה. בלי ספק היה זה הרבה יותר זול. הנני זוכר שאחי - מסכנים! - נאלצו ללוות אותי לשירותים שנמצאו מחוץ לדירה ושירתו כעשרים דיירים נוספים, משום שפחדתי ללכת לשם לבד בלילה.

בגילאים שלוש עד שמונה גרתי בבוּם רטירו במה שנקרא בברזיל "וילה" (מכלול של בתים קטנים, דומים מאוד, הממוקמים בצורה היוצרת "רחוב"), עם עשרות משפחות עניות, לרוב יהודיות, וכמו כן משפחות ממוצא תורכי ואיטלקי. הייתה זו שכונת עוני והחינוך היה בהתאם.

אני נזכר באבי, מאיר משה, שיום-יום יצא בשעה ארבע לפנות בבוקר לשכונת סֶנְטָנָה, שבה עבד בבית חרושת לנייר

הנמצא בבעלות משפחת קֶלְבִּין. בשובו מהעבודה, בשעה שש בערב, נהג להביא לי חצי מארוחתו, כי ידע שבנו הצעיר רעב תמיד. באותה תקופה הוא היה די חולה וסבל מאסטמה שלא ניתן היה לרפאה. מאוחר יותר שינינו את מקום המגורים ועברנו לדירה טובה יותר באותו רחוב, בזכות ההכנסות של אמי אשר מכרה תרנגולות לשכנים. שכר הדירה היה גבוה וכך עברנו שוב דירה לבית יותר צנוע ברחוב סולון. שנה לאחר מכן חזרנו לרחוב ז'וזה פאולינו, לבית קטן עם שתי משפחות נוספות. אבי, שחוליו החמיר, נפטר בגיל 66. הייתי אז בן 10 וחשתי טראומה קשה. הייתי מאושר כאשר מינְקָה, הסנדקית שלי, הציעה לאמי שאגור בביתה, ברחוב אנטוניו קורוֹזָ'ה, גם הוא בשכונה. נשארתי בביתה שנה וחזרתי לגור עם אמי ואחי ברחוב ז'וזה פאולינו 657 בשכנות לבעל מכבסה, מר יעקב ומשפחתו. גרתי שם למעלה מעשר שנים, בשני חדרים, בלי סלון, והמטבח נפרד מהדירה. הכיור לכיבוס הבגדים נמצא מחוץ לבית וכך גם המקלחת (שהיו בה רק מים קרים) ובית השימוש.

רחוב ז'וזה פאולינו נחרת בזיכרוני כרחוב ה"גטו" שלי. יום-יום, במשך שנה, הלכתי לבית הכנסת לומר "קדיש" לזכר אבי ומשם המשכתי לבית הספר. כעבור שנים, ב-1969, חזרתי וביקרתי בבום רטירו, מלווה בילדי. רציתי שיכירו מקרוב את שורשי. התגעגעתי ל"תלמוד תורה", בית הספר של ילדותי, ברחוב טוֹקֶנְטִיִּנס. ביקרתי בבית הספר והתקבלתי על ידי מי שהיה מנהלו גם בימי ילדותי, המורה מאיר אוֹסְלֶקָה. בביקור זה בבית הספר שבו למדתי הצטרפתי לסיוור שערך בו האלוף עוזי נרקיס, משחרר ירושלים במלחמת ששת הימים,

אשר באותה תקופה כיהן כמנהל הכללי של מחלקת העלייה בסוכנות היהודית ומתוקף תפקידו היה המנהל שלי בתפקידי כשליח עלייה בברזיל.

חזרתי וביקרתי שוב בבוים רטירו וברחוב ז'וזה פאולינו 657 בקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו בשנת 1987. בשנים האחרונות, בביקורי בסאו פאולו, שהיא היום שונה לגמרי מאז, אני שב וחוזר למקומות הללו. שם שורשי.

5. בית הספר "תלמוד תורה"

אני נזכר ב"תלמוד תורה" בחיבה ובגעגועים. היה זה בית הספר היסודי שלי ולמדתי בו גם לימודי יהדות. שם בית הספר שונה עם השנים ל"בית הספר הדתי הברזילאי-יהודי תלמוד תורה". אהבתי את המורים היהודים, ובמיוחד את מי שהיה מנהל בית הספר, מאיר אוסלקה ואת המורים לוין וליפשיץ.

נחשבתי לתלמיד טוב בלימודי היהדות ובסוף כיתה ד' של החלק הדתי קיבלתי, כבעל הציונים הגבוהים ביותר בכיתה, פרס – הפתעה... קופסת עפרונות צבעונים. את הפרס נתן לי הרב ולט.

אהבתי את שיעורי התנ"ך וההיסטוריה היהודית. התקשיתי בחלק הכללי, הלא יהודי, של הלימודים, ובמשך כל השנים נחשבתי בהם לתלמיד גרוע. לא אשכח את דונה (גברת) דְּלֹוּה, מורתי בשנים הראשונה והרביעית, ומנהלת הלימודים הכלליים של בית הספר, שהתאכזרה אלי יום-יום. אולי היא צדקה כשקראה לי "חמור", "סתום" וכך הלאה, ולא אשכח את המחק עשוי העץ של לוח הקיר, שהונחת דרך קבע אך ורק על ראשי...

הייתי משוכנע שלא אצליח לסיים את בית הספר היסודי. בתקופה זו התייתמתי מאבי וזה כמוכן החמיר את מצבי כתלמיד, שגם כך היה גרוע. הידרדרות נוספת ברמת לימודי הייתה כאשר עברתי לגור למשך שנה אצל הסנדקית שלי,

מינקה, וחייתי בביתה כילד-אורח. תנאי חיי השתפרו יחסית, אבל איש לא פיקח עלי מבחינה חינוכית.

בבית הספר חבשנו כובע, כמנהג הדתיים. הבעיה הייתה איך להסתיר זאת מה"שקוצים", פרחחי השכונה הליטאים והאיטלקים, שהתנכלו ליהודים ונהגו להטריד אותנו בלכתנו ובחזרתנו מבית הספר כמעט מדי יום. הם רדפו אחרינו, הרביצו לנו וניסו לחטוף את כובעינו. התענוג העיקרי שלנו בהפסקות בין השיעורים היה משחק הכדורגל. כדור אמיתי לא היה בנמצא וכתחליף השתמשנו באבן מתאימה או בכדור עשוי מגרביים. שעשוע נוסף, גם הוא בשעת ההפסקות, היה לכתוב בדיחות בידיש נגד המורים על קירות השירותים.

זכות היותי תלמיד טוב בשיעוריו של המורה והמנהל אוסלקה – תנ"ך, יהדות והיסטוריה של עם ישראל – ניתנה לי זכות היתר ללכת בזמן השיעור לקנות עבורו במכולת הפינתית סוכריית קרמל שעלתה טוּסְטָאוּ (גרוש) אחד, ואשר אותה הוא היה מוצץ לאט ובהנאה מרובה, בלוויית כוס מים קרים, למגינת לבם של יתר הילדים.

נחזור לדונה דלווה. בסוף שנת הלימודים בכיתה ד' (בברזיל נחשבות כיתות א' עד ד' לבית הספר היסודי), אירע אירוע ששינה את מהלך חיי. הזמן: סוף שנת 1943. עלינו לעבור את המבחנים הסופיים של בית הספר היסודי. מקום המבחנים נקבע במכון פְּרוֹדֶנְטָה דֶּה מוֹרְאִיס, וכל הילדים היו צריכים לנסוע לשם בחשמלית, בליווי המורים. בלילה שלפני יום המבחן התפללתי – בפעם השנייה – להצלחתי. הפעם הראשונה בחיי שהתפללתי הייתה ביום פטירתו של אבי, כאשר בכיתי וביקשתי מאלוהים שיעשה נס וישיבו לחיים.

בפעם השנייה שהתפללתי חשבתי שרק נס יגרום לכך שאסיים את בית הספר היסודי. במכון פרודנטה דה מוראיס היה רגע האמת. השאלות לא היו קלות, וכל התלמידים מעשרות בתי ספר שהשתתפו במבחן זה באותו יום ובאותה שעה, ענו לשאלות זהות. החלק שעזר לי לעבור את המבחן היה חיבור שנתבקשנו לכתוב בנושא המשפחה. הנושא התאים לי, כי בעייתי המשפחתיות – מנקודת מבטו של ילד – יכלו לרגש ללא ספק כל אדם. והנס קרה! הנס הופיע כאשר אחת מן המורות המסייעות נכנסה לאולם שבו נבחנו ואמרה בקול רם לדונה דלווה: "תראי מה קורה כאן באולם הסמוך, המורה מעבירה לא רק את השאלות אלא גם נותנת את התשובות". דונה דלווה התרגזה, הרגיעה אותנו ועזרה לנו בתשובות. אבל החיבורים היו אישיים. שבוע אחרי כן הודיעו לנו על התוצאות. אני, כרגיל, ישבתי רועד כולי לקראת הצפוי. בקצרה הודיעה דונה דלווה: "כולם עברו, אבל קרה משהו לא צודק, כי תלמיד שהיה גרוע במשך כל השנה קיבל מקום ראשון – ציון 94.6. לא ניתן לו את הפרס הראשון. קוראים לו צבי חזן". בכיתה קמה מהומה וכל התלמידים דרשו שיינתן לי הפרס. התרגשתי ובכיתי, ולא יכולתי להרים את עיני. הפרס היה הספר **גיאוגרפיה של דונה בֶּנְטָה**, מאת מוֹנְטֵירוֹ לֹבֶטוֹ.

אני זוכר את התרגשותה הרבה של אמי כאשר במסיבת הענקת הפרסים, הרב ולט, הרב הראשי בבית הספר ומאוחר יותר הרב הראשי של סאו פאולו, אמר לה: "יופי, בנך קיבל שני פרסים, מהיהודים ומהגויים!" מאז הגעתי למסקנה שהאדם צריך לבטוח בעצמו, להאמין תמיד ולהתקדם הלאה.

6. עבודה (א) - נער עובד

התחלתי לעבוד בגיל 14 על מנת לעזור לפרנסת הבית. עבדתי קרוב לשנה בחנות לבגדים משומשים ("שוק הפשפשים") ברחוב מאוא, מול תחנת הרכבת "האור" וקיבלתי שכר של 50 קרוניזרוס (כ-100 ₪ בערכים של היום) לחודש. היה זה שכר זעום ואימי סידרה לי עבודה נוספת, בתשלום נדיב יותר, בחנות ששמה "שטיחי דרום אמריקה". עבדתי במשך היום, חזרתי הביתה לארוחה קלה ולאחר מכן למדתי בערב בבית ספר מקצועי למסחר ולחשבונאות.

במשך שנים אחדות עבדתי בחנות זו, ברחוב סנטה אפיג'ניה 187, כעוזר במשרד. מנהלי היה אמיליו ברוזובסקי, שכינה כנשיא "התאחדות יהודי בסרביה" בסאו פאולו. הוא היה אדם טוב. לא אשכח את ערב חג המולד בשנת 1947, שבו ירדו גשמים והגעתי לחנות רטוב עד לשד עצמותי, אמיליו ריחם עלי ונתן לי 20 קרוזירוס לקנות מטרייה. כמוכן שמרתי כסף זה לצרכים אחרים, כגון רכישת תקליטים של הזמר קרלוס גרדל. הייתי היהודי היחיד בחנות והוא הקפיד שלא יראה כאילו אני זוכה ליחס מועדף, אם כי לאמיתו של דבר היו לי מעט זכויות יתר. אימי הכירה את אמיליו וכל שישה חודשים הייתה מגיעה לבקש העלאה במשכורת.

ב-1948 הציע אבא של חברה מתנועת הנוער דרור שאעבוד איתו בבית חרושת לאבזמים לחגורות כמנהל אדמיניסטרטיבי

ובמשכורת הרבה יותר גבוהה מזו שקיבלתי בחנות השטיחים. בעבודה זו הוטל עלי לפקח על קרוב ל-100 צעירות שייצרו את האבזמים, ובכל פעם שהפניתי אליהן את גבי, הן שרקו לי... (כמחמאה). חשתי מבוכה ולא ידעתי כיצד להגיב. העובדות השובבות הבינו שאני צעיר חלש, ביישן ופוחד עד מוות לעמוד בפניהן. התמדתי בעבודה כחודשיים לפני שפוטרתני בעדינות, עם פיצויים כמובן. כאשר חזרתי לחנות השטיחים כדי לבקש עבודה אצל אמיליו, השיב: "אני מצטער, הנריקה (צבי), הזהרתי אותך שתחשוב היטב, ואם לא תצליח שם, אין דרך חזרה אלינו". חיפשתי עבודה ומצאתי במשרד להנהלת חשבונות. מתקופת עבודתי בחנות השטיחים שברחוב סנטה אפיג'ניה נחרתה בזיכרוני המנגינה של אֶדוֹנִיֶרְן פְּרֵבוֹזָה: "בואי לראות אוֹגְנִיה / איך נשאר יפה / המחלף אֶפִיגְ'נִיה".

7. שיעורי כינור

התחלתי ללמוד לנגן בכינור בגיל עשר, בעת היותי בביתו של מינקה, מיד אחרי פטירת אבי. בעלה שמואל היה בעל בית חרושת לנייר בכום רטירו. בני הזוג נחשבו ל"עשירים חדשים" מפני שזכו במפעל הפיס בסכום שנחשב אז (1940) גבוה, עושר אמיתי. חייתי בבית מרווח, היה לי חדר משלי, אוכל משובח, טיולים במכונית – שנחשבו אז למותרות – ושירותים נוספים אשר ניתנו על ידי שרתי הבית.

בבית התגוררו גם בניו של שמואל עם נשותיהם. אחת הכלות, אולגה, אמרה לחותנה שהיא רוצה ללמוד לנגן בכינור והם הציעו גם לי ללמוד אצל אותו מורה. לצערי לא התמדתי בתרגילים ואחרי זמן מה פסקתי ללמוד. כעבור 12 שנה, כשהייתי פעיל בתנועת הנוער דרור הבונים, בדרכי מביתי לסניף התנועה ברחוב פֶּרְטֶס שבבום רטירו הסתכלתי ברחוב זה לעבר הבית שבלוחית קבועה בקיר החיצוני שלו נכתב: "אַנטוֹניוֹ בֶּרְנַרְדוֹ, מורה לכינור". באחת הפעמים אזרתי עוז, דפקתי בדלת ושאלתי את המורה אם יקבלני כתלמידו. וכך היה.

למדתי קרוב לשנתיים וקניתי כינור, שעלה אז אלף קוֹוֶיְרוֹס ועד היום הוא שמור אצלי כמזכרת יקרה. המורה, אנטוניו ברנרדו, היה רווק שחי לבדו, בן 60. אני חב לו את אהבתי למוזיקה קלאסית, ובמיוחד ליצירות לכינור. מפיו

שמעתי לראשונה על פגניני, על הקונצרטים לכינור מאת בטהובן, מנדלסון וברוך, על סונטת קרויצר ועל יצירות רבות אחרות. גם בהזדמנות השנייה הזו לא התמדתי. דברים אחרים משכו את ליבי והיה לי מעט זמן. היום אני מתחרט על כך!

ב-1956 כתבתי את הספר **ילד בוכה**, ובו כל פרק כתוב בהשראתם של צילי הקונצרטים לכינור. כשאני מאזין למוזיקה קלאסית בבית או באולמי הקונצרטים, אני נזכר באיש הזה, הפשוט והמסור לתלמידיו – המורה אנטוניו ברנרדו. באחת ההזדמנויות שביקרתי בברזיל בשנים האחרונות, הלכתי לאורך רחוב פרטס ומצאתי את הבית, בלי הלוהית עם שמו.

לפעמים כשאנו נוסעים ברכבת ומביטים על הנוף, יש דברים שמושכים את תשומת לבנו ושהיינו רוצים לראותם שוב. אבל המראות אינם חוזרים, אפילו אם אנו חוזרים ונוסעים באותו כיוון. אף פעם לא יהיה זה אותו מראה. דומה הדבר ליום האתמול השייך לעבר הרחוק. אני חושב על כך היום: לו ידעתי לנגן בכינור בוודאי היה זה מקל על הדאגות וחוסר המנוחה! החמצתי את ההזדמנות בהייתי ילד ובחור צעיר, אבל במרוצת הזמן ובזכות המפגש עם אנשים מסוימים למדתי להעריך מוזיקה ולחשוב על אמנות זו. לעתים חלמתי בעיניים פקוחות ודימיתי שהאדם יכול ליצור יצירות אלוהיות.

אני מלא געגועים לרחוב פרטס שבו שכן סניף תנועת הנוער דרור, שבו הכול התחיל, שבו הכרתי את המורה אנטוניו ברנרדו וכיבדתי אותו.

8. עבודה (ב) – משרד להנהלת חשבונות

ב-1950 סיימתי את לימודי כמומחה לחשבונאות בבית הספר למסחר, שבאותה תקופה היה ממוקם ברחוב ז'וזה פאולינו שבבום רטירו. למדתי בלילה והתחלתי לעבוד במקצוע עוד ב-1948. בשנים 1948-1953 עבדתי במשרד להנהלת חשבונות. שם המשרד היה "ארגון המשרד שלנו" ומנהלו היה מנהל החשבונות אוסקר פֶּאוֹלֶטִי. היה זה משרד פשוט, בעל חדר אחד ברחוב דִּיֶרִיטָה, במרכז הישן של סאו פאולו. הגעתי בכל יום בשבע וחצי בבוקר, לאחר שיצאתי מהבית ונסעתי בחשמלית למרכז העיר. בעבודה היה עלינו לנהל את החשבונות של עשרות חברות מסחריות. כמחצית מהזמן ביקרתי בחברות הללו ורשמתי ידנית את המכירות במזמנים ואת הקניות בכל שבועיים נהייתי לנסוע במשך כשעתיים בשתי חשמליות לשכונה המרוחקת סֶנְטוֹ אֶמֶרוֹ. בשלהי שנות הארבעים כללה השכונה עשרות אחוזות קטנות, והתנועה בה התנהלה בעגלות עם סוסים. בזמן הנסיעה אל השכונה התרשמתי מהטבע היפה שבסביבה וסאו פאולו הפכה בחווייתי הפרטית לעיר שונה מזו שהכרתי בחיי היום-יום, שכן נסעתי בקביעות לאזור כפרי שוקק פרדסים. אהבתי את החלק הזה שבעבודתי במיוחד. עם הזמן הבנתי שאני צריך להרגיש את הרחוב ולא להיות כלוא בעבודה בין ארבע קירות. בסנטו אמרו למדתי להעריך את העצים, את שירת הציפורים ואת פשטותם של האנשים שגרו

בשכונה יפייפה זו. היום, ב-2005, סנטו אמרו היא עדיין שכונה בתוך סאו פאולו, למרות שאוכלוסייתה מונה כבר למעלה משני מיליון תושבים.

נמצאתי בקשר עם בעלי מפעלים בהיותי צעיר בן 18, ולמדתי כיצד לנהוג בחברתם. אחד מלקוחותנו היה בעל המלון נְרֵה קְרוֹז שברחוב לִיבְרוּ בְּדְרוֹ. בפעם הראשונה ראיתי מהו מלון. היה זה מלון קטן, משפחתי, שנוהל בידי אנשים ממוצא פורטוגלי ושם, לראשונה בחיי, אכלתי ארוחת בוקר מלאה. לאחר זמן התמזג משרדנו עם משרד אחר, שמנהלו היה מהגר מפורטוגל, קרלוס נְבֵס, שהיה גם בעליה של בורסת המסחר של קְרָמוֹ. בבורסה זו היזמים הפורטוגלים קנו ומכרו את סחורותיהם, ובמיוחד הבריס, המסעדות ובתי הקפה. בעקבות האיחוד שונה שם המשרד שבו עבדתי ל"משרד להנהלת חשבונות וראית חשבון של קרמן בע"מ".

בהמשך עברנו לרחוב קִינְטִינוּ בּוֹקִינְבָה, לאולם גדול ומודרני, אבל האווירה השתנתה. התמנית למנהל המשרד ולאחראי על פקידים אחדים. באותן שנים (1950-1953) הייתי נתון כל כולי לתנועת הנוער דרור-הבונים וביוני 1953 עזבתי את המשרד, למרות הצעתו של מר פאולטי להצטרף לחברה כשותף. דבריו עדיין מהדהדים בראשי: "הנריקה, תחשוב על העתיד, תחשוב על משפחתך, האם לא מסוכן מדי עבורך לנסוע לפלסטינה, בצדו השני של העולם? הערבים והיהודים הורגים אלו את אלו".

הפרידה הייתה עצובה. במשרד זה למדתי להיות עצמאי ועזרתי באופן משמעותי בפרנסת המשפחה. מעכשיו היה עלי לעמוד מול מציאות חדשה, כעובד המגויס באופן מלא לתנועת

הנוער ותלוי בקופתה לפרנסתי. היו לי המון ספקות, אבל בתוך תוכי הרגשתי שאני חייב לעשות את הצעד הזה. ראיתי שוב את אוסקר פאולטי ביולי 1999, כאשר הגעתי לביתו בעת ביקור בברזיל, והוא אז בן 84. הפגישה המחודשת הייתה מרגשת. הוא סיפר שבשנים האחרונות קרא הרבה על הפילוסופיה היהודית והתחיל להאמין בדתם. בגילו המופלג אמר לי: "הנריקה, אף פעם לא חשבתי שתצליח בניסיונך, אבל הצלחת והתקדמת! היית לראש מועצה בארץ זרה, ראש המועצה הברזילאי הראשון והיחידי בישראל עד היום, ולבסוף קונסול ישראל בארץ המוצא שלך".

במעלית, כאשר נפרדנו, אמר: "דע לך שאני גאה בך", ועיניו נמלאו דמעות, כמו אלה שלי.

9. דודתי אַלְקָה

דודתי אלקה הייתה אחותו של אבי. זיכרונה הטבוע בי הוא מגיל חמש או שש. היא הייתה ממוצא ליטאי וקומוניסטית בכל ליבה. אלקה נחרתה בזיכרוני כאשר הלכתי עם אמי לבקר אותה בבית כלא ששכן אז בשדרות טִירְדֶנְטְס בסאו פאולו. היא נעצרה מיד לאחר מאסרו של לוֹאִיז קָרְלוֹס פֶּרְסֶטְס, מנהיג הקומוניסטים בברזיל באותה תקופה. הייתה זו שנת 1936. אמי נהגה להביא לה סלים עם אוכל ואביזרים נוספים שהיו נחוצים לה בשהייתה בכלא. הביקור האחרון היה מרגש מאוד ומלא דמעות כיוון שימים אחדים לאחר מכן אמורה הייתה להיות מוסגרת לספרד. ניתנה לה אפשרות לבחור אם להיות מוסגרת לגרמניה הנאצית או לספרד, שעמדה ערב מלחמת אזרחים. מאז אין לנו ידיעות עליה; עקבותיה אבדו במהלך מלחמת האזרחים. לכן שמו של פרסטס תמיד נגע לליבי בהיותי צעיר.

זכורה לי אסיפת עם בסוף 1945 שהתקיימה באצטדיון הכדורגל סָאו ז'אָנאָרְיו (האצטדיון של קבוצת נֶסְקו דֶה גֶמָה) שבריו דה ז'נירו. המגרש היה מלא עד אפס מקום. באמצעות הרדיו הקשבנו לדברי פֶּרְסֶטְס, ששוחרר אז ממאסרו בידי הנשיא ג'וטוליו ג'רזס. קירות העיר התמלאו בסיסמה: "אסיפה מכוננת מיד!"

בעת שכיהנתי כקונסול הכללי של ישראל בסאו פאולו זכיתי לקשור יחסי ידידות עם הסופר פֶּרְנַנְדוֹ מוֹרָאִיס, שכתב

את הספר **אולגה בנריו פרסטס**, על אשתו של **פרסטס**. מוראיס היה גם ידידו של קוארסיה, מושל סאו פאולו שמינה אותו כשר התרבות במדינת סאו פאולו. מוראיס, לאחר ששמע את הסיפור על דודתי אלקה, הבטיח לבדוק בארכיון של DOPS (המחלקה לארגון פוליטי וחברתי) בסאו פאולו, שאליו הייתה לו נגישות כאשר כתב את ספרו, ולברר אם ניתן לאתר את הסיבה האמיתית לכליאתה ולהחלטה השיפוטית להסגירה לספרד. מוראיס טרם הצליח למצוא מידע על עברה של אלקה, אך לא נטשתי את הכוונה לחקור את הסיבות להסגרה או לגלות רמז כלשהו להיעלמותה. המניעים להסגרתה של דודתי היו, ככל הנראה, אמונתה הקומוניסטית הלוהטת והעובדה שלא הייתה לה אזרחות ברזילאית. יש לזכור שבתקופת שלטונו של הנשיא ג'טוליו נרזס שררה בברזיל אהדה מסוימת לגרמניה של היטלר.

באחת הפעמים שביקרתי בספרד ניסיתי למצוא את קברה של אלקה בבית קברות שבו קבורים לוחמים של התנועה הלאומית הסוציאליסטית הספרדית. כאשר עלינו לישראל ב-1957, עגנה אנייתנו משך יומיים בברצלונה. סירנו קצת בעיר והלכנו לבית עלמין גדול שבו קבורים מאות לוחמים שנהרגו במהלך מלחמת האזרחים. היינו צעירים סוציאליסטים, בדרכנו לישראל להגשים את האידיאלים שלנו – לחיות בקיבוץ בנגב. כאשר עגנה האנייה בנמל ברצלונה פצחנו בשיר, להפתעת עשרות הנוסעים שלידינו (ספרד הייתה עדיין תחת המשטר הפשיסטי של הרודן פרנקו): "אם תלך לברצלונה, הדבר הראשון שתראה הם אנשי הצבא המזויפים, היושבים בבית קפה".

בשנת 2000 ביקרתי שוב בברצלונה וטיילתי עם אשתי אדית ברמבלה (אחת השדרות המרכזיות בעיר), שם חיפשנו שירים על מלחמת האזרחים הספרדית. בחנות קטנה, מוצנעת, היו שתי זקנות שהבינו את רצוננו ומכרו לנו תקליט ובו שירי התקופה. התקליט הזה שמור אצלנו כסמל וזיכרון לימים העצובים של 1936 ו-1937, כאשר אלפי מתנדבים מכל העולם נסעו לספרד כדי ללחום בעד ספרד דמוקרטית ונגד המשטר הפשיסטי של פרנקו; ביניהם הייתה דודתי אלקה. סביר שהיא שרה יחד עם חבריה שירים שהביעו את פולקלור המהפכה האזרחית הספרדית, וביניהם גם את השיר "האיכרים": "השדות פצועים מכל כך הרבה יריות מקלעים / העמים מדממים מכל כך הרבה כאב / והאיכרים לקבר / בכדי להרוס את הפשיזם הבוגדני" (מילים: אַנְטוֹנְיוֹ אַפְרִיסִיו, מנגינה: אַנְרִיקָה קוֹל). שיר פופלרי נוסף מאותה תקופה הוא "ידוע לך גורלי": "הערלים שפרנקו הביא / רוצים להיכנס למדריד / אבל כל זמן שאחד מאתנו כאן / הם לא יעברו" (שיר עממי).

לפני שבועות אחדים, חודשים לאחר שסיימתי לכתוב פרק זה, קרה דבר לא צפוי. קיבלתי אי-מייל מחברי בּוֹפִי בֵּיידֶר, שהגיע איתנו לברור חיל ב-1957, ובו נכתב: "שזן [כך קוראים לי אשתי וחברי עד היום] יכול להיות שהשם 'אידה שזם' מתייחס לקרובת משפחה שלך!" הודות לבובי נודע לי על מאמר שנדפס בעלון הארכיון היהודי בסאו פאולו בדצמבר 2004. כותרת המאמר היא "לא נשכה אותם", והוא מתאר את מעורבותם של יהודים ברזילאים במלחמת האזרחים בספרד. כתב אותו פרופסור הַנְרִיקָה סְמֵט. באמצעותו הגעתי לפרופסור טַאִיס בְּטִיבּוֹגְלִי, מחברת הספר הסולידריות האנטי פשיסטית:

הברזילאים במלחמת האזרחים הספרדית 1936-1939.

כך היא כותבת בעמוד 141:

רק רוברטו מורנו ופעילת PCB (המפלגה הקומוניסטית הברזילאית) אידה שזם (המוכרת כ'הלנה חזנאיטי') שהייתה ליטאית לא לחמו בקרבות בקו הראשון. היא תרמה למאמץ המלחמתי באמצעות עבודתה בבית חולים שנמצא בעורף. בספרד הצטרפה למפלגה הקומוניסטית הספרדית. כאשר היגרה לברזיל ב-1930 הצטרפה למפלגה הקומוניסטית הברזילאית, עבדה כפועלת בבית חרושת לטקסטיל והייתה חברה באיגוד המקצועי של החייטים והתופרים. היא מעידה על עצמה שהייתה בעלת חינוך יסודי ושקיבלה הדרכה פוליטית סבירה. ידעה את שפות הבאות: ליטאית, רוסית, גרמנית, פולנית, לטונית, יידיש ופורטוגזית. המידע על אידה שזם נמצא בארכיב אדגר לאואנרוט, מסמכי אי.סי., מיקרופילם מספר 10.

מידע חדש זה, אחרי שבמשך 68 שנה לא ידענו כלום על גורלה של אלקה, מפיה בי תקוות חדשות. אולי נזכה לקבל עליה מידע נוסף. אני מוסיף לחפש ידיעות בעזרת חברים שונים וביניהם פרופסור מיכאל מקדונלד הל, מהמחלקה להיסטוריה באוניברסיטת קמפּינגס שבסאו פאולו, וחברי המסור מושקה (אברהם הצמרי), בעזרת קשריו עם המפלגות הסוציאליסטית והקומוניסטית בספרד.

אנחנו כאן, בישראל, ועימנו הפרופסורים הנריקה סמט, טאִיס בְּטִיבּוֹגְלִי ונחמן פלבל (מייסד הארכיון היהודי בסאו פאולו) בברזיל, לא נשכח אותה לעולם!

10. אֲדוֹנֵי־רֵן בְּרִבּוּזָה

באמצע שנות הארבעים, כאשר יכולנו להרשות לעצמנו לקנות רדיו, נהגתי להאזין לרדיו "רֶקוֹרְד". במיוחד היו אהובים עלי שיריו של הזמר אדונירן ברבוזה; אך לא היה ידוע לי דבר על תולדות חייו. בשלהי 1987, כשהגעתי לברזיל כקונסול ישראל בסאו פאולו, חזרתי באופן טבעי למנהגי הקודמים וערב-ערב בסביבות 11 בלילה הייתי שומע בשקט תכניות על מוזיקה עממית ברזילאית וכמובן נוגנה בהן גם זו של אדונירן. בישראל שמעתי את שיריו בעת ביקורה של הזמרת הברזילאית גל קוסטה באמצע שנות השמונים. היא לימדה את הישראלים את השיר "הרכבת של השעה 11", שעד היום אהוב בישראל. האזנתי לשיריו של אדונירן גם בביקורי אצל מושל סאו פאולו, אורסטס קוארסיה, בארמון בְּנֵדִינְטָס. אורסטס הכיר את טעמי ולכן נהג להשמיע את שיריו של אדונירן, להנאתי.

לרגל סיום כהונתי כקונסול בסאו פאולו, זכינו אדית ואני לכבוד לא רק מהקהילה היהודית אלא גם מארגונים מקומיים אחרים. כאשר נשאלתי מה לתת כמתנת פרידה, ענית: "תנו לי רק עיפרון". לאחרי התעקשות של ליליה וקלרה, חברות לעבודה בקונסוליה, הוצע שניקה מברזיל שירים של אדונירן. ההפתעה הייתה גדולה כאשר למסיבת הפרידה הובאה להקה מיוחדת מריו דה ז'נירו, שבמשך כל הערב שרה משיריו.

חברי הוותיק הנריקה וְלִטְמָן, עיתונאי נכבד, אינטלקטואל ומספר סיפורים, ניסה לעזור לי להעביר חלק מנכסיו התרבותיים של אדונירן לישראל ולבנות מוזיאון על שמו בקיבוץ הברזילאי שלנו. ממצאיו היו דלים ולא אפשרו את מימוש הרעיון. בשנים הראשונות לקיומו של ברור חיל, היו בו מראות שהזכירו את מראות הפבלה המופיעות בשיריו של אדונירן.

אֹסְבֵּלְדוּ מְרִטִינֶס מספר שאדונירן נולד בְּוִלְיָנוֹס, עיר במדינת סאו פאולו, בשנת 1910. שמו המקורי היה ז'ואן רובִינְטוֹ, והוא נולד למהגרים איטלקים. עבודתו הראשונה ב-1924 הייתה חלוקת אוכל מוכן כשליח מסעדה. ב-1932, לאחר שחי בז'ונדיאי ובסנטו אַנְדְרֵה, עבר לסאו פאולו ועבד כמוכר בגדים. בהמשך השתתף בתכניות "כוכב נולד" ברדיו, כשהוא משתמש בכינוי אדונירן ברבוזה. ב-1955 הקליט את השיר "סאודונה מְלוֹקָה" (געגועים למעברה). ב-1964 הקליט את הסמבה "וידה וְרֶסוֹ מְאוֹ אַנְדְרֶסוֹ" (ראו מאחור את כתובתי): "כתובתי מאחור / בשורות מקווקוות אלה, ברצוני / להודיעך שכתבתי סמבה עבורך... / אל תשימי לב לכתובתי / הכתיב הוא של אשתי / ראי את כתובתי / תופיעי כאשר תרצי".

ב-1965 הקליטה להקת "דְמוֹנִיֹס דֶה גְרוֹאָה" (שְדֵי הערפל) את הסמבה הנודעת של אדונירן, "הרכבת של השעה 11". הוא נפטר בסאו פאולו ב-23 בנובמבר 1982. באפריל 2005 הודיע לי חברי הנריקה ולטמן: "האוצר של אדונירן ברבוזה יוצא מהכספת". הנכס התרבותי הזה, הכולל כאלף פריטים, מוצג כיום בתיאטרון סְרִגִיֹו קרדוזו. כך, לאחר שנים רבות, סוף סוף מכבדים את אדונירן במקום שבו קיבל את השראתו המוזיקלית: שכונת בִישִיגָה בסאו פאולו.

11. שליחות עלייה בברזיל

בקיץ 1967, אחרי מלחמת ששת הימים, סיימתי את לימודי בחוגים ליסטוריה כללית ולהיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב. לא מצאתי בקיבוץ עבודה חדשה שתוכל לספקני. הייתה זו עבורי תקופה של אי-ודאות. השינוי התחולל בעזרתו של דב צמיר, מזכיר הקיבוץ. הוא הציע שאסע לברזיל כשליח עלייה. בתחילה הצעתו לא נראתה לי; בדמיוני ראיתי את עצמי עומד כעמיל מכס בנמלי ים ואוויר, ובמשך שנתיים מטפל בעניינים הטכניים של העולים לישראל. לאחר פגישות אחדות עם פקידי הסוכנות היהודית, הבנתי שהעבודה תהיה הרבה יותר עמוקה ואנושית.

כרגיל בחיי הקיבוץ, אי אפשר לצאת לשליחות בחו"ל בלי דיונים באסיפה הכללית. באסיפה שהתקיימה באמצע שנת 1968 הוצעו שלושה מועמדים לתפקידים אחרים בברזיל, כולם לתנועת הנוער דרוו-הבונים, בערים ריו דה ז'נירו, סאו פאולו ופורטו אלגרה. לתפקיד שהוצע לי הייתי המועמד היחיד. אחרי שעות של דיונים הוחלט לשלוח רק שלושה שליחים. חברים טענו באסיפה שהקיבוץ צריך להחליט מי יעבוד בתנועה ומי ייצא לשליחות עלייה – למרות שהייתי היחיד אשר למד במשך שבועות על נושא העלייה בקורסים של הסוכנות היהודית. מזכיר הקיבוץ, דב צמיר, קבע את הטון והודיע חד משמעית שהתפקיד הזה יהיה שלי או שאיש לא ייצא לשליחות זו!

באוגוסט 1968 נסעתי לריו דה ז'נירו וריכזתי במשך יותר משנתיים את העלייה לישראל. הייתה זו תקופה חיובית ומלאת השראה עבורי; במהלכה עלו ארצה למעלה מ-2,000 עולים. עבדתי בהדרכתו של האלוף (במיל') עוזי נרקיס, שכינה כמנכ"ל מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית בירושלים.

במרוצת השליחות התוודתי לקהילות היהודיות בערים מנאוס, בלם, רסיפה, סלוודור, בלו הוריונטה, פורטו אלגרה וקוריטיבה, וזאת מלבד העבודה הרצופה עם הקהילות בריו דה ז'נירו וסאו פאולו. ב-1968 שכנה עדיין השגרירות הישראלית בריו דה ז'נירו והשגריר יצחק הרכבי היה לי לעזר רב. רגע השיא בעבודתי היה ייסוד "תנועת העלייה הברזילאית", שמטרתה הייתה רכישת התמיכה של חוגי אוהדים חדשים מקרב היהודים בעלייה לישראל וטיפוחה. כחלק מהפעילות לעידוד תנועת העלייה זכינו בביקורו של דוד בן-גוריון בברזיל, שאותו ארגנתי. אלפי יהודים באו להקשיב לנאומי במועדוני "הַבְּרָאִיקָה" שבריו דה ז'נירו ובסאו פאולו (על ביקורו זה סופר בפרק 3). ההתרגשות בקהילה היהודית ברחבי ברזיל הייתה כה גדולה, עד שנדמה היה כי תיאודור הרצל בכבודו ובעצמו קם לתחייה...

עבדתי בלי סוף. בכל שבוע ראינתי עשרות מועמדים; הסיכום של כל ראיון נשלח למחלקה לאמריקה הלטינית בסוכנות היהודית בירושלים, בהנהלתו של יהושע וולברג, איש מוכשר ויעיל אשר תמך באישור המועמדים שעליהם המלצתי. בישראל היו העולים צריכים לקבל מגורים ועבודה. לרוב ביקרתי את המועמדים בבתיהם כדי להכיר את כל בני המשפחה, את מצבם הכלכלי, את בריאותם וכדומה. לעתים

נאלצתי להתמודד עם אנשים שלא היו מועמדים המתאימים לעלייה, ואשר הקהילות המקומיות ניסו לשלחם. במקרים הללו היה עלי להשתמש בשכל הישר, לשקול את הנימוקים בעד ונגד, ולנסות למנוע אפשרות שייעשה אי צדק כלפי משפחות השואפות לעלות ארצה ולבנות בה חיים חדשים.

הקהילה היהודית בכלם ריגשה אותי מאוד. נסעתי לשם פעמיים והכרתי את כל חבריה. באותה תקופה היא מנתה 100 משפחות שבמרביתן היו חתונות מעורבות של יהודים ובני דתות אחרות. בה בעת הייתה זו קהילה מאוחדת ששמרה את המסורת היהודית באהבה. כך למשל נכחתי בקבלת שבת בבית הכנסת, שבה שרו גברים ונשים בהתרגשות רבה את שירי הטקס; גם כושים אשר היו חלק מהקהילה השתתפו בטקס באופן פעיל.

בסוף 1970 חזרנו לישראל. אחרי שליחות זו המשכתי לעסוק במשך שנים מספר בהתנדבות בקליטת העולים הברזילאים. בימי רביעי הגעתי למשרדי הסוכנות היהודית בתל-אביב, נפגשתי עם העולים שזה עתה באו וגם עם כאלה שחיו כבר זמן מה בארץ ונאבקו עדיין עם הסתגלותם לתנאי הארץ החדשה. לשמחתי הצלחתי להשיג עבור הרבה משפחות עבודה ומגורים. עיסוק זה מילא אותי סיפוק עמוק.

במשך שנתיים ריכזתי פרויקט מיוחד משותף למשרד העלייה, הסוכנות היהודית וארגון עולי אמריקה הלטינית. שם הפרויקט היה "תכנית הדרום" ומטרתו – קליטת מאות משפחות מדרום אמריקה בדרומה של ישראל; אשדוד, אשקלון, קריית גת, באר שבע והסביבה. ראוי לציין שיהודי דרום אמריקה גרים בערים הללו עד עצם היום הזה.

גם לאחר שנבחרתי בשנת 1974 לראשות המועצה האזורית שער הנגב המשכתי להתמסר לעניין העלייה הברזילאית לישראל. בעקבות שליחותי לברזיל כשליח עלייה נשלחו מקיבוץ ברור חיל שלושה שליחים נוספים: אברהם שיינפלד, אהרון קרמר ואהרון טלנברג. המלצתי עליהם בפני מנהיגי הסוכנות היהודית לביצוע השליחויות החשובות הללו. ראו במה דנה האסיפה הכללית ב-1968: האם לתמוך בשליחותי לברזיל או להתנגד לה – והשוו זאת עם העובדות. לא אצטנע. מה שנזרע היטב זכה להמשכיות, והתבטא בשיתוף הפעולה ההיסטורי בין הקיבוץ של יוצאי ברזיל לקהילות היהודיות בברזיל.

11. אלה שלא עלו

היינו קבוצת חברים עם אידיאל משותף. האידיאל שהגדירה תנועת הנוער דרור-הבונים היה שכל אחד מאיתנו, לפי שכבות הגיל, יעלה לישראל ויבנה בה את ביתו בקיבוץ של יוצאי ברזיל, ברור חיל. ב-1950 יזם מנהיג התנועה הברזילאית, ברנרדו צימרינג (דב צמיר), סמינר אידיאולוגי בן 72 שעות בבית הספר היהודי בלפֶה שבסאו פאולו, שנשאר חקוק בתודעתנו בשם "לפה". הרעיון המרכזי שהציג דב בסמינר היה שעלינו לעזוב את הלימודים האקדמיים ולהיערך לחיים כפועלים בישראל. לפי התכנית שהציע בכל שנה תשהה קבוצה בת 20 עד 30 חלוצים בחוות הכשרה בעיר אֵיטוֹפֶבָה, הסמוכה לז'ונְדִיאָי (עיר שדה במדינת סאו פאולו). על הקבוצה הוטל ללמוד את עבודת האדמה ולחיות את חי השיתוף, כהכנה לקראת החיים העתידיים בקיבוץ בישראל.

העיקרון ביסוד הפרויקט שהציע דב היה מזהיר. הבשורה שלו הייתה שעל כל אחד להחליט כאן ועכשיו בשאלת עלייתו לארץ. צעירים בני 17-18 ומעט מבוגרים יותר נדרשו להחליט מיד: לימודים אקדמיים או עלייה ארצה.

הלבטים ולעתים גם העימותים שעוררה ההצעה בקרב משפחות הצעירים החברים בתנועה היו רציניים. ההחלטה לעזוב את הלימודים, כשדובר למשל באדם שנמצא כבר בשנה השלישית של לימודי הרפואה, כפי שהיה במקרה של שמואל

קַרְבֵּיץ'בְּסִקִּי ("קַרְבֵּינָה"), הייתה מהפכה אישית מרחיקת לכת. באותה תקופה נתבע קורבן אישי למען עתיד התנועה. על רקע זה ניתקו עשרות צעירים את יחסיהם עם בני משפחותיהם ועם הקהילות היהודיות המקומיות. לאורו של העיקרון שהציע דב הגשימה התנועה את מטרתה ואת תכלית קיומה – אך גם שילמה מחיר כבד, שכן חברים רבים עזבו אותה. חלק מחברינו החליט להמשיך לחיות בגלות. רבים מבין מי שנחשבו באותה תקופה כמנהיגי תנועת דרור-הבונים לא ניסו, ולו להודשים אחדים, לחוות את חיי הקיבוץ בחוות ההכשרה או בישראל. אני חש צער עמוק ביחס לאלה שכרתו איתנו ברית על בסיס הרעיון לבנות יחד חברה חדשה, אך לא עמדו במבחן ברגע האמת. נכון, היו אלה מחשבות של צעירים, ולכן הן היו כה טהורות, אך אי הגשמתן על ידי מי שהיו חלק בלתי נפרד מתנועתנו מכאיבה גם היום.

לילות רבים הרהרתי בשאלה מה השיגו במרוצת שנות חייהם אלה מאיתנו שבחרו להישאר בברזיל, ולעומת זאת מה הצלחנו אנו בישראל להשיג. מדובר כאן על ערכים שונים... אהבתי את מרבית החברים שנשארו שם. אבל יותר מכל נפגעתי מאלה שעלו והחליטו עד מהרה שאינם יכולים להסתגל. תנאי הארץ והקיבוץ היו קשים, אבל היה אידיאל שלאורו חיינו. היינו צריכים להיאבק ולפתור את הבעיות. כל אחד והסבריו – מחלה במשפחה, מתחים עם האישה או טרדות אחרות. הם היו אחראים, באופן פעיל, להחלטות שקבעו למעשה את עתיד הקיבוץ, שהיה יכול להיות הצלחה קהילתית ומופת לדורות הבאים של צעירים יהודים בברזיל. בלעדיהם נחלשה היכולת לבנות את ברור חיל כהלכה. כקבוצה יכולנו להגיע להצלחות

כלכליות על בסיס חברתי יציב, עם עתיד ללא חשש לדור השלישי ודלת פתוחה למאות משפחות שתוכלנה לעלות ולחיות אתנו בישראל.

חברינו לשעבר לא הגשימו את עצמם מבחינה רגשית, ואני חושב שאף פעם לא יוכלו להביט נכוחה בעיני נכדיהם ולהבטיח להם שחלומותיהם מימי נעורים יתגשמו. יחסינו האישיים עם רובם טובים גם היום, אך אין קיימת אותה אחדות גורל שחשנו אז. הם שם ואנחנו כאן.

אחד מהמנהיגים הבולטים של דרור-הבונים, פאול זינגר, נמנה עם מייסדי מפלגת העבודה הברזילאית, ה-P.T. ב-1952 הציע לנו החבר פאול לנטוש את הרעיון לעלות לישראל, להצטרף יחד כגוש למפלגה הסוציאליסטית הברזילאית ולהיאבק למען הסוציאליזם בברזיל, שבה הבדלי המעמדות היו חריפים יותר מאשר בישראל. לדעתו, הציונות כבר מילאה את תפקידה ההיסטורי עם ייסוד מדינת ישראל.

רבים מאיתנו שעלו לארץ, מילאו תפקידים חשובים בחיים הפוליטיים והחברתיים במדינה. כמעט כולם חזרו ללמוד באוניברסיטאות בארץ, ואני שואל: איזו הרגשה הייתה לפאול זינגר כשכיהן כשר התכנון בעיריית סאו פאולו, בהשוואה להרגשתי כראש מועצה באזור הנגב בישראל? מי צדק ומי טעה? ואלה שנשארו בברזיל – מה הם בנו? חיים חדשים? חברה חדשה? ספרות חדשה? התהיות הללו אינן נותנות לי מנוחה ומלוות אותי עד היום הזה!

13. ספריה ניידת בסאו פאולו

גיליתי את הספרייה הניידת בסאו פאולו, השוכנת גם כיום בקרבת כנסיית קונסולֶסָאו, בתקופת חברותי בתנועת הנוער דרו-הבונים. מנהיגי התנועה הרבו לדבר על ספרייה זו והציעו רשימת ספרים מומלצים לקריאה, שהשפיעו על דרך מחשבנתו. שם הכרתי את רומן רולן, את סטפן צוויג, את רוג'ר מרטין די גרד, את דוסטויבסקי, את פרדריקו גרסיה לורקה ואחרים. אחרי שקראתי את הספר הראשון של רומן רולן, נובלה קצרה בשם **פדרו ולוסיה**, התחלתי לחלום לאהוב מישהי. אהבתי את האהבה! איזו התרגשות! איזה טוהר! ואיזה סוף עצוב לקריאתו של מתבגר, ספר שלא יישכת. כולנו הסתובבנו עם ספרונים תחובים בכיס המכנסיים, כחברים שלא ניתנים להפרדה, בהשמליות, באוטובוסים וברחוב.

אני זוכר שפעם או פעמיים בשבוע הלכנו לספרייה, כי לא היה לנו כסף לקנות ספרים והדבר גם לא היה נהוג באותה תקופה. כשהייתי בן 17, בשבתות או בימי ראשון, כשלא היו פעולות בתנועה, בעת שעל סאו פאולו ירדה הלחות הלילית של סוף היום, נהגתי ללכת כארבעה קילומטרים כשצעף לבן כרוך על צווארי, מביתי שבבום רטירו עד מרכז העיר, ולהסתובב ליד הספרייה גם כשהייתה סגורה.

שם גם קבעתי, כמקום קדוש, פגישות עם חברות שהיזרתי אחריהן לאחר מכן.

14. "ילד בוכה"

הרעיון לכתוב את הספר **ילד בוכה** נולד בעיר הנמל סנטוס שבמדינת סאו פאולו. באתי אליה עם חברי יוֹשָׁה על מנת להיפרד מרחל ויינר שעמדה לעלות לארץ במאוס 1956. אהבתי מאוד את רחל והתעצבתי על נסיעתה. בעצם כבר לא היינו ביחד, אך העובדה שהיא עוזבת לתמיד סימלה עבורי סיומה של תקופה פעילה ומרגשת בחיי. הכרתי אותה בתחילת 1955, כאשר היא ואחותה נעמי באו מריו דה ז'נירו לסאו פאולו ורחל נכנסה לתנועת הנוער. היא הייתה בת 17 ואני בן 23. התאהבתי בה מיד, אבל מה לעשות שהיא תדע זאת? לא הייתה זו מלאכה קלה! מי שהציל את המצב היה יושה, שהציע ששלושתנו ניסע לסנטוס ונתארח בבית הוריו, שעמד לרשותנו בכל עת.

היום כשאני חושב על כל העניין הזה עולה בי המחשבה שבעצם גם יושה היה מאוהב בה ואני הייתי צריך למלא רק את תפקיד המלווה... חברי לא ידע שאני חשבתי את ההפך. אולי ידע משהו, אבל החלטתי להאמין בגורל. רחל התייתמה מאימה שבועות אחדים לפני נסיעתנו לסנטוס. הרעיון היה להוציאה מסאו פאולו על מנת לשנות אווירה. אחרי שבילינו חמישה ימים יחד בנעימים הופיעה ההזדמנות ששינתה את מהלך חיי עד סוף השנה.

נחזור לפרידה מרחל בסנטוס. לאחר ששמענו את שריקת האנייה בעזובה את הרציף, אמרתי ליושה משהו כמו: "שני דברים יקרו איתי עכשיו - אכתוב ספר ואכנס מיד לחוות ההכשרה שבה נתכונן לעלייה לארץ כחברי התנועה" (שמה היה אז "אחוד הבונים"). אמרתי ועשיתי. כתבתי את הספר בחמישה שבועות ומיצי מְשָׁדוֹ קוֹסְטָה טרחה על ההגהות (היא החברה הברזילאית האוטנטית היחידה שהייתה בתנועה, כיום שמה מיצי סמל). מי שדאג לחסות לספר למימון פרסומו ולהוצאתו לאור היה חברי הטוב ז'ימיקו (בנימין רויזמן). הוא דיבר עם אחותו בריו דה ז'נירו, שהייתה חברה אישית של הסופרת הידועה דינה סִילְבֵּיֶרָה דֶה קִירוֹז, והיא דאגה לקשור בינינו. התוצאה הייתה הסכמתה של הסופרת לכתוב מבוא לספר **ילד בוכה**, מעשה שהערכת מאוד.

אין ספק שלחלקים שונים בספר קיבלתי את ההשראה מרחל, אבל הזמן מרפא הכול...

15. מזל או גורל

אדית ואני התחתנו ב-3 בפברואר 1957, ביום ראשון של השבוע, יום גשום, בבית כנסת ספרדי-פורטוגזי. הרב שחיתן אותנו, ואשר איתו שוחחנו ארוכות על תכניותינו לעתיד היה הרב דײַנְדְּרוֹק, שנחשב אז מאוד. מרבית המוזמנים שבאו לטקס, שהתקיים באולם הצנוע של בית הכנסת, היו חברי התנועה. נכחו כמובן גם בני משפחותינו וחברינו. בחודש פברואר (החופש הגדול בברזיל) ארגנו תנועות הנוער תכניות קיץ, טיולים, מחנות לפעולות של צופיות ולבסוף כינוס ארצי של התנועה. בדרך כלל נסענו לִפֶּטְרוֹפּוֹלִיס בריו דה ז'נירו. הפעם אדית ואנוכי הצטרפנו כווג נשוי. לפני חזרתנו לסאו פאולו להתכונן לעליית הגרעין השביעי, שבו היינו חברים, הוזמנתי להשתתף בישיבה שיזמה נשיאת ה"פיונירס" (נעמ"ת) של ברזיל, חוה לוינסון. נושא הישיבה: כיצד יכולות ה"פיונירס" לעזור לגרעין השביעי בהכנת ה"נדוניה" – החפצים השונים שכל אחד צריך לקחת אתו לישראל? באותן שנים הייתה זו עבודתן השגרתית של ה"פיונירס": לבקר בעשרות חנויות בבעלות יהודית ולבקש שיתרמו בגדים, נעליים, כלי מיטה, רהיטים ועוד, כדי שנגיע לברור חיל כשברשותנו כל הנחוץ לקיום היומיומי. חלק מהחברים עלו ללא תמיכת משפחותיהם; למשפחות אחרות לא הייתה היכולת הכלכלית לעמוד בהוצאות הכרוכות בהכנת ה"נדוניה".

הישיבה נועדה להתקיים במקום שבו פעלה ספריית ביאליק בריו דה ז'נירו, ביום שלישי, בשעה שתיים אחר הצהריים. אמורים היו להשתתף בה חוה לוינסון, אברהם שיינפלד ואנוכי. סיכמתי עם אדית שבסוף הישיבה ניפגש בשעה חמש בספרייה. הגעתי בשעה שתיים וראיתי המון אנשים מתקהל מסביב לספרייה. הופתעתי ושמעתי מהאנשים שהם נמצאים שם כדי לראות את הבניין בן עשר קומות שעמד להתמוטט. חשתי רעד של קור חולף בעצמותי! ספריית ביאליק הממוקמת מעל לקומה הראשונה אמנם לא הייתה גדולה, אבל הבניין היה כבר חשוך והמעלית לא פעלה. עליתי במדרגות כגיבור וראיתי שמרבית המשרדים כבר ננטשו. רעדתי כאשר שמתי לב שמנהל הספרייה ושני צעירים עוזרים לו בזריזות לארוז את הספרים היהודיים בעלי הערך, כי רצו לסיים את המלאכה בשעות הקרובות עקב הסכנה המוחשית שהבניין יתמוטט. שיינפלד, שהיה המזכיר הכללי של תנועתנו, הגיע והבטנו זה בזה מלאי דאגה. חוה לוינסון אמרה מיד: "הבניין לא ייפול עכשיו, בואו נתחיל בישיבה".

יש רגעים בחיים שהמזל והגורל תלויים על חוט השערה. באותו רגע חשתי לא פחד של ממש, אלא תחושה חזקה שעלינו לעזוב את המקום מייד. שיינפלד לא חשב פעמיים ויחד עם חוה ירדנו בשלווה במדרגות, בחושך מוחלט, ויצאנו לרחוב. חלפנו על פני ההמון שעמד בסמוך בציפייה להתמוטטות הבניין והתרחקנו מהמקום.

הגענו לבניין התנועה הציונית המאוחדת בריו דה ז'נירו, ושם קיימנו את ישיבתנו. בשעה חמש בדיוק קרס בניין הספרייה

כליל וכתוצאה מההתמוטטות נהרגו אנשים אחדים, ובהם כמה פקידים שעבדו בספרייה היהודית.

הפגישה עם אדית נקבעה כאמור לשעה חמש. היא דייקנית, הגיעה קצת מוקדם, כבר לא הצליחה להיכנס לבניין אבל ראתה מהרחוב את התמוטטותו, בלי לדעת היכן אני נמצא. הגעתי לשם כעבור זמן קצר ולא הדאגתי אותה יותר מדי. ככלות הכול, המדובר בשנות החמישים ואיש לא חלם אז על טלפון נייד.

כאשר אני נזכר בימים שהיינו צעירים בברזיל מנקרת בי שוב ושוב המחשבה כי המזל והגורל הם מרכיבים חשובים לפעמים או למעשה הרבה פעמים בחיינו. במיוחד לא מרפה ממני מחשבה זו לפני יום השואה, המציין את הטרגדיה שפקדה את העם היהודי באירופה. בהקשר זה אני נזכר בסיפור שחזרו וסיפרו הוריה של אדית, בלומה ויוסף ב' פריזל, על יציאתם מגרמניה הנאצית בראשית 1939, חודשים ספורים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בנובמבר 1938 אירע "ליל הבדולח", שבו קבוצות של חיילי ס"ס נאצים קיבלו הוראות לשבור חלונות של בתים, של חנויות ושל בתי כנסת יהודיים. גם משפחתה של אדית, שהייתה בעלת חנות בעיר קמיניץ, נפגעה וחלונות החנות שלה נשברו בידי הנאצים. היה זה הקש האחרון שבעקבותיו החליטו הוריה לעזוב את גרמניה. באותה תקופה הלכו ונסגרו בפני היהודים שערי מדינות אירופה וגם של מדינות רבות אחרות בעולם.

שנים מעטות לאחר תום מלחמת העולם הראשונה ופירוק האימפריה האוסטרית-הונגרית, אביה של אדית, שהיה אז

רווק, חייל משוחרר מן הצבא האימפריאלי וחי באירופה כשהוא חסר לאומיות, החליט לנסות את מזלו בחלק אחר של העולם - בברזיל. לאחר שהות של כמה שנים, שבחלקן שירת בחיל הים הברזילאי, הוא לא הסתגל ל"עולם החדש" וחזר לגרמניה. מאוחר יותר הכיר את בלומה, אימה של אדית, הם התחתנו והקימו משפחה בקמיניץ.

השוואתי בין מזל וגורל נובעת מכך שכעבור שנים של שהות בברזיל הוא קיבל אזרחות ברזילאית, ובעזרתה חזר לגרמניה. הודות לדרכון הברזילאי שהיה ברשותו, הצליח לחלץ את משפחתו הקרובה מציפורני היטלר בינואר 1939. הם נסעו לברזיל, גרו בתחילה בריו דה ז'נירו ועברו אחרי כן לסאו פאולו.

משפחת פריזל עמדה בברזיל מול מציאות חדשה והיה עליה לדאוג למתן חינוך יהודי לילדיה ולשלבם בפעילות קהילתית. התאומות אדית ורות הצטרפו עם הזמן לתנועת הנוער דרור, אשר אביתר (זיגי) פריזל - הבן הבכור - היה אחד ממייסדיה ומנהיגיה בברזיל בשנת 1948. זיגי עלה לישראל בסוף 1953 וחי בקיבוץ ברור חיל שנים ספורות. באותה תקופה הוא כתב את הספר **היסטוריה של קיבוץ ברור חיל והתנועה הברזילאית**. לאחר שנים למד זיגי באקדמיה והיה לפרופסור מן המניין במחלקה להיסטוריה יהודית מודרנית באוניברסיטה העברית בירושלים, כתב ספרים ומאמרים על תולדות העם היהודי ולמעלה מעשר שנים כיהן כגנו המדינה.

רות התחתנה עם יוסף קוצ'ינסקי (קציר). הוא זכה במקום הראשון בבחינות הכניסה לפקולטה לרפואה והיא למדה בקורס אחיות ב"בית חולים של הקליניקות" בסאו פאולו. הם סיימו

את לימודיהם - הוא היה לרופא והיא לאחות - ועלו לארץ באוקטובר 1955. רות ויוסף היו שנים אחדות בברור חיל ועבדו בתחום הרפואה, תמיד ביחד, בכמה בתי חולים בארץ. בלומה ויוסף ב' פריזל עלו לארץ בעקבות ילדיהם באוקטובר 1962. הם היו בתל-אביב עד סוף שנת 1976, ואז עברו לגור בברור חיל, לידינו. יוסף נפטר במארכס 1990 ובלומה באוגוסט 1995. שניהם קבורים בבית העלמין בברור חיל.

אני חושב ומרגיש שהמזל והגורל מלווים אותנו ומעבירים מסר המשמש אותי בחיי היום-יום: להאמין במשהו שהוא עליון ובמחר.

16. הקיבוץ – אתמול והיום

ב-14 ביולי 1957 הגענו לחיפה מברזיל. שם האנייה: "עליה". סוף סוף בארץ ישראל! פגשנו מציאות חדשה. אני זוכר שאדית אמרה לי ערב קודם לכן: "מחר נעגון בחיפה וכדאי שתלבש את החולצה הלבנה, מניילון, שקנינו בגנואה".

איזו הפתעה! בפעם הראשונה בחיי ראיתי מקום שבו כל השלטים בחנויות ובחלונות הראווה כתובים בעברית. לתומי, אמרתי: או הא! האיש הזה ששמו "אטליז" בוודאי עשיר מאוד, כי בכל מקום יש שלט עם השם "אטליז".

הקיבוץ שכר אוטובוס להסיענו. מזכיר הקיבוץ, בנימין רייכר, ניהל הכול היטב. במשך הנסיעה מחיפה לברור חיל הוא חקר אותי על החברים בקבוצתנו. היינו שלושים איש, כולל ילדים ספורים שעלו במסגרת עליית הנוער והורי חברים שכבר חיו בברור חיל. היה זה הגרעין השביעי שהגיע למשק. כרכו הקבוצה הרגשתי אחריות לכל אחד מחבריה. בדרך הרהרתי בהתרגשות על המפגש הצפוי עם החברים שאיתם בנינו את התנועה.

איזו אכזבה! הגענו בסביבות השעה אחת אחר הצהריים. חברים מהקבוצות הקודמות יצאו מחדר האוכל וחברים שהחשבתני אותם כ"חברי הקרובים באמת" אמרו פשוט "הלו"... וזהו. כך ספגתי את ההלם הראשון בחיים החדשים. בעקבותיו באו אכזבות נוספות, אבל עם הזמן הבנתי שבקיבוץ הדאגות

היומיומיות יכולות ליצור מרחק בין האנשים גם כשמדובר בשכנים הקרובים ביותר. כך צריך להיות? למה? אבל מסתבר שכך היה תמיד.

הרעיון לבנות קהילה חדשה גבר על הכול, ומה שנחשב רע נעשה עם הזמן לטוב. חיינו בתקווה שהזמן יחולל נסים. הוותיקים הסבירו לנו שתעבור תקופה, אולי שנה, אולי שנתיים, אי אפשר לדעת, עד שנתגבר על משבר הקליטה. כולם מתמודדים עם שלב ההתאמה וההסתגלות וכל אדם מגיב לפי טבעו. אני עדיין מחכה להתגבר על שלב זה... שנים חלפו עד שהתרגלתי לחדר האוכל. נמצאנו שם יחדיו, כולם הסתכלו ובדקו – על ידי נעיצת מבטים חודרים בעיניים – איך עברנו את הלילה, אם יש לנו מצב רוח טוב. יכולנו לדעת אפילו מי צחצח את השיניים בבוקר... התלות זה בזה הייתה מקסימלית וידענו על החיים הפרטיים איש של רעהו. האחיות המופקדות על ענייני הרפואה היו מהמקום והעובדה שכל חבר שירת את עמיתו על פי תור מנעה את הסיכוי לשמור סודות. החברים לא נתפסו כפרטים אלא כחלק מקהילה.

פעמים רבות שאלתי את עצמי אם זה הקיבוץ שעליו חלמתי. ברור לי שהמציאות הייתה הפוכה מהקיבוץ שאותו תכננו ועליו חלמנו בתנועת הנוער. כעבור שנים חשבתי שאם כולנו היינו נשארים בברזיל (יותר מאלף חברים משנת 1950), ואם בתיאוריה יכולנו לחיות בברזיל בחיי שיתוף, כשאיש איש שומר על פרטיותו, אולי היינו מסוגלים להיות סבלנים יותר אחד כלפי השני, כנים יותר, הומניים יותר ופחות אנוכיים.

זו אוטופיה, שהרי בלי היעד לעלות לקיבוץ, תנועת דרור-הבונים לא הייתה מחזיקה מעמד זמן רב.

והקיבוץ של היום? כמה אני מתגעגע לקיבוץ הישן!

17. קהילת ה"הורים" בקיבוץ

בשנת 1962, כאשר כיהנתי כמזכיר הקיבוץ, חיו בברור חיל כשמונים "הורים" של חברים, שמרביתם עלו מברזיל. הייתה זו קהילה ייחודית בתוך הקהילה הכללית שחבריה לא היו בחזקת חברים אבל יכלו להשתתף בחיי הקהילה, וכך עשו. הם עבדו שעות מספר ביום וקיבלו כמעט את כל הזכויות של חברי הקיבוץ, כולל תקציב הנחוי לקיומם. ה"הורים" כוּבְדוּ על ידי כולם כי הזכירו לכל אחד מאיתנו את "הורינו" והיו למעשה סוג של המשכיות במשפחה הקיבוצית.

ה"הורים" הפעילו בית כנסת באחד ממבני הקיבוץ והעניקו שירותי דת לאוכלוסייה שנחשבה לא דתית. הם ארגנו את טקסי בר המצווה, את החתונות ואת הטקסים בחגים יהודים. תמיד היה בבית הכנסת מניין יומי. זה היה המניע לרצון לבנות בית כנסת בברור חיל, שהוגשם ב-1976. אחת האמהות, רחל שרייר, פנתה באמצעות העיתון **נובו מומנטו** לקהילה היהודית בסאו פאולו בבקשה שמישהו מחברי הקהילה ייקח על עצמו את המצווה לבנות בית כנסת בקיבוץ הברזילאי ברור חיל עבור האוכלוסייה הדתית החיה שם. חברי הקיבוץ היו אמנם חילונים, אבל רובם באו ממשפחות מסורתיות ולכן לא התנגדו לרעיון.

יהודי מסאו פאולו, פנחס גולדברג, תרם את הסכום הנחוי לבניית בית הכנסת, שהוקדש למשפחתו אשר הושמדה בפולין

על ידי הנאצים במלחמת העולם השנייה. שם בית הכנסת הוא "עם ישראל חי". בנימין רויזמן (ז'ימיקו) ריכז את המגעים עם גולדברג, שחי את שנותיו האחרונות בברור חיל ונקבר בבית העלמין שלנו.

קהילת ה"הורים" פירושה היה גם בעיות. ה"הורים" לא היו מוכנים פסיכולוגית לחיי שיתוף. בברזיל היה כל אחד מהם עצמאי, חברתית וכלכלית. כאן לא דרשנו מה"הורים" הודהות עם האידיאולוגיה החברתית והכלכלית של הקיבוץ. היו ביניהם פערים כלכליים, שנבעו מן הנכסים שהביאו איתם מברזיל. היה ברור לנו שהפערים הללו שקופים ולפעמים היטיבו עם בניהם ונכדיהם. לכמה "הורים" היו מכוניות פרטיות, הם נסעו לחו"ל, היו עצמאיים מבחינה כלכלית אבל קשורים לילדיהם שחיו בקיבוץ.

עם מקצת מה"הורים" שלא הרגישו צורך לעבוד אפילו מספר שעות מועט בקיבוץ התגלו בעיות. מנגד לא תמיד יכולנו להציע סביבת עבודה מתאימה לכולם. כמזכיר הקיבוץ חשתי שעלי למצוא נוסחה שתיצור תחושת אחדות בקרב ה"הורים" ותיתן להם סיכוי להשתלב טוב יותר בקהילה, בעזרת תרומה מניסיון חייהם וחכמתם. משה מילגרום היה לי לעזר רב ויחד ארגנו את הקהילה הקטנה של ה"הורים". מילגרום, שהיה חבר קיבוץ ונמצא בקשר הדוק עם המבוגרים יותר עקב גילו, גייס "הורים" ויחד ניהלנו את חיי החברה של "קהילה" זו. זכורה לי החוויה המרגשת כאשר בלילות שבת הם היו מתאספים בבית הכנסת לצפות בתכנית אמנותית או תרבותית וכל משפחה הייתה משתתפת ב"תקרובת" הנחוצה.

בזכות מהלך זה השתפרה האווירה השוררת בין ה"הורים"
לביין עצמם. מגמה זו הורגשה גם בקרב ילדיהם ונכדיהם, ותרמה
להעשרת החיים התרבותיים והחברתיים של קהילת ברור חיל
בכללותה. הרוח החיובית שהתגלתה עזרה להשתלבות בניהם
של ה"הורים" כחברים פעילים בקיבוץ.

18. שמעון פרס

בשנת 1979, כאשר כיהנתי כראש המועצה האזורית שער הנגב, נסעתי לירושלים להכיר אישית את שמעון פרס, שכיהן אז כיושב ראש מפלגת העבודה וכמנהיג האופוזיציה. הייתי בתחילת כהונתי השנייה כראש המועצה. הפגישה התקיימה בכנסת ובפעם הראשונה בחיי הוצע לי לשתות "קפה פילטר". לא ידעתי איך לעשות זאת, התחלתי מיד לשתות את המים החמים ואת השריפה בלשון הרגשתי במשך שעות רבות... סיכמתי עם פרס שאהיה פעיל במפלגה בנגב. הוא הציג בפני את נשיא אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, יוסף תקוע, שהיה בעבר שגריר ישראל בברזיל ובאו"ם. ימים ספורים אחרי כן קיבלתי שני ספרים שכתב פרס: **כעת מחר ולך עם האנשים**. מאז אנחנו במגע מתמשך. זכינו לביקורו באזור ובמכללת ספיר כמה פעמים. נחשבתי לאחד ממנהיגי הנגב התומכים מבחינה פוליטית בפרס. שיאם של היחסים הללו היה בעת הבחירות שהתקיימו בשנת 1981, כאשר פרס כמעט נבחר לראשות הממשלה, והפסיד עקב פער מינימלי של שני מנדטים. בבחירות ניצח מנחם בגין, מנהיג הימין. באותה תקופה הצלחנו לגייס יום-יום מאות מתנדבים שפעלו ברחובות הערים, לעתים תוך עימות פיזי עם אנשי הימין. הפסדנו בבחירות, אבל בהנהגתו של פרס עלינו מ-31 ל-47 מנדטים. פרס היה מעודכן ביחסי עם המנהיגים הפוליטיים בברזיל, ועובדה זו תרמה למינויי

בשנת 1987 לקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו. בתחילת 1986 הנהגתי את התנועה לאיחוד הנגב. בראיון בטלוויזיה נשאלתי אם בכוונתי להביא להפרדת הנגב מישראל. באותה עת ייסדתי גם את מועצת הנגב ובה ראשי ערים ואזורים מאשקלון וסביבותיה עד אילת. בעת שכינתתי כראש המועצה יצקנו את היסודות לחקיקת "חוק הנגב", הקיים עד ימינו. באותה תקופה ניתנה לי האפשרות להכיר את בעיותיו של כל יישוב ואזור בנגב. בכל שבוע, אחרי סיום עבודתי כראש המועצה האזורית שער הנגב נסעתי להתוודע בצורה ישירה יותר אל החיים בדימונה, בירוחם, במצפה רמון, בערד, בבאר שבע, בנתיבות, באופקים, ברהט, וביישובים ובמועצות אזוריות בדרום הארץ. בעזרת מערכת יחסי ציבור הצלחנו "לשים את הנגב על המפה", ודרשנו מהממשלה תקציב מתאים לפיתוח האזורים הללו. באחת מהישיבות עם הנהגתנו ובהתחשב במאמצינו החליט פרס, שכיהן אז כראש הממשלה, על הקמת ועדת שרים מיוחדת שתטפל בפיתוח הנגב. בסוף תקופת כהונתי האחרונה כראש מועצה, לפני נסיעתי לברזיל, הצעתי לראשי הרשויות להביע את הוקרתנו לשמעון פרס, ובנוכחותם מסרנו לראש הממשלה תעודת קלף המציינת אותו כ"אזרח הכבוד מספר אחד של הנגב".

אני חושב ששמעון פרס היה, והינו, אחד המנהיגים הפוליטיים החשובים בישראל, לצדם של דוד בן-גוריון, משה שרת, גולדה מאיר, מנחם בגין ויצחק רבין. ב-1994 קיבל פרס יחד עם יצחק רבין ויאסר ערפאת את פרס נובל לשלום על מאמציהם להשכין שלום בין הישראלים לפלסטינים. לאורך השנים הוא היה פעיל מאוד בתחום הבינלאומי כמנהיג מפלגת

העבודה. ב-2005 מינה אותו אריאל שרון למשנה לראש הממשלה על מנת לעזור לייצב את הממשלה ולבצע את תכנית ההתנתקות שבמסגרתה חוסלה ההתנחלות ברצועת עזה. פרס העמיד את כל יוקרתו וכל חכמתו לשירותו של פרויקט ייחודי זה, במגמה לסייע בהשכנת שלום בין ישראלים לפלסטינים באזורנו.

19. החברים בקיבוץ – אתמול והיום

רומן רולן תיאר בספרו ז'ן קריסטוף מיהו חבר אמיתי. זה להיות חבר או לא. קיים או לא קיים. אין מקום לשתי אמיתות. יש לי חבר... יש לי חבר.

אושר נעים [הוא] להפליג באגם המחשבה!... בשכבו בתחתית הסירה, כשהגוף שזוף מהשמש, הרוח הנעימה והרעננה המחליקה על פני המים מלטפת את פניו, הוא נרדם כשהוא כמו תלוי בשמים, מרגיש את המים העמוקים בגוף הרפוי, בסירה המתנדנדת, וטובל בהם את ידו ברישול. קם ומשעין את הסנטר על קצה הסירה, מביט למים הזורמים, כמו בילדותו. רואה ניצוצות של יצורים מוזרים העוברים במהירות כברקים... אחרים, ועוד אחרים, כמה ועוד כמה... אף פעם לא אותם יצורים. צוחק מול התופעה המדהימה המתרחשת בתוכו, צוחק על מחשבתו; אינו חש צורך לרכז אותה. לבחור, למה לבחור בין אין-ספור החלומות? יש זמן לכך, מאוחר יותר!... כאשר יחפוץ, די בהטלת הרשת כדי לתפוס את השדים המשתקפים במים. בינתיים ייתן להם לעבור... מאוחר יותר... הסירה שטה ברוח הפושרת והזרם האדיש. מזג האוויר נעים, יש שמש ושקט!

מתוך: רומן רולן (1866–1944), ז'ן קריסטוף, כרך 2, עמ' 6

(מתורגם מפורטוגזית).

אי אפשר להקים קהילה כמו קיבוץ ולקיימה אם יסודותיה אינם נשענים על קבוצה של חברים וידידים. קיבוץ בריא מבוסס בראש ובראשונה על אקלים של אמונה הדדית, על אופי חזק, על כישרון, על טוהר הרוח, על איחוד מקסימלי של כוחות תרבותיים, על זניחת דעות קדומות, ובסופו של דבר על הגינות, הגינות רבה. כך חלמתי בתנועת הנוער, כשהתכוננתי לחיים הקהילתיים העתידיים. ואכן, כך היה בקיבוץ שנים רבות. אין פירוש הדבר שהכול התנהל ללא בעיות, סכסוכים, רצונות ושאיפות. החיים התנהלו בדרך שבה מתנהלים החיים בין בני אנוש.

לצערי, עם השנים דווקא אלה שיכלו להוביל לאורח החיים הקיבוצי הראוי, הם שדחקו הצידה את האינטרס הכללי לטובת האינטרס הפרטי. מי יכול לומר "לא" למנהיג הטוען יומם ולילה שהאמנות חשובה יותר מכל ה"תנועה" יחד? מי נהג לומר לעשרות חברים שבעיותיהם הפרטיות חשובות פחות מאלה של הקיבוץ? כך אירעה עזיבה המונית של חברים רציניים, מוסריים, אינטליגנטיים, תרבותיים ומוכשרים, כאילו תוכנן הדבר מראש, והקיבוץ כמעט התרוקן. מוצדק? כן! צודק? לא ולא!

היום, כאשר שערות שיבה מגדירות, בלי הרבה הסברים, את היום-יום, חוזרת וטורדת אותי התהייה: האם הכול היה מבוסס על ידידויות כנות או אולי כמה מאיתנו, מעטים, האמנו בתמימות ברגשות שתוארו כה יפה בז'ן קריסטוף?

יש לי חבר!... כמה מתוק למצוא איזו נפש, להתאסף בקו, באמצע הסופה, מקלט רך ובטוח שבו אנחנו נושמים סוף סוף ומחכים שהלב הפועם בכבדות יירגע! אנחנו כבר לא לבד, אין

לנו צורך להיות תמיד חמושים, העיניים פתוחות תמיד ושרופות מחוסר שינה עד שהעייפות תמסור אותנו לידי האויב! כי יהיה לך חבר יקר, אשר בידו הפקדת את כל ישותך, ואשר גם הוא הפקיד את כל ישותו בידך.

לשתות, בסופה של המנוחה. לישון בשעה שהוא שומר, לשמור בשעה שהוא ישן! להכיר את השמחה שבהגנת האדם אשר אהבנו ואשר מאמין בנו כילד קטן. להכיר את השמחה הגדולה שבהתמסרות לו, להרגיש שהוא מחזיק בסודותינו; שאנו שם בעבורו. זקנים, בלויים, עייפים כל כך הרבה שנים, נחיה מחדש צעירים וחסונים בגוף החבר, וטועמים בעיניים את העולם המתחדש, ונחוה עם החושים את הדברים היפים שחולפים, נהנים בלב מהוד החיים... אפילו לסבול אותו. הו הסבל העצמי והשמחה, לפחות שנהיה בחברה! יש לי חבר! רחוק ממני, קרוב אלי, תמיד בי. יש לי חבר, אני שייך לו. החבר רוצה בי. אני שייך לו. החברות מתיכה את נפשותינו לנפש אחת יחידה.

רומן רולן, ז'ן קריסטוף, כרך 4, עמ' 3 (מתורגם מפורטוגזית).

לא, העתים לא יבהירו את האמת, כפי שאומרים
ההיסטוריונים.

האמת ברורה כאן.

היה מרגש ובלתי נשכח לחיות את הרגעים הללו, שבהם חלמנו שיהיה לנו חבר אמיתי אשר בו אפשר להסתייע; זה נתן לנו הרבה כוח! כך היה הקיבוץ של אתמול, והיום זה איננו עוד!

20. מנהיגי ברור חיל

פעמים רבות התלבטתי בשאלה מה קרה למנהיגות של ברור חיל בעשרות השנים האחרונות. הגעתי למסקנה שלא השכלנו לקיים מנהיגות מגובשת ומאוחדת, ובמיוחד סולידרית. זאת הסיבה שאנו מרגישים כיום ריקנות גדולה. הריקנות הזאת פגעה בנו כי המנהיגות התמוססה עם השנים. קבוצה גדולה של חברים עזבה את הקיבוץ בשעותיו הקשות ביותר. כמו כן לא הצלחנו לקיים דו-שיח פתוח וכן על ידי ניתוח וליזוי הבעיות מצד מנהיגינו. הקיבוץ אמנם ידע תמיד להיחלץ מקשייו בדרך זו או אחרת, אך לצערי לא הצליח למנוע את היווצרות הבעיות. לדעתי, חוסר הראייה קדימה הוא תוצאה של חולשת מנהיגות שלא תמיד התאימה לתפקידה, מאחר שהמנהיגים המרכזיים היו מרוכזים בעצמם בחלק הגדול של חייהם בקיבוץ.

רק בדרך זו אני מצליח להסביר את הוויכוחים האין סופיים בין מנהיגינו, שהתנהלו לא אחת במישור האישי ולא האידיאולוגי. כך נוצרו הקבוצות הפנימיות, שכל אחת מהן תמכה במנהיגה. תקופה מסוימת נחלקנו בין "משקיסטים" לבין "חברתיים". השאלה שעל הפרק הייתה: למה לתת עדיפות – לסידור העבודה התעשייתית והחקלאית או לבעיות החברתיות והחינוכיות? לא השכלנו למצוא את האיזון הנכון והראוי ביניהם. מאז הגעתי לקיבוץ בשנת 1957, הזדהיתי תמיד עם הצד הקהילתי וכל מחשבותי ורעיונותי הופנו לעבודה

הקהילתית, אשר ברבות הימים הייתה גם לקריירה שלי. פעמים רבות ניסו שני המנהיגים העיקריים של הקיבוץ, דב צמיר ונחום פסה, לשכנע אותי להצטרף ל"מחנה" שלהם. אני חב להם את הלקחים שלמדתי במשך שנות פעילותי למען הקיבוץ ואת תמיכתם בחיי הציבוריים. שניהם תמכו בי ב-1962 ורצו שאקח על עצמי את התפקיד הקשה בנסיבות אותם הימים, של מזכיר הקיבוץ, כאשר כל מייסדי ברור חיל ומנהיגיו עדיין חיו בו. לדב הייתה השפעה מכרעת באסיפת הקיבוץ כאשר הוחלט על נסיעתי עם משפחתי לברזיל ב-1968 כשליח עלייה מטעם הסוכנות היהודית. ב-1974 שבו דב ונחום וחברו יחד למען בחירתי כראש המועצה האזורית שער הנגב, תפקיד שמילאתי עד סוף שנת 1987.

ב-1987 מוניתי לקונסול כללי של מדינת ישראל בסאו פאולו ובדרום ברזיל. היה זה מינוי פוליטי של מפלגת העבודה, שהתבסס על קשרי עם המנהיגות הפוליטית בסאו פאולו ועם הקהילה היהודית, כמו גם על ניסיוני ביחסי אנוש. זכיתי בתמיכתו של ראש הממשלה דאז, יצחק שמיר – שכידוע לא נמנה עם מפלגתי – אשר הכיר אותי אישית, וכמובן זכיתי בגיבוי מלא משמעון פרס שכיהן כשר החוץ. באזור הציעו לי להמשיך לעוד קדנציה (רביעית) כראש המועצה. בה בשעה הפעילו עלי חברים בברור חיל לחץ חזק כדי שאחזור הביתה על מנת לכהן כמזכיר לשנתיים. הם טענו שלאחר מכן אוכל לשוב ולהיבחר כראש המועצה. פקפקתי אם הדבר אפשרי.

המנהיגות בברור חיל התפלגה. אכזבתי הגדולה הייתה עמדתו של דב צמיר, שבנאום מן הכתב קרא באסיפה הכללית לחברים להתנגד ליציאתי לברזיל לתפקיד קונסול. נחום פסה

נקט עמדה הפוכה מזו של דב ותמך בשליחותי לסאו פאולו. נימוקו העיקרי היה שכקונסול כללי אוכל לחזק את יחסי הקיבוץ עם הקהילה היהודית הברזילאית במידה ובעוצמה שלא ניתן להשיג בתפקידים אחרים ובדרכים אחרות.

דבר דומה אמר לי אחד ממנהיגי התנועה הקיבוצית באותה תקופה, שר החינוך לשעבר אהרן ידלין (שעזר לי רבות בייסוד מכללת ספיר בשעתו). ואילו ראש הממשלה, שמיר, שממנו באתי להיפרד באופן אישי, הדגיש ערב נסיעתי: "צבי, אל תשכח להקדיש את עצמך גם לחיזוק היחסים של הקהילה היהודית בסאו פאולו עם קיבוץ, כי אתם פרי אותה קהילה". העתיד הוכיח זאת. לדעתי, בזכות המאמצים שהשקעתי במרוצת ארבע שנות כהונתי כקונסול כללי בברזיל, השם ברור חיל תמיד יהיה מזוהה איתי. זכרתי תמיד את בסיסי בישראל, והקיבוץ נהנה מפירות היוקרה של עבודתי.

הנקודה החשובה ביותר שברצוני לציין בנושא המנהיגותי היא שדרכיהם של שני המנהיגים העיקריים של הקיבוץ, שהקימו את תנועת הנוער דרור בברזיל וכתוצאה מכך את הקיבוץ שלנו בישראל, נפרדו לא עקב בעיות אידיאולוגיות אלא בגלל ריב אישי. אני סבור שעזיבתם של נחום ומשפחתו וחברים נוספים את הקיבוץ גרמה לטראומה אמיתית במשק, המורגשת עד ימינו.

21. החשמלית

כאן, במשרדי הצנוע בברור חיל, בין אין ספור תמונות של אמנים שהבאתי מברזיל, ישנה אחת שקניתי לפני שנים ביריד המסורתי בכיכר הרפובליקה בסאו פאולו; ציור של חשמלית בסגנון המאה הקודמת. בהסתכלי עליה אני נזכר שזה היה אמצעי התחבורה העיקרי בשנות ילדותי ובגרותי, מ-1935 עד 1957, מועד עלייתנו לארץ.

כאשר גרנו בריו דה ז'נירו (1968-1970) נסענו לפעמים בחשמלית המסורתית של סנטה טרזה. גם בליסבון, בסמטה הפולקלוריסטית של הרחוב העיקרי, לפני ההגעה לנמל, נסענו בהנאה בחשמלית הפורטוגזית. בימי ילדותי בסאו פאולו הופעלה החשמלית על ידי חברת "לייטי" (Light). הנהג והכרטיסן היו בדרך כלל ממוצא פורטוגזי ולמעשה הם היו ה"בעלים" האמיתיים של התחבורה הציבורית הזו. עלות כרטיס הנסיעה בחשמלית היה עשרים סֶנְטָבוֹס (אגורות), ממשי מחיר מציאה... ניתן היה לרכוש את הכרטיס לחשמלית בכל חנות, בית קפה קטן, דואר, קולנוע וכו'. הלוואי שהייתי בעל אלפי כרטיסים באותה תקופה.

עם הזמן הופרטה הלייטי והפכה ל"חברה מוניציפלית לתחבורה ציבורית". באותו יום החליטה העירייה להעלות את כרטיס הנסיעה מעשרים לחמישים סנטבוס! היה זה ניצול לרעה של השלטון וזלזול בסבלנותו של העם. אי אפשר היה להשלים

עם עלייה זו במחיר והעם יצא לרחובות, ואני ביניהם, מוחה בצעקות: אף אחד לא ישלם ל"גנבים החדשים הללו"... הנהגים והגובים הביעו את התנגדותם להעלאה זו והזדהו עם המחאה העממית. עד אז – בתקופה המפוארת של לייטי – הזדהו הנוסעים בחשמלית עם הכרטיסן. בתחילה הוא גבה את הכסף מכל הנוסעים, ורק לאחר כמה דקות נהג לרשום את המכירה באמצעות משיכת רצועה התלויה בצידי החשמלית. בפועל רשם הכרטיסן רק כמחצית מסכום הגבייה. הצלצול של הדפסת רשימת הכרטיסים שנרשמה – "טין-טין" – היה נשמע היטב ברחבי החשמלית, ואז היו הנוסעים צועקים בקול רם וברור: "טין-טין – שתיים ללייטי ואחד עבורי"...

לעלות לחשמלית בעת שהייתה בתנועה היה דבר שבשגרה ולרדת ממנה תוך כדי נסיעה, גם אם היא נוסעת במהירות, עשרות מטרים לפני התחנה, היה עניין לנועזים, ל"לוליינים", שזכו למחיאות כפיים מהבחורות וגם מיתר הקהל שהחמיא בהתפעלות: "יש לו סגנון!"

במשך שנים רבות עליתי לחשמלית בתחנה שבכיכר סְאוּ בְּנָטוּ. משם נסעתי לביתי שבבום רטירו ומאוחר יותר לסְנְטָנָה, כאשר עברנו לגור שם. עם הזמן הופיעה חשמלית הסילון, שנחשבה "עדינה יותר" וסיפקה תנאי עבודה טובים יותר לנהגים ולגובים.

החשמלית הייתה מקום להכיר אנשים, לרכוש חברים חדשים, לחזר אחר בחורות, לרכילות, לשיחות שגרתיות, וכמובן לשיחות על פוליטיקה, כדורגל וקולנוע. בעצם הייתה כמעט בית שני. בימים שירדו גשמים עזים כולם התכווצו, כי החשמליות היו פתוחות, חסרות קירות. למרות הצפיפות תמיד

היה נעים לקרוא בה עיתון או ספר. בעת הקריאה לא היינו לבד כיוון שלרוב אלה שישבו לידינו או עמדו גם הם קראו עימנו, כי רצו להעסיק את עצמם כדי שהזמן יעבור.

כל אלה הם סמלים המציינים את סאו פאולו דאז בשנות השלושים והארבעים. גם היום, כאשר בקרב משפחתנו בסאו פאולו אנו נזכרים בימים הטובים של ה"אתמול", אני חוזר ומספר לבקשתם כיצד ירדתי מהחשמלית בסֶנְטָנָה בשנת 1953, בשווי משיעור כינור. נסע עמי לבום רטירו אחייני מאוריסיו, שהיה בן חמש. בעת הירידה מהחשמלית המלאה יצאתי מהר וחשבתי כל הזמן שאסור לי לשכוח את הכינור. ואכן לא שכחתי את הכינור, אבל שכחתי את אחייני, מאוריסיו המסכן... החשמלית המשיכה בנסיעתה עוד כחמישים מטר ואני רצתי אחריה בבהלה, לא כל כך בגלל אחייני היקר, אבל תארו לעצמכם מה היה קורה אילו הגעתי הביתה בלעדיו. אינני חושב שהייתי נותר בחיים לאחר העימות הצפוי עם אימי... אך כיוון שמאוריסיו פתח פה "בגודל החשמלית" וזעק בקולי קולות, התנדבו כל הנוסעים להחזירו מיד לבעליו הלגיטימיים... הגרוע ביותר הוא שמאוריסיו לא שתק וסיפר בפירוט רב את כל מעשי ה"גבורה" של דודו.

כיום, האוטובוסים החשמליים והרכבת התחתית אולי משמשים אמצעי תחבורה יעיל יותר, אבל "טעם" הנסיעה בחשמלית לא יחזור. כמה געגועים! לפחות יש לי כאן במשרדי תמונה של חשמלית קטנה...

2.2. געגועים לקיבוץ הישן

ב-1957 הגענו לברור חיל כעולים חדשים. כל אחד חיפש את הדרך הטובה ביותר להשתתף בחיזוק הקהילה שאליה הצטרפנו. החברים בחרו לעצמם מקצועות חדשים, ולי הוצע לעשות זאת בהנהלת חשבונות, תחום שבו עבדתי בעבר. לשם כך היה עלי להתוודא לשיטה הפיננסית של הקיבוץ ולהכיר מקרוב את ענפי הייצור השונים. הדבר לא היה קל מפני שהאווירה במשרד הנהלת החשבונות הייתה קרירה כלפי. במהלך הזמן הדבר הסתדר ובעזרת הרבה סבלנות ומסירות לעבודה העברתי כך שלוש שנים. הייתה זו טעות להיקלע לאווירה ששררה במשרד, שלא תרמה לי מאומה, אבל למדתי שם שבקיבוץ חיים אנשים שונים מהפנטזיות של תקופת התנועה בברזיל.

זיכרונותי מהקיבוץ הישן חיוביים: יחסי החברות שנקשרו בין האנשים, המנהג להקשיב זה לזה, העניין שחברים גילו זה כלפי זה שהיה ראוי לשבח, והאווירה ששררה אז – מסירות ומאמץ משותף למען הכלל. האמנתי במנהיגי התקופה ולמדתי מניסיונם ומהדרכתם. הבעיות האישיות של כל אחד מאיתנו לוו על ידי רוב חברי הקהילה. לא התקיים מרחק בין החברים והתקווה לעתיד טוב יותר הייתה תמיד נוכחת. היום, במבט לאחור, אני מעריך באופן חיובי את החום האנושי ומלא התוכן שקיבלתי בבית הספר לחיים, כפי שהיה הקיבוץ הישן.

בחיי היום-יום שלטה אווירה רומנטית. דפים חדשים נכתבו מדי יום על לימוד מן החיים יחד, בעובדנו בשדות, בפרדסים ובכרמים, בעבודה בלול וברפת, בנטיעת עצים חדשים, בחינוך הילדים ובקליטת הורינו שהצטרפו למשפחתנו הקרובה בהגיעם מן הגולה ארצה. נדמה היה לנו שזה אף פעם לא ייגמר, ודורות על גבי דורות ילוו אותנו בפרויקט חיינו. בהקשר זה, הדבר הראשון שצף ועולה במחשבתי הוא המסורת שהייתה נהוגה אז בברור חיל, עם היוולד ילד למשפחה בקיבוץ. עוד בימי המשנה, כאשר נולד תינוק, האב היה מדליק משואה על מנת לבשר לכל תושבי האזור על המאורע המרגש. וכך, בהתרגשות רבה, עליתי גם אני בינואר 1959 למגדל המים של הקיבוץ והדלקתי את המשואה לכבוד הולדת בתי הבכורה, דבורה. הצטרפו אלי בהתלהבות לטקס המסורתי ידידי הקרובים, בובי ביידר ומשה דגן, חברי לגרעין העלייה. וכעת, לרגל פרסום ספר זיכרונותי, נכדתי הבכורה, עינב, בתם של דבורה ואלון, ציירה את אותו מגדל מים - בשער הספר!

מאז ועד היום המציאות התפתחה והשתנתה. הכול השתנה בעולם, וכך גם הקיבוץ. מהקיבוץ הישן נותרו רק געגועים. הקיבוץ החדש הוא חומרני יותר, מציע עצמאות כלכלית לכולם אבל לא את יחסי החברה והחברות דאז. האם הקיבוץ החדש יהיה מסוגל להציע לחבריו אתגרים חדשים? רק הזמן יגיד!

גם כיום, בקיץ 2005, אני מכיר חברים החולמים על חזרה לתקופת הקיבוץ הישן. אלה רק חלומות, כי אין להם מה להציע מול הרעיונות החדשים ששינו את הקיבוץ בעיקר מן ההיבט

הכלכלי, ועימם נעלמו מן הנוף האנושי התכונות הישנות של חברות וסולידריות.

מנגד אני מכיר חברים החיים עימי כאן עשרות שנים. הם לא עזבו את הקיבוץ מסיבות אלה או אחרות. הרבה שנים הם חלמו על הרעיון לשנות את החיים הקהילתיים של הקיבוץ וליצור בו מבנה חברתי פחות תובעני בתחום החברתי, בסולידריות, ב"כולם יחד". הם האמינו שמוטב שכל אחד יחיה את חייו לעצמו ושיהיו לו פחות התחייבויות לכלל. האם הם צודקים? שוב, רק הזמן יקבע!

23. דב צמיר

זמן רב אני מהרהר בכך שבכותבי על כמה וכמה מציוני הדרך בחיי, הכרח שאציין את פועלו של החבר דב צמיר, המנהיג והמייסד של תנועת הנוער החלוצית דרור בברזיל. דב התאפיין תמיד כמנהיג כריזמטי, המציג את דעותיו וכופה את עמדותיו בשעות המכריעות ביותר בקורות התנועה.

לאחר ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל ב-14 במאי 1948, גדלה בבת אחת תנועת הנוער הקטנה דרור בסאו פאולו והפכה לקבוצה המאגדת חבורה גדולה של צעירים בעלי רמה אישית גבוהה בקהילה היהודית. באותן שנים היו פעילות קבוצות שונות של צעירים בתחומים החברתי והתרבותי. קבוצה אחת בויליה מְרִיאָנָה, ממנה באו דוד פרלוב ושמואל קרביצ'בסקי, קבוצה שנייה בקְנָה וְרָדָה, שלישית בלְפָה, רביעית באִיפִּינְגָה, חמישית בבום רטירו, שישית בקְמְבוֹסִי ועוד ועוד. בימי ראשון היה סניף התנועה ששכן ברחוב פְּרֶטְס 93 שבבום רטירו, מול גִ'רְדִין דֶה לִוִז ("גן האור"), קטן מלהכיל את שפע הצעירים שבאו להעשיר את התנועה מבחינה אנושית ולתת לה תוכן. הם לא הגיעו מעצמם. מישהו דחף אותם לכך, העניק להם את המסר הציוני וחינכם לשליחות הכמעט קדושה – להקים קיבוץ בישראל. יש לזקוף את האשראי לכך לזכותו של דב צמיר. השנים 1948-1952 היו תקופת "תור הזהב" של התנועה. הקמתה של מדינת ישראל חוללה משב רוח חיובי מבחינה ציונית

בכל רחבי הקהילה היהודית בברזיל ותנועות הנוער חשו בכך היטב. השנים 1949 ו-1950 הוקדשו ליצירת "קבוצות חיים" (קבוצות של חברים שהתכוונו לבנות יחדיו עתיד משותף), לביסוס התוכן והאידיאולוגיה של תנועת דרור בברזיל לאחר הרחבת שורותיה, ועד להחלטה המכרעת של התנועה על התמקצעות חבריה.

בסוף 1952 פרץ המשבר הראשון בתנועת הנוער. מנהיג התנועה דאז, פאול זינגר, הגיע למסקנה שהשליחות העיקרית של התנועה צריכה להיות הקמת בסיס למען הסוציאליזם בברזיל ולא בישראל. הדבר הביא לעזיבתו את התנועה אחרי סדרת דיונים אידיאולוגיים. הוא לקח איתו קבוצת חברים, שחלקם הצטרף אליו מסיבות אידיאולוגיות ואחרים מטעמים אופורטוניסטיים, תוך ניצול ההזדמנות לעזוב את התנועה, כי לא רצו להתמודד בפועל עם המעבר לחיים פרולטרניים.

ברור שאם מטרת התנועה הייתה רק להפיץ את רעיונות הציונות הסוציאליסטית בברזיל, יכולנו לחיות חיים שלווים יותר, אבל לא אמיתיים יותר. כל קבוצת חברים שעלתה לארץ מדי שנה הותירה אחריה חלל ריק בשורות התנועה. חברים אלה היו הגוף והנשמה של התנועה, אבל זה היה המחיר שנכפה עלינו: עלייה לארץ. בלעדי זאת לא הייתה זכות קיום לתנועתנו.

מובן שדב לא הנהיג לבדו את תנועת דרור באותן שנים. עוד טרם הקמתה של התנועה הייתה בסאו פאולו קבוצת חברים, מנהיגים אמיתיים, שפעלו ברחוב היהודי והיו מסורים לרעיון הציוני. הבסיס לפעילותם נמצא במחלקת הנוער של ה"סנטרו קבראָו בְּרִזִ'לִירו" שנוסד ב-1945 בסאו פאולו. בתקופת שלטון

הדיקטטורה של ג'טול'יו נרָגס נאסרה הפעילות במסגרת מפלגות פוליטיות. ב"סנטרו הבראו ברזילירו" היו הגרעינים הצינונים העיקריים, ושם צמחה לאחר זמן התנועה הציונית המאוחדת של ברזיל, ובכלל זה תנועות הנוער החלוציות דרוו, בית"ר והשומר הצעיר. מקרב הפעילים בסאו פאולו ברצוני לציין את שמותיהם של החברים הבאים: בנימין רייכר, רבקה ברזין, חנה אילוז, הנריקה רוסט, ישראל שטיינבוים, ז'וליו מסטר, מרדכי חצור (חייצ'יק), לאה ואהרל'ה טלנברג, ניחה ויצחק פוקס, יוסף וילנסקי, פישל ונפתלי צ'רְשֶׁנְיָה (צורן).

הם היו חלוצי תנועתנו בסאו פאולו וחלקם גם בישראל. ממדינות אחרות בברזיל ברצוני לציין גם את שמותיהם של הפעילים הבאים: חנה רייכר (ציקינבסקי), לאה צמיר, מרים בריח (גנאור), רות ומקס רש, אפרים בריח, יוסף ואריה אתרוג ואברהם הצמרי (מושקה). רובם עלו לארץ בהותירם מאחור שורשים משפחתיים ענפים בברזיל והלכו לקראת עתיד לא בטוח, אבל הם זכו להגשים את האידיאלים שבהם האמינו בכל ליבם. אחרי 1948 הצטרפו אליהם למנהיגות דמויות חדשות: דוד פרלוב, שמואל קרביצ'בסקי, אמיר פלוט, ז'ורז'ה זוסמן, ריצ'רד קנר, פדרו קוסטוב, מירה ויינפלד (פרלוב), נחום פסה, פאול זינגר, זיגי פריזל, אילנה קורינלדי (צורן), ברנרדו (ברלה) רוזנבלט, נחמן פלבל, פיטר לוי, אברהם שיינפלד, אדית פריזל (חזן), בנימין רויזמן, בובי ביידר, אוסקר צימרמן, ויטוריו קורינלדי, יוסף אריה קרביצ'בסקי, ארווין סמל, יוחנן דרוקר, מרקין טודר, דוד פיינגלרנט, זיסיו סימבליסטה, אהרון קרמר והרבה חברים אחרים. הודות להם הפכה התנועה מחלום ותקווה למציאות ממשית, וכל זאת כתוצאה מהקבוצות

החדשות שדב צמיר עמל לגייס לתנועה. הם היו לחלוצים והפכו את דרור הקטנה לתנועת דרור החשובה, שבגלגוליה השונים נקראה דרור-גורדוניה, איחוד הנוער החלוצי, ולבסוף דרור-הבונים; בשם זה היא פועלת בברזיל עד היום.

דב נולד להיות מנהיג. מנהיג אמיתי הוא לפעמים אהוב ולפעמים לא. להגות רעיונות ולכפות אותם בדרכי שכנוע נחרצות על מנת להגשים אידיאל, זו משימה שלא כל אחד ניתן בתעצמות הרוח והנפש כדי לבצען. ייתכן שחלק מהחברים היה עולה לארץ גם ללא שיטת "הפרוזליטיזם" (שכנוע אידיאולוגי של החברים) שדב הגה, ובאמצעותה משך לתנועה הרבה צעירים מן הקהילה. אולי הם היו עולים לישראל בלי "דחיפות" או לחצים. אבל עם איזה תוכן ולמען מה?

בשנת 1950 קבע דב את הדרך. בפרק נפרד מתוארת הפגישה ההיסטורית בבית הספר היהודי שבשכונת לפה בסאו פאולו, אשר בה הוחלט שכל חבר יעזוב את מסגרת לימודיו וילמד מקצוע מועיל לחייו החדשים בקיבוץ בישראל. הייתה זו החלטה היסטורית, הלם אמיתי שהרעיד את החיים והדרכים של חברינו. רק מנהיג כריזמטי יכול היה להוביל את המהלך החדש של חינו. מי שהאמין ושילם את המחיר – אני מאמין בכך בכנות עד היום – בנה משהו שונה בעולמו האישי.

כאן, בברור חיל, הכרתי את דב מקרוב יותר, בחיי היום-יום. אחת מן התכונות הטובות ביותר שלו היא יכולתו להבין את הבעיות האישיות של החברים; באמצעותה הצליח להשפיע על ההחלטות החשובות שהתקבלו בחיי הקיבוץ.

דב זכה למלא תפקידים חשובים בחיי המדינה. שנים לאחר הגעתו לארץ היה פעיל בהנהגת התנועה העולמית של איחוד

הבונים בתל-אביב. בשנות השבעים כיהן כמזכיר הפנים של תנועת איחוד הקבוצות והקיבוצים, ובאמצע 1970 קיבל על עצמו את תפקיד מנהל מחלקת ההסברה של מפלגת העבודה. במשך שנים מספר עבד כיועצו של יצחק רבין בעת כהונתו הראשונה כראש ממשלת ישראל עד לבחירות בשנת 1977.

לא הכול היה גן של שושנים. קשה מאוד לבנות קהילה חדשה הכוללת חקלאים, מורים, מהנדסים, פסיכולוגים, עובדי שירותים, טכנאים בשטחי הייצור השונים, ובה חברים נשואים, רווקים, הורי חברים, עולים חדשים – כלומר קצת מכל דבר – ועל בסיס זה ליצור מודל חדש של חיים. בקהילה כה הטרוגנית אין זה דבר קל להגדיר מה טוב ונתון לכל חבר, ולא כל אחד מצליח להסתגל ולמצוא את מקומו בה. הרבה בעיות, הרבה חילוקי דעות, הרבה ריבים אישיים. אין ארוחות חנם. לכל דבר יש מחיר יקר ויש לשלמו.

מה יהיה עתידה של קהילת ברור חיל? היום אנחנו, כמו רוב הקיבוצים בישראל, מחפשים דרכים חדשות ושואפים לשמור, ולו במשהו, על העבר הקיבוצי. צר לי שהדור הצעיר בברור חיל מעדיף להסתגל למציאות הקיימת, אולי בשל דאגה מן השינויים הקיצוניים שהתחוללו בישראל בשנים האחרונות, ובוחר להעדיף עניינים פרטיים על חשבון הנושאים השיתופיים. ברור חיל השתנה מאוד, אבל העובדה הבסיסית נשארה. בניית קהילה של יהודים ברזילאים בנגב תישאר לנצח. אולי בעתיד, מי יודע, תציב קהילה זו אתגרים חדשים, מהסוג שאפיין בעבר הלא כל כך רחוק את דב צמיר וחבריו.

24. "חלומו של יגאל"

שנה לאחר הגעתי לישראל, באמצע 1958, בשיאו של הקיץ
בנגב, כתבתי את הסיפור הבא:

זה קרה ביום של שמש, הרבה שמש, שהביא איתו את
החום של ימים אחרים. הרוח לא נשבה. עשרות חסידות
שוטטו לאיטן, כאילו מחברות בשמש עם נוצותיהן, צחורות
ככותנה אשר כבר נבטה בשדה הסמוך.

העגלון הגיע עם האוכל, חילק אותו לפועלים והלך לו.
השעה הייתה תשע, הרוח טרם נשבה, החום הלך וגבר.
מרחוק התרומם ענן, גרגיר רודף גרגיר בעלייה מסחררת,
מכתים חלקת תירס גבוהה, יותר גבוהה מקומת אדם, כמעט
יער. רק ההשקיה של הצינור הגדול המונח בשדה הביאה קצת
רטיבות ונתנה הרגשה של גשם, הגשם שעתיד היה לרדת רק
בעוד כמה חודשים.

יגאל, הילד הרועה, ישב בקרבת שדה התירס.
הוא נולד בשדה – כך סיפרה לו אימו, קצת לפני מותה
מפגיעת כדור שנורה מעבר לגבול. הוא בכה הרבה, אך לבסוף
התרגל למחשבה שאימו האהובה טמונה לא הרחק מהבית.

* בנימין רייכר תרגם את הסיפור מפורטוגזית בשנת 1958.

אביו היה מרכז הצאן. יגאל התחיל לעזור לו עוד לפני שנתיים. עכשיו היה כבר בן 12 ולא פחד לצאת לבדו למרעה. מולו השתרעו בשורות תמירות הרים רחוקים - ירדן; אביו אמר לו שלשם אי אפשר לנסוע, אבל לשם מה לנסוע כל כך רחוק? בקיבוץ של יגאל היה מספיק מקום והוא היה כה גדול וכה יפה!

הייתכן שבירדן השמים יפים כמו כאן? יגאל חשב שלא, וחיך בסיפוק. לא, לא ייתכן שהשמים שם כל כך כחולים; כמה טוב להיות כאן!

השעות חלפו ביום שגמא אותם, הכבשים שוטטו בשדות המרעה בגוש אחד עד אשר יגאל יחזיר אותם לחליבה.

יגאל התבונן עכשיו באין-סוף הכחול אשר מעליו. כמה מטרים מפרידים בינו לבין השמים? האם קיים סולם ארוך כל כך שיגיע לשם? ספק רב! דקות רבות הסתכל אל האופק; מפעם לפעם חצו להקות ציפורים את שדה ראיתו, נדמו כרוקדות לצלילי כינורות צוענים והביאו לדמעות בעיניו.

העייפות באה עם משב הרוח. הוא נרדם.

הנער ראה סביבו שרשרת רחוקה של מישורים וגבעות והרגיש את ההבל החם העולה מהאדמה אשר זה עתה נגאלה. מוזיקה של ציפורים הזורמת בציוצים עליזים בישרה את הרוח הקרירה שזה עתה הגיעה.

הוא חלם שהשמש לא נפגשה עם ידידה הירח, ושבאותו יום לא יהיה לילה. שזוהר אדיר שטף את כל האזור במונעו ממנו את הירח, המביא את הלילה ואת הכוכבים. מרחוק, כמעט בסוף כביש האספלט, צעדה קבוצה גדולה של אנשים המובילים את בהמותיהם. ומעניין, הכביש הלך והתרחב ולא

הפנה מקום מספיק כדי שכולם יעברו באותו זמן, באותו מקום,
באותו חלל!

איש לא הוביל את הבהמות. הגברים שוחחו ומשיחתם
בקעה תערובת של שקט ומנוחה. כולם נראו כחברים, הנשים
שמחות, הילדים משחקים.

לפתע נעצרו. לפנייהם התגלתה חלקת אדמה רחבה עזובה.
כמה גברים התקדמו והתחילו לעבדה מיד. כולם יחד במפעל
הגדול, להחזיר את חיים לטבע הערום, נטעו מאות עצים, גרעין
של יער גדול, ואם שוב יהיה לילה האנשים יוכלו להסתתר
מהשמש הלוהטת.

באותו יום הבתים עמדו ללא שמירה מכיוון שאור השמש
יחליף את האור המלאכותי. הלילה לא יגיע, השמש תזרח 24
שעות רצופות.

אנשי הכפר יצאו מודאגים מפתחי בתיהם, מביטים איש
ברעהו. ונשמע: "היום השמש לא שוקעת, משהו שגוי קרה
בשמים..."

אבל באותו רגע יגאל ראה את עצמו במסגרת חלומו. הוא
היחיד העומד מול המחזה הנדיר.

הוא נכנס לאיטו לחדרו ונטל את חלילו הקטן, החזיקו בין
שפתיו ופנה לחצר; מוקף עשרות כבשים התחיל לנגן מנגינה
חדשה ושונה, שלא שמע איש לפניו מנגן אותה.

באותו רגע כאילו נשמעו לקריאתו מאות ציפורים
בתערובת נפלאה של כחול וירוק והתחילו לציין את שירת
הערב. אך השמש לא שמה לב אליהם ועמדה ללא נוע באותו
מקום.

יגאל המשיך לנגן, אך הציפורים נעלמו. מיואשים, ראשיהם מושפלים, חזרו האנשים לבתיהם מבלי לדעת מה יקרה. דממה שררה בכפר. הילדים הביטו באדישות בצעצועיהם. היקום כאילו נעצר...

הרועה הצעיר הרגיש שדמעות זולגות מעיניו וניסה להבין את פשר השינוי החריף שזה עתה אירע. הוא פנה לחדר אביו. בשתיקה הם הביטו איש ברעהו. נחום הרועה היה הראשון לשבור את השתיקה ושאל:

- מה קרה? עיניך אדומות? קרה משהו?

- אינך יודע מה קרה? השמש מסרבת לשקוע ומונעת את בוא הלילה, איש לא רוצה להסביר לי את הסיבה. אולי אתה יודע? ספר לי...

- אל תיבהל בני, הטבע הוא מבורך, נושא בחובו את ההסבר לאמיתות. אגלה לך סוד: השמש לא רוצה לשקוע כאות מחאה...

- מחאה? למה? אינני מבין.

- אמנם לא קל להבין, אבל דומני שזה קצת דומה למה שאירע לפני עשרות שנים, כאשר סבך היה עוד בחיים. אני זוכר זאת כאילו היה זה אתמול. הייתי אז בגילך. אתה יודע שגם סבך היה רועה. היה מהראשונים לעלות לארץ, בסוף המאה הקודמת. ובכן, בשבת אחת חזרנו לפנות ערב עם העדר מהמרעה, הוא הפסיק את שתיקתו וסיפר לי את אגדת השמש. שמע:

"המסייר בגליל העליון מבחין בהרי הגולן המתנשאים נהדרים על תילם מאז קיים העולם. במרכז אחד ההרים ישנה מערה הידועה בשם 'המערה הנפלאה'. שם מתאספים כל שנה

החכמים הנאורים ביותר בעולם על מנת לדון בבעיות הגדולות והרציניות המטרידות את האנושות. למרגלות ההר זורם נחל אשר מימיו הנשפכים על צמחי הסביבה מניבים את הפירות הטעימים ביותר עלי אדמות. פירות אלה, בכמויות בלתי מוגבלות, יכולים לכלכל את העולם כולו מפני שהם מכילים ויטמינים מזינים לכל הבריות בעולם. במקום כל פרי הנקטף מצמחו צצים עשרה פירות אחרים.

אך לא תמיד החכמים מסכימים ביניהם. יש והוויכוחים הם כה סוערים עד כי האנושות עומדת על סף מלחמה. אזי הכול מאבד מערכו ואנשים המופעלים בידי גאוותם מתחילים לריב ביניהם, כי איש אינו מרוצה מהפירות אשר נפלו בחלקו וכולם שואפים ליותר ויותר.

אז הטבע עצמו הוא אנוס. עמים רבים – נפגעי יצר ההשתלטות – הורסים יישובים שלמים, שורפים בתים, ילדים, ספריות, כינורות ובתי קברות.

ציוץ הציפור משתנה – הוא עצוב.

השמים מעוננים, כאילו מסתירים את צבעם הכחול לימים יותר שמחים. במקום הגשם – סערות של פצצות אדירות. האמן המחבר מנגינות לילדים מפסיק ליצור, ומיואש ונבוך מאכזריות כזאת.

אך מעל לכול – שם, בשמים, השמש המאירה והמחממת מבטאת את מחאתה הנמרצת על המתרחש ומסרבת לזוז מהמקום, בדיוק כמו היום!

– ובאמת השמש נעצרה? שואל יגאל בתמיהה.

– כן, בני, גם אני נבהלתי אז כמוך, והיום לאחר כל כך

הרבה שנים המחזה מתרחש שנית...”.

יגאל התעורר בבהלה. טלה לבן ליקק את מצחו. עדיין
קצת מבולבל מהחלום, הבין כי נרדם ארוכות ובמהירות אסף
את עדרו על מנת לחזור לקיבוץ.
בדרך, בזרזו את הכבשים, התבונן ברצינות בקרניים
האחרונות של השמש הנפרדות מהשמים. שעת בין הערביים
נראתה כה שונה!
שלווה עמוקה חדרה לכל ישותו כאשר הלילה כיסה את
הסביבה והשמים גילו את הירח והכוכבים במלוא הדרם.

25. ביקור הגברת הזקנה

באוקטובר 1976 נסעתי לשליחות מיוחדת לברזיל במטרה להשיג מימון לבניית מרכז לימודי על יהדות ברזיל בברור חיל. כשביקרתי בריו דה ז'נירו למטרה זו, קיבלתי הודעה שהקונסול הכללי של ישראל בריו, אפרים דובק, רוצה לשוחח עמי. דובק אמר לי שאחת הפעילות החשובות בקהילה רוצה להכיר אותי ונקבעה לי פגישה עימה, שהתקיימה כעבור ימים אחדים. לפגישה הצטרף אלי מרקין טודר, חבר ברור חיל שבאותה תקופה היה בשליחות בריו מטעם תנועת הנוער שלנו. ביתה של הפעילה שכן באחת משכונות היוקרה של ריו והיה מרשים ביופיו.

שאלתה הראשונה הייתה: "האם אתם מוכנים לאכול עוגייה קטנה?" וזה מה שקיבלנו לצד קפה... כך זה אצל אנשים עשירים! במרכז שיחתנו עמד בן-משפחה שלה. היא רצתה שקיבוץ ברור חיל יקלוט אותו לניסיון לחודשים אחדים. אם הקליטה תעלה בהצלחה נתוגמל בהתאם, כך הבטיחה. אלה היו דבריה: "ילדי, אתם מדברים עם אישה באה בימים. כאשר אישה בגילי זורקת כפפה, אתם צריכים להזדרז ולהרימה. יש לי הרבה נכסים ואני ידועה כמי שתומכת בנושאים המעניינים אותי. עכשיו הגד לי [היא פנתה אלי] מהי מטרתה המדויקת של ביקורך כאן בריו?"

עניתי מיד: "אני מצפה לקבל את עזרתך במטרה להקים מרכז תרבות על שם בעלך ז"ל, בסכום של 500 אלף דולר". תשובתה לא אחרה לבוא: "יכול להיות; יכול להיות [היא אמרה זאת באנגלית]. בתחילה אציע לכם 10 אלפים דולר ואחרי הניסיון של בן-משפחתי אצלכם בקבוצכם אשלים עד 50 אלף דולר בשלב הראשון. אם הוא יישאר בקיבוץ נחתום על חוזה ולפיו אתם תהיו אחראים לעתידו עד סוף חייו".

האישה הזקנה הזו, שנמנתה עם המפלגה הרביזיוניסטית והייתה חברה אישית של מנחם בגין, ביקשה ממנו כמה פעמים שידאג לקיבוץ עבור בן משפחתה, אבל לבגין, מנהיג הימין, לא הייתה שום השפעה בקיבוצים...

בהמשך נקבעה פגישת היכרות עם בן משפחתה. היא התקיימה בבית שבו הוא גר עם משפחתו, אנשים עדינים ונחמדים. ראיתי צעיר בן 18, שדיבר בלי הפסקה תוך הפגנת עצבנות בלתי רגילה, וסיפר שהוא סובל ממחלת הנפילה. הרושם הראשון היה מוזר וחשבתי שיהיה זה מסובך לקיבוץ לקלוט אותו.

בשיחות טלפון הצגתי את הבעיה בפני חברים מרכזיים בברור חיל. הוצע לי שהצעיר יעבור בדיקה פסיכיאטרית. תוצאת הבדיקה שללה כל אפשרות שהוא יבוא לקיבוץ וייקלט בו. אבל הקיבוץ, שחשק במאות אלפי הדולרים שבדרך, החליט להתעלם מתוצאות הבדיקה ונקבע תאריך לנסיעתו: דצמבר 1976.

בהגיעו ארצה שובץ הבחור הצעיר לעבוד בלול. הוא היה איש עבודה וגילה התעניינות בתחום, כאשר בא לעבוד כמובן... לאחר חודשים ספורים הבנו שיצרנו לעצמנו במו

ידינו בעיה חמורה ובלתי פתירה. הגרוע ביותר היה מתרחש בלילות, כאשר הבחור הסתובב ודיבר עם עצמו. הקיבוץ קבע לו משפחה מאמצת, שהפליאה במסירותה אליו, אבל הוא היה מסתכסך בריבים ללא סוף. ילדי הקיבוץ נהגו לומר עליו: "הנה הולך לו ילד הזהב"...

לאחר זמן מה לחצה עלי מזכירות ברור חיל לדבר עם הגברת הזקנה, להציג בפניה את הבעיה ולדרוש את מימוש החלק השני בתרומה המובטחת. בשיחה טלפונית ארוכה עם הגברת הזקנה, שהייתה בברזיל, הובהר לנו שממנה כבר לא נקבל יותר כספים. בנסיבות אלה התקשרנו להורי הצעיר, ואמו הגיעה על מנת להחזירו לברזיל.

לפי שעה הסתיים פרק זה.

כמה חודשים מאוחר יותר הציע לי יוסף הראל, מזכיר הקיבוץ, שנתכנן "מתיחה" לרגל ה-1 באפריל הקרב. הרעיון היה "להחיות" את ה"פרויקט" ולומר שהגברת הזקנה נמצאת באירופה באותו מועד ומוכנה לשלם את המובטח, 500 אלף דולר, בתנאי שנקבל חזרה את בן משפחתה. לשם כך היא מוכנה להופיע אישית בפני האסיפה הכללית של הקיבוץ ולהתחייב בפומבי כי ה"פרויקט" יבוצע, ולתרום באותה הזדמנות חצי מהסכום המובטח.

העניין הועלה לדיון במזכירות, שלא ידעה על ה"מתיחה"; רק יוסף הראל ואנוכי הכרנו את התכנית ושמרנו עליה בסודיות מוחלטת. חברי המזכירות הביעו ספקות אם עלינו להסכים לבואה, שכן הדבר עלול לחולל מתח רב בקיבוץ. בלהט הוויכוחים הציע מישהו: "רק אם היא תיתן מיליון דולר"; וחבר אחר צעק, "למה רק מיליון ולא חמישה מיליון?" וכך

הלאה... יוסף ואני הובלנו את הדיון: "נתחיל ב-500 אלף".
ההצעה אושרה לבסוף במזכירות, והאסיפה הכללית נקבעה
ל-1 באפריל 1977.

ערב "בואה" של הגברת הזקנה סערו הרוחות בברור
חיל והתחולל בו משבר שלא ייאמן; התגבשו קבוצות נגד
"הפרויקט" ובעדו, ובכלל זה איום מפורש של בני הקיבוץ
כי אם ה"פרויקט" יאושר באסיפה הכללית - הם יעזבו את
הקיבוץ. "היכן האידיאולוגיה? היכן האידיאל? אנחנו מוכרים
את עצמנו? אנו שכירי חרב?" ויכוחים אין-ספור התנהלו בין
הורים לבניהם.

בחלקי נפלה המשימה ה"חשובה" - קבלת הגברת הזקנה
באופן אישי בנמל התעופה. כסיפור כיסוי נסעתי לזמן מה
מברור חיל למועצה האזורית (בעת כהונתי הראשונה כראש
המועצה). בשעה 21:00 היה חדר האוכל מלא מפה לפה, כי
אף אחד לא רצה להפסיד את ה"הצגה" הצפויה להתרחש בעת
שהעימות בין החברים יתלקח. המתח הגיע לשיאו. במקביל
עזרה לי אדית ללבוש את בגדי אימה, שחיה גם היא בקיבוץ
באותה תקופה: שמלה, צעיף, משקפיים ישנים, כפפות וכובע.
אפילו אני לא הכרתי את עצמי!

בהיכנסנו לחדר האוכל השתררה בדקה הראשונה דומייה
מוחלטת. כמה חברים תפסו מיד את העניין; אחר כך כולם הבינו
וגילו שהייתה זו מהתלה. הסתכלו עלי בעיונות, אבל זכיתי גם
להרבה נשיקות וחיבוקים. המתח התפוגג. המשכנו את חיינו
בלי הכסף, אבל לפחות האידיאלים נותרו בשלמותם.

26. הפסקת הלימודים בברזיל

ב-1 במאי 1950 שינתה התנועת דרור בברזיל את דמותה. התכנסנו ליומיים בבית הספר היהודי בשכונת לֶפֶה שבסאו פאולו. הנושא שעמד על הפרק – עזיבת הלימודים האוניברסיטאיים והגשמת הרעיון לעלות לישראל. איזו מהפכה! הדיונים התנהלו שני ימים ושני לילות בלי הפסקה. דב צמיר הוביל את הרעיון חודשים אחדים לפני עלייתו לארץ עם הגרעין הראשון.

בעצם הייתה זו החלטה על עתיד התנועה, כי אם כולם היו ממשיכים ללמוד באוניברסיטאות והרוב היה מתחיל לעבוד במקצועו החדש, הדבר עלול היה להביא להתנערות התנועה מהסיבה היסודית לקיומה.

מרבית חברי התנועה לא היו מוכנים לחולל את השינוי הזה בחייהם. שוו בנפשכם מה זה גרם למשפחות מהמעמד הבינוני, שכל חייהן חלמו שילדיהם יהיו רופאים, מהנדסים, עורכי דין וכדומה. הנושא המרכזי, "צו השעה", היה "התמקצעות". על מנת לחיות ולעבוד בקיבוץ בישראל היה עלינו ללמוד מקצועות כמו מכניקה, נגרות, הנדסאות בניין, כימיה, רפואה, חקלאות ועוד. ההחלטה הראשונה שהיה עלינו לקבל הייתה אם להפסיק מיד את הלימודים האקדמיים, פרט לחברים שעמדו לסיימם כעבור מספר חודשים. כמה מהמנהיגים נתנו דוגמה אישית והכריזו על עזיבת הלימודים, למרות ניתוק היחסים עם משפחותיהם.

החלטתה זו, שבתנועה נקראה "לפה", שינתה את תדמית התנועה. האנשים נעשו רציניים יותר בנושאים אידיאולוגיים. נדמה היה שנגמרו "החיים המתוקים" והצעירים החלו לחשוב ולהתנהג כבוגרים יותר. הדבר גרם לזעזוע מהפכני בחיי כולנו. הדוגמה הבולטת הייתה זו של שמואל קרביצ'בסקי ("קרבינה"). הוא עמד לסיים את השנה השלישית בפקולטה לרפואה והחלטתו לעזוב את הלימודים הייתה מופת לכולנו. היו חברים שהחליטו בעת הדיונים ב"לפה" לעזוב את הלימודים, ואחר כך חזרו בהם בלחץ משפחותיהם, והמשיכו בלימודיהם. "לפה" הייתה שעת האמת של התנועה בסאו פאולו. בלי החלטתה היסטורית זו לא היינו מסוגלים לשלוח גרעינים לישראל ולא היינו יכולים להקים את הקיבוץ עליו חלמנו. מסאו פאולו הועברה החלטת "לפה" לסניפים אחרים של התנועה ברחבי ברזיל. בכל מקום שבו והתרחשו משברים משפחתיים. התקופה הרומנטית של דרור-הבונים התקרבה לסיומה. נגמרה הפנטזיה של המפגשים הנעימים בסופי השבוע, השיחות, הטיולים, החיזורים והחלומות על ישראל. זכורה לי אסיפה גדולה של צעירים שבה נמסר על החלטת "לפה", ובמהלכה שאל פיטר לוי את דב צמיר מה עם החברים שלא יעזבו את הלימודים. תשובתו של דב הייתה: "לא נגרש אף אחד מן התנועה אבל נסתכל נכוחה בעיניהם ונשאל ברורות: ומה הלאה?"

ב"לפה" הוחלט גם שיאפשרו לחברים מעטים שניחנו בכישורים יוצאי דופן להשלים את לימודיהם. ואומנם שלושה חברים סיימו את לימודיהם: ז'ורז'ה זוסמן שלמד פיזיקה גרעינית ולבסוף עבד במכון וייצמן ברחובות, יוסף קוצ'ינסקי (קציר) שקיבל מקום ראשון בהיכנסו לפקולטה לרפואה בסאו

פאולו ולימים עבד בארץ כרופא ילדים בבית חולים רמב"ם בחיפה, וויטוריו קורנילדי שנחשב לגאון באדריכלות, אשר בהמשך עבד בהצטיינות במחלקת האדריכלות ותכנון בתנועה הקיבוצית המאוחדת.

בעת שכיחתי כמזכיר ברור חיל, אחד התחומים שלהם הקדשנו תשומת לב רבה בשנת 1962 היה הלימודים האקדמיים, ואז עשינו צדק עם החברים שוויתרו בזמנו על לימודיהם. היינו אחד הקיבוצים הראשונים באזור הדרום ובמדינה בכלל שאפשר לחבריו ללמוד באוניברסיטאות. לשם כך הוקמה ועדה מיוחדת, ועדת ההשתלמויות. התור היה ארוך, כסף לא היה בנמצא, אבל במרוצת השנים העניק ברור חיל את ההזדמנות לכל חבר שחפץ בכך, ללא קשר למצבו המשפחתי ולגילו, ללמוד על חשבון הקיבוץ. חברים רבים השלימו את לימודי התואר הראשון והתואר השני, וכך חברים שבשנות החמישים עזבו את הלימודים יכלו עכשיו לקבל גמול על הקורבן שהקריבו בשעתו, אם כי היה זה קורבן צודק בנסיבות התקופה.

הזמן וההיסטוריה ערכו את החשבון. בקיבוצנו היו הרבה אקדמאים ויכולנו לתרום לפיתוח הקהילה. חברינו זכו לכתן בתפקידים חשובים בחיים החברתיים, החינוכיים, הפוליטיים והכלכליים של המדינה.

27. קרלוס גרדל

בביתנו הצנוע בשכונת בום רטירו שבסאו פאולו התחולל ריב גדול בכל יום ראשון: אילו תקליטים נשמע? לאילו מהתקליטים של קרלוס גרדל נאזין? כך, "אַל דִּיאָ קָה מְקִיאָרְס", "לָה קוּמְפְּרִסִּיטָה", "מְנוֹ אַ מְנוֹ", "פּוֹר אוֹנָה קֶבֶסָה", "סִילְנְסִיוֹ", "וּוֹלְבֵר" ועוד נתנו טעם אחר ליום ראשון, יום המנוחה.

אחי ואנוכי ידענו להעריך את ימי ראשון. היו אלה הימים שיכולנו לישון עד מאוחר, שנהגנו לאכול "מְקָרוֹנְדָה" (ספגטי) או שעועית שחורה עם אורז, וכל הבא לבקרנו היה נכנס לקצב המנגינות הללו. השירים של קרלוס גרדל הם רגשניים ואנו, בכל פעם שהפרוטה הייתה מצויה בכיסנו, יצאנו לקנות את תקליטיו הישנים, אפילו מיד שנייה. למרות שחינו הרבה שנים בברזיל ואהבנו את המוזיקה העממית הברזילאית, הדבר שריגש אותנו במיוחד היה דווקא הטנגו הארגנטינאי.

שיריו של גרדל נכתבו מהלב. כל שיר סיפר היסטוריה של אדם. הוא היה כוכב לא רק בארגנטינה, אלא בכל אמריקה הדרומית ובמדינות נוספות בעולם. דורות עברו מאז מותו הטרגי, אבל שיריו ממשיכים להיות בלתי נשכחים.

לפני כמה שנים, כאשר אדית ואני ביקרנו בבואנוס איירס, טיילנו בשכונת בוקה, שבה גר בזמנו גרדל. שוטטנו בין חנויות התקליטים הרבות, ראינו אנשים בכל הגילים הולכים

ברחוב והשתעשענו בדמיוננו כאילו הם מחכים לחזרתו של הזמר המפורסם.

בשנות הארבעים היו הרדיו והפטיפון חברינו היחידים לעתים בחיי היום-יום. כך, בין האזנה לשידור משחק כדורגל, כאשר השדר מעניק למאזין תחושה כאילו הוא נמצא באיצטדיון, לבין האזנה לנובלה, הנחמה וההנאה האמיתית הייתה לשמוע טנגו של גרדל.

בשירו "סִילְנֶסִיו" (שקט) מזכיר גרדל את מלחמת העולם הראשונה ומספר על מרחץ הדמים בשדות הקרב של צרפת. אם זקנה זוכרת יום-יום את חמשת ילדיה שנפלו במלחמה לשחרור צרפת. הם היו חמישה אחים, אבל לאמא הזקנה נותרו כעת רק חמש מדליות, המונחות על השולחן. "סילנסיו, סילנסיו". העולם שקט עכשיו, אבל עד מתי? שיר מפורסם אחר שלו עוסק בנושא האהבה והחיים, ומספר על אישה העוזבת את הבית ועל החבר האחרון שנשאר לה – הכלב, שגם הוא עוזב את הבית הישן. בשיריו מודגשים ההיבטים האנושיים של המציאות והם מכילים חלומות רבים, ובעיקר עצב ועוד עצב.

כאן, בברור חיל, אני אוהב להקשיב לשיריו של גרדל. הם מעוררים בי רגשות וערכים אנושיים שהיו בקיבוץ בעבר ולצערי נעלמים היום אט-אט.

28. בחירתי לראשות המועצה האזורית שער הנגב

במהלך שנת 1972 הרהרתי באפשרות לנהל את המועצה האזורית שער הנגב. בגיל 41 התלבטתי כיצד להשתלב בחיים הציבוריים בתחומים שונים מאלה שבהם פעלתי עד אז. הבעיה הראשונה הייתה שלא הייתי ידוע כמעט באזור. בשיחות עם חברים נבט הרעיון שאנהל את התחום הפיננסי בקיבוצי, על מנת לרכוש ניסיון כלכלי ולהיחשף למנהיגי האזור. האופציה הזו לא הייתה קלה עבורי, כי נטיתי להתמקד בעניינים חברתיים ואנושיים. כרגיל בעת בחירה לתפקידים התעוררו בעיות פוליטיות, אבל קיבלתי על עצמי להיות גובר הקיבוץ. למדתי בתפקיד הזה הרבה ומבלי להצטנע אומר שהצלחתי בו.

במארס 1974 אורגן סימפוזיון אזורי בהשתתפות המנהיגים של כל קיבוצי האזור ובנוכחותו של מזכ"ל איחוד הקבוצות והקיבוצים, נחמן רוז, חבר קיבוץ גבע. מטרת הסימפוזיון הייתה לשרטט קווים מנחים שירעננו את הפעילות בתחומי הכלכלה והחברה באזור. השתתפו בסימפוזיון גם המועמדים העתידיים למשרת ראש המועצה. היינו שניים: שלום לנדס, ממייסדי קיבוץ ניר עם, ואני, מברור חיל. שלום היה בטוח שייבחר בזכות ניסיונו ושירותו רב השנים והייצוגי באזור בסקטור

הכלכלי. הוא נמנע מלפרוש בסימפוזיון את תכניתו לקראת הבחירות הקרבות. אני התכוננתי במשך כמה שבועות והצגתי למנהיגות האזורית תכנית עבודה לארבע שנים. הדבר עשה רושם רב וזכיתי בתמיכת רוב הקיבוצים בבחירות שהתקיימו כעבור חודש: שישה תמכו בי, שלושה בשלום לנדס ושניים נמנעו. במועמדוטי תמכו הקיבוצים ברור חיל, מפלסים, אור הנר, דורות, ארז ונחל עוז. ללנדס הצביעו ניר עם, גבים וכפר עזה. נמנעו קיבוץ רוחמה ומושב יכיני. שלום הוסיף לתרום מכישוריו לאזור, ובין היתר עסק במלאכת הקודש של ניהול בית ספר "אורט" בשער הנגב, שהעניק מענה חשוב לצרכים הלימודיים והמקצועיים של בני נוער שבאו בעיקר מעיירות פיתוח בדרום הארץ.

באסיפה האזורית הכללית שהתקיימה ב-29 ביולי 1974, נבחרתי פה אחד לתפקיד ראש המועצה. באותו יום, בשעה 10:30 בבוקר, בעת נסיעתי חזרה לברור חיל לאחר הבחירה, שרתי לעצמי: "שמע נא, תן כבוד, כי מגיע היושב ראש". נזכרתי בילדותי, עת הייתי "הנריקיניו" מבוס רטירו – הילד העני מרחוב ז'וזה פאוליניו, באימי שהתאמצה כל כך שייצא מאיתנו (הילדים) "משהו", ומעל לכול שמחתי להתבונן בעיני אדית, לראות ניצוץ ולדעת שמהו חדש וחשוב התחיל בחיינו.

חברי נחום פסה אמר לי אז: "אוי, שזן, עכשיו עלית למדרגה אחרת ותצטרך להצדיק זאת".

כל מה שהצעתי בסימפוזיון האזורי כתכנית עבודה הושג במהלך שנות כהונתי כראש המועצה בשנים 1974-1987. היה עלי לבנות את כל המחלקות הנחוצות להפעלת מועצה אזורית.

עד 1974 עבדו שם רק מעט אנשים. עם פתיחת המחלקות החדשות הגדלנו את מספר הפקידים שעבד במועצה כבר בשנה הראשונה לכהונתי.

מה חשוב לעשות מיד? קודם כול – פרחים. ייסדתי את מחלקת הנוי, אולי המושלמת בארץ, בעזרתו של מומחה בשטח הזה, החבר יעקב קיני מקיבוץ סעד; לאחר מכן – תרבות, הרבה תרבות; וכמובן חינוך, בריאות, כבישים, תחבורה וחיזוק כל קיבוץ בפני עצמו. סיסמתי היסודית הייתה להשקיע בקהילה ומעל לכול באנשים.

במקום ים הכנרת, שאין לנו באזורנו, החלטתי לייסד מכללה בין-אזורית והצלחתי לשכנע את שר החינוך דאז, אהרן ידלין ועוד 15 ראשי רשויות בנגב לתמוך בפרויקט הזה. המכללה החלה לפעול ביוני 1975, ומאז היא משמשת מסגרת לימודים חשובה בדרום המדינה. המכללה היא, בלי ספק, כרטיס הביקור של שער הנגב.

29. בואו של "הגרעין הברזילאי" מארז לברור חיל

בשנים 1959-1960 עלו לישראל חברי הגרעין הברזילאי התשיעי של תנועת הנוער דרור-הבונים – הקבוצה האחרונה של חלוצים מתנועתנו בברזיל, שכללה אנשים איכותיים, אשר היו מיועדים להשלמת קיבוץ ארוז, השוכן גם הוא באזור שער הנגב. הייתה זו החלטה של תנועת איחוד הקבוצות והקיבוצים. כבר ב-1954 הגיע באיחוד למסקנה שברור חיל לא צריך לקבל יותר חברים להשלמת הרכבו האנושי, והכוונה הייתה לחלק מכאן ואילך את הקבוצות הברזילאיות בין קיבוצים אחרים ברחבי הארץ. ברור חיל נחשב לקיבוץ "תנועתי", כלומר הוא שאף לקבל את מרב הקבוצות העולות מתנועת הנוער שלנו בברזיל. רצינו לבנות קיבוץ גדול מבחינה מספרית, הומוגני, שיש בו רוב ברזילאי ואולי, עם הזמן, להשתוות מבחינה מספרית לקיבוצים גדולים כמו אפיקים, גבעת ברנר ויגור או אפילו לעלות עליהם.

בעניין זה הייתה תפיסתנו שונה מגישה של תנועת נוער אחרת שפעלה בברזיל: השומר הצעיר. הם הדריכו את חבריהם שבעלייתם ארצה ישלימו קיבוצים שונים הקיימים כבר, בתקווה שכך יצליחו יותר ויזדהו עם המציאות הקיבוצית הישראלית. הנהגת תנועתנו בברזיל חלקה על השקפתו של

השומר הצעיר מן היסוד. רצינו שגרעין גדול של ברזילאים יחיה בקיבוץ אחד וישמש אמצעי קשר וכחלוץ של יהדות ברזיל בישראל. במבט לאחור אפשר לומר שבחלקו הושג הדבר על ידי ברור חיל במשך כמה עשורים.

הגרעין הברזילאי הראשון הגיע לארץ ב-1950. שלושת הגרעינים הראשונים עברו הכשרה לחיי קיבוץ (לאחר תקופה קצרה בצבא) בקיבוצים ותיקים ומבוססים כמו אפיקים, כנרת ותל יוסף. בתחילה דובר שהברזילאים ישתלבו בקיבוץ דרום אמריקני, כלומר שארגנטינאים וברזילאים יחיו יחדיו. זה אכן קרה בקיבוץ מפלסים שבשער הנגב ב-1951. לצערנו האיחוד הזה לא צלח, דבר שבזמנו עורר הדים רבים בתנועה הקיבוצית.

בשנת 1952 החליט איחוד הקבוצות והקיבוצים שהברזילאים ישלימו את קיבוץ ברור חיל שנוסד ב-1948, ערב הקמת המדינה, והיה מורכב מצעירים יוצאי מצרים. לברזילאים הוצעה מלבד ברור חיל האופציה לחיות בקיבוץ עין זיתים בגליל, אך הם בחרו בדרום.

היינו רגישים למה שקורה בתנועת הנוער בברזיל. הקפדנו לשגר שליחים עם משפחותיהם לתקופה של שנתיים-שלוש וכך שמרנו על מגע מתמיד בין ברור חיל והתנועה הברזילאית. המטרה הייתה להציב את ברור חיל כקיבוץ האידיאלי בארץ. היינו צריכים לחזק את הרכבו האנושי של קיבוצנו, כי המעברים מארץ לארץ היו חדים וקשים, ובכל גרעין שעלה לארץ היו חברים שעזבו את הקיבוץ בגלל בעיות שונות. כמה מהם חזרו לברזיל; אחרים העדיפו את חיי העיר בארץ.

מנהיגי תנועתנו בברזיל הבהירו לראשי התנועה הקיבוצית בארץ, שהיעד של קבוצותינו הוא אך ורק ברור חיל. הרעיון הזה נשאר תקף עד הגרעין השמיני. בשנים 1959-1960 כבר ידענו שהתנועה הברזילאית תמשיך לשלוח גרעיני עלייה, אבל מכאן ואילך לצורך בניית קיבוץ תנועתי שני. הקיבוץ שנבחר היה ארז. על ברור חיל הוטל לסייע בהשתלבות הקבוצות החדשות בארז באמצעות יצירת שיתוף הדדי במישור החברתי והכלכלי בין שני הקיבוצים. ארז היה קיבוץ קטן שהקימו צברים מתנועת הנוער העובד בשנת 1949.

זמן מה לאחר שהגיע הגרעין הברזילאי התשיעי לארז החלו חבריו להפגין סימנים של חוסר הסתגלות לקבוצת החברים הקיימת כבר בקיבוץ. בעיית ההשתלבות ניכרה במיוחד בתחום החברתי, ונוצר חשש שרוב חברי הגרעין הברזילאי יעזבו את ארז ויחזרו לברזיל.

הקשיים שבהם התחבטו עמיתינו בארז נחשבו בעיה חמורה הדורשת פתרון מייד. באותה עת כיהנתי כמזכיר ברור חיל. חברים מרכזיים מהגרעין פנו אלינו והציעו שכל הגרעין יעבור יחד מארז לברור חיל. צעד כזה עלול היה לגרום עימות חמור עם ארז ועם מרכז התנועה הקיבוצית. אולם לא יכולנו להתעלם מן העובדה שהחברים הללו בארז, שאתם חיינו יחד שנים בברזיל והם עכשיו נמצאים בישראל, מתלבטים אם לעזוב את קיבוצם ולחזור לברזיל או להשתלב בברור חיל, עם כל הבעיות הנובעות מכך. החלטנו לצאת למאבק ולהביא את הקבוצה שבארז לברור חיל, מבלי להתחשב במחיר שנשלם על כך. דב צמיר הוביל את הפרויקט הזה. הוא שוחח ארוכות ותכופות עם הקבוצה בארז והדריך אותה בצעדים האסטרטגיים

שיש לנקוט בטווח קצר ובטווח ארוך למען הצלחת המשימה. התנועה הקיבוצית מינתה ועדה מיוחדת בהנהגת אחד מחבריה הבכירים, מרדכי ויינר מקיבוץ דגניה א', על מנת ללמוד את הנושא ולחפש פתרון לבעיית הגרעין הברזילאי בארז. פתרון אחר לא היה בנמצא. בשלהי 1962 ובתחילת 1963 קלטנו בברור חיל את הגרעין הברזילאי מארז, שמנה כ-35 חברים. הדבר השפיע באופן חיובי על חיינו החברתיים. עלי, כמזכיר הקיבוץ, הוטל העימות עם מנהיגי ארז, ובהם יצחק נשרי, מזכיר הקיבוץ, ואהרליה ניב, מרכז המשק.

הרבה שנים לא סלחו בארז לברור חיל על עזיבת הקבוצה והאשימו אותנו בכך שגרמנו לתוצאה זו. למרות הביקורת שמתחו גורמים שונים, ובמיוחד מנהיגי ארז, על דב צמיר, עלי לציין שדווקא בזכות מסירותו והבנתו התבצעה העברת הקבוצה בהצלחה מלאה.

כמו בכל קבוצה שהגיעה לברור חיל, גם מהקבוצה הזו נשארו בקיבוץ חברים שמאז תורמים להתפתחותנו ואף נהנו מהצטרפותם אלינו. האם המאמץ היה כדאי? כן!

30. ייסודה של מכללת הנגב על שם פנחס ספיר

במצע שהצגתי כשהייתי מועמד לתפקיד ראש המועצה האזורית שער הנגב בתחילת 1974, התחייבתי לייסד מוסד פדגוגי ברמה גבוהה שיאפשר לתושבי הפריפריה ליהנות מאותן הזדמנויות ללימודים שניתנות למי שגר בערים הגדולות. כאשר שר החינוך, אהרן ידלין, הציע להקים מכללה בדרום הארץ, התחוללה תחרות על מיקומה בין אזורי הדרום השונים, שהיו משוכנעים ביתרונות שתביא להם הקמתה. דובר על אשקלון, שבה פעלה שלוחה של אוניברסיטת בר-אילן; על המועצה האזורית באר טוביה, שבה היה קיים כבר הסמינר למורים "אחוזה"; על בית הספר "אשל הנשיא" סמוך לבאר שבע; ועל בית הספר האזורי שער הנגב.

לאחר בחירתי לראש המועצה האזורית שער הנגב ב-29 ביולי 1974, התמסרתי למשימת הקמתה של המכללה באזורנו. שוחחתי עם כל ראשי המועצות האזוריות בנגב, ביקשתי את תמיכתם והצלחתי לגייס לצדנו כמה פוליטיקאים מהנגב, חברי כנסת ועוד. כמו כן ביקשתי את תמיכת מפלגת העבודה במטרה זו, ופניתי לקבל את גיבויה של התנועה הקיבוצית. הבעיה הראשונה שאיתה התמודדתי הייתה עם ראש המועצה האזורית באר טוביה, אברהם חלפון, שבאותה תקופה

כיהן גם כמזכיר ארגון המועצות האזוריות, שמנה חמישים מועצות. הוא הבהיר לי את רצונו שהמכללה תוקם באזורו, ואף שילב איום מפורש בדבריו, כי אם אמשיך להתעקש לייסד את המכללה באזורי, יכול להיות "שתסיים את תפקידך בקדנציה הראשונה". לא היה בזה שום דבר אישי, אלא פוליטי. הוא רגז עלי תקופה ממושכת, אבל הזמן והצלחת הפרויקט עשו את שלהם והיינו לידידים טובים. אני סבור שהוא בוודאי העריך אותי על התעקשותי. מרבית ראשי הרשויות שתמכו בי לא תיארו לעצמם שביום מן הימים המכללה תיהפך לאחד המוסדות החשובים בנגב.

בראשית 1975 החליט שר החינוך ידלין לטובתנו. באותה שנה החלה המכללה לפעול. היכולת להתחיל לתפקד וללמד באופן מידי נבעה מן העובדה שבשער הנגב היה קיים זה מכבר בית ספר למבוגרים בניהולו המבורך של צבי גליני שנמנה עם מייסדי קיבוץ ניר עם, וכתוצאה מזמינותם ומאיכותם של הכתות ומתקני הלימוד בבית הספר האזורי שער הנגב. גורמים אלה גם תרמו להכרעת השר ידלין להקים את המכללה בשער הנגב.

הרעיון הבסיסי שבהקמת המכללה היה שילמדו בה תלמידים מהערים, מעיירות הפיתוח, מהקיבוצים ומהמושבים שבדרום הארץ. המטרה הייתה לאפשר לימודים אחרי יום עבודה רגיל כדי לצבור "קרדיטים" אקדמיים. הוויכוח המהותי הראשון שהתנהל בין ראשי הרשויות שתמכו ביוזמה להקמת המכללה בשער הנגב היה אם עלינו להסתפח לאוניברסיטה העברית בירושלים או לאוניברסיטת בן-גוריון בבאר שבע. שתי האוניברסיטאות רצו להעניק לנו את חסותן, אבל התעקשתי

לבחור באוניברסיטת בן-גוריון הממוקמת בנגב. אוניברסיטה זו עשתה ב-1975 את צעדיה הראשונים וטרם הייתה לגורם רב משקל כפי שהיא היום (2005).

קבעתי כלל, שהנהלת המכללה תהיה מורכבת רק מראשי המועצות והערים הקשורים אליה. כצעד מעשי ביקשתי את תמיכת שר הפנים, וקיבלתי אותה – בתיווכו של הממונה על מחוז הדרום, יצחק ורדימון, שפעל נמרצות להשגת כספים לשם הקמת הבניינים הראשונים של המכללה. כעבור שנים הצעתי לכבדו בתואר "אזרח כבוד של המכללה".

ב-1976, לאחר פטירתו של יושב ראש הסוכנות היהודית ושר האוצר לשעבר פנחס ספיר החלטנו, בהסכמת משפחתו, להעניק את שמו למכללה. ראוי לציין גם את תרומתה של לאה פורת, מנהלת אגף האמנויות במשרד החינוך, שעזרה לנו והדריכה אותנו בצעדינו הראשונים. אברהם רוזנמן (אברהמי) מקיבוץ סעד, ראש המועצה האזורית עזתה, מועצה שכנה לנו, סייע מאוד ויעץ לי בפיתוח המכללה. שותף פעיל במאמצי להקמת המכללה היה דב גרינבלט, גזבר המועצה האזורית שער הנגב מקיבוץ מפלסים, שמסירותו הבלתי נלאית ונחישותו תרמו להפיכת הפרויקט מחלום למציאות.

אחד השלבים בפיתוח המכללה היה הקמת "מכינה" לחיילים משוחררים אשר עקב בעיות אישיות, משפחתיות או כלכליות נבצר מהם לסיים י"ב כיתות. בדרך זו אפשרנו להם להיכנס ללימודים אוניברסיטאיים.

הלימודים במכללה התקיימו מהבוקר עד הלילה. הקמנו בניינים חדשים בעזרתו של יושב ראש הסוכנות היהודית אריה דולצ'ין, שגם זכה לתואר "אזרח כבוד של המכללה". השכלנו

לבסס את המכללה ללא זיקה פוליטית ויצרנו שיתוף פעולה עם מגזרים שונים של החברה בנגב, כשהסיסמה העיקרית הייתה "שילוב חברתי עם לימודים אקדמיים וכלליים".

ניסינו ליצור קשרים עם סטודנטים ערבים ממחנה הפליטים ג'בליה, שכנינו ברצועת עזה. ביקרתי אצלם פעמים מספר וקשרתי קשרי ידידות עם יושב הראש שלהם, מסעוד אל-מסעוד. בהתבסס על מפגשים אלה ארגנו הרצאות לפקידים מוניציפאליים ערבים במכללה.

במשך כ-13 שנה עמדתי בראש הוועד המנהל של המכללה ואני מרגיש שהזרע אשר נטמן עזר מאוד להפוך את מכללת ספיר למכללה הגדולה בארץ בשנות האלפיים, ובה כ-8,000 תלמידים. בלי ספק, יורשי בתפקיד ראש המועצה, שי חרמש מקיבוץ כפר עזה, מילא תפקיד חשוב בהפיכת המכללה לקמפוס אוניברסיטאי במלוא מובן המילה. הייתה לי הזדמנות לעבוד עם שלושה מנכ"לים. הראשון היה אורי בית-אור מקיבוץ גבים, שלאחר שמילא תפקיד פורה יצא לארצות הברית וסיים את הדוקטורט שלו. אציין גם את העבודה החשובה של המנכ"לים יהודה שוסטר מקיבוץ מפלסים, מוסה שילב מקיבוץ נחל עוז ואהרון טלנברג מקיבוץ ברור חיל.

בשנים האחרונות אני משתף פעולה עם המכללה כחבר בהנהלה האקדמית ועזרתי במיוחד בפיתוח המחלקה לתלמידים מחוננים. כיום אנו מנסים להשיג מימון להקמת מחלקה חדשה לשיקום פצועים מהצבא ומתאונות אזרחיות. הכוונה היא לעזור להם להשתלב מחדש בחברה למרות פציעתם. הפרויקט הזה מתנהל בחסות המנכ"ל הנוכחי של המכללה, ד"ר נחמי פז, חברי משכבר הימים. הנהגתם הברוכה של נשיא המכללה, פרופסור

זאב צחור, ויושב ראש הוועד המנהל, שי חרמש, תורמת רבות לקידום המכללה ולהפיכתה לאחד ממוסדות החינוך האקדמיים הבכירים בישראל. שטחי הפעולה והלימודים מתרחבים כל העת, והמכללה מציעה לבאים בשעריה פוטנציאל בלתי נדלה לפיתוח עצמי, חברתי ואקדמי. המכללה היא עבורי אידיאל שהתגשם.

31. ברור חיל – לינה משפחתית

שנת 1982 הייתה שנת המלחמה בלבנון. בני מאיר היה בשירות חובה. הוא נפצע ולאחר כמה שבועות שיקום חזר ליחידתו בלבנון. הייתי מודאג ולא הצלחתי להירדם בלילות. בתקופה זו פנתה אלי קבוצת צעירים בקיבוץ וביקשה שארכז פרויקט מיוחד. לדעתם, צריך היה להחליף בדחיפות את השיטה החינוכית בקיבוץ ולפיה הילדים לא ישנו בבית ההורים אלא בבתי ילדים תחת השגחתו של מבוגר יחיד. הם דרשו שהילדים יתחילו לישון בלילה בבית ההורים כנהוג בכל מקום. הייתה זו מהפכה אמיתית במחשבה הקיבוצית בנוגע לחינוך המשותף.

הבעיה המעשית הייתה שבלי יכולת כלכלית אי אפשר היה להגשים את הרעיון. הם אמרו לי שאם לא אקח על עצמי את האתגר הזה, הם, המשפחות הצעירות, יאלצו לעזוב את הקיבוץ עם ילדיהם הקטנים. הם היו ה"שמנת", דור העתיד של מנהיגי הקיבוץ. קיבלתי על עצמי את האתגר. חושבני שעשיתי זאת – לקבל על עצמי פרויקט כה מורכב – רק מפני שהייתי מודאג עקב מצב המלחמה בלבנון והימצאות בני בחזית.

באותה תקופה כיהנתי כראש המועצה האזורית שער הנגב. הודות לקשרי ולחברי הצלחתי להשפיע על כמה חברים בממשלה ובסוכנות היהודית. הבנתו של יושב ראש הסוכנות היהודית, אריה דולצ'ין, אפשרה גיוס של קרוב למיליון דולר וכמו כן הושגו סכומי כסף ניכרים ממשרד השיכון למטרה זו.

תוך פחות משנתיים הגדלנו עשרות בתים בברור חיל והשינוי החברתי התרחש. בסופו של דבר קרוב ל-150 בתים של חברי הקיבוץ הורחבו והותאמו לשיטה המשפחתית החדשה. הקיבוץ עשה באותן שנים מהפכה כלכלית במה שנוגע למגורי החברים. לצערנו פרץ מיד לאחר מכן משבר כלכלי בישראל, שפקד גם את התנועה הקיבוצית, וברור חיל נפגעה קשה. אילו הקדים המשבר לבוא, הדבר לא היה מאפשר לנו להגשים את פרויקט הלינה המשפחתית. למזלנו זה קרה לאחר שסיימנו את הרפורמות בקיבוץ.

כרגיל בחיים, חלק מאנשי ה"שמנת" – שעקב בקשותיהם קיבלתי על עצמי להגשים פרויקט זה – עזב עם הזמן את הקיבוץ, כל אחד מסיבותיו, כל אחד וחיפושיו אחרי חיים אחרים מחוץ לקיבוץ.

32. סדר היום של ראש המועצה האזורית

כיהנתי כראש המועצה האזורית שער הנגב מספטמבר 1974 עד נובמבר 1987. יכולתי להתחיל למלא את התפקיד באמצע 1974, אבל שימשתי אז גזבר הקיבוץ והמתנתי שנפתלי צורן ישתחרר מתפקידו ויוכל להחליפני. החברים באזור לא הפסיקו לשאול אותי מתי אתחיל סוף סוף לכהן כראש המועצה. היום המיוחד הגיע - 1 בספטמבר 1974.

היה זה יום מיוחד בשבילי. בשעה 06:45 נסעתי באוטובוס בית הספר, שהיה מלא, עם אריה מליץ, חבר ברור חיל שקדם לי בתפקיד ראש המועצה האזורית. הוא השתייך לקהילת החברים ממצרים אשר הקימו את ברור חיל. לארץ עלה ב-1944, בקבוצת החלוצים הראשונה ממצרים שבאה להשתתף בייסוד מדינת ישראל שעתידה הייתה לקום. אריה נחשב אדם מיוחד, אם בחיים הציבוריים ואם בחייו הפרטיים. הוא נותר רווק וכאשר שאלתיו למה לא הקים משפחה, נהג להתחמק ולענות שכל דבר יבוא יומו! היום, כבן 90, הוא חי בבית אבות בקיבוץ וידוע שהגשים את ייעודו העיקרי: חי חיים צנועים בקיבוץ ותרם במסירות ייחודית ובהצלחה לפיתוח מספר ענפי יצור בו; מילא תפקידים ציבוריים שונים ושימש מופת לחברי קהילתנו. השכלתי ללמוד ממנו, במיוחד את ניקיון הכפיים והיושר שבמילוי תפקיד ראש המועצה. הוא נשאר לצידי זמן רב מהנחוץ להעברת התפקיד ואני הפקתי את המיטב מניסיונו.

באותו יום, ה-1 בספטמבר, היום שבו מתחילים ללמוד בכל בתי הספר בארץ, כולל כמובן בבית הספר האזורי שער הנגב, שאלתי את אריה אם נשתתף בטקס המסורתי של פתיחת שנת הלימודים. אולם הוא נהג להתחמק מהופעות פומביות, ובמקום זאת לקח אותי לבקר בבית ספר קטן למבוגרים שפעל לילות אחדים בשבוע בקיבוץ ניר עם. לאיזו מטרה? על מנת לחלק עוגיות וקפה לתלמידים המבוגרים בהפסקות השיעורים. אריה לא נהג לחלק עבודות עם אחרים, והוא אישית עסק בכול...

חשבתי לעצמי: זה לא! אם נבחרתי כראש המועצה זה לא על מנת לחלק אישית עוגיות וקפה, עם כל הכבוד והידידות שרחשתי לכל חבר. גם בימים הבאים הדברים לא היו שונים. הוא, כראש המועצה, פיקח ישירות על מחלקת התברואה הציבורית. כך קבע מתי והיכן משאית האשפה של המועצה תעבוד, ובדק אחרי העבודה אם המלאכה בוצעה כהלכה. זכור לי שבימים הראשונים האלה הלכנו יחד, אחרי השעה 10:00 בלילה, לחפש במושב יחיני מחליף לנהג משאית האשפה עקב מחלתו. מזלנו שלאריה לא היה רישיון נהיגה, כי במקרה כזה הוא היה לבטח מחליפו, וטוב שכך, כי אז הוא היה מספח אותי אליו כעוזר ראש המועצה לענייני עבודות הניקיון הציבורי.

כמובן, אין תיאורים אלה מרמזים כאילו אלה היו הדברים העיקריים בעבודתו של אריה כראש המועצה. אריה היה מסור במיוחד לנושא החינוך והשתדל להשיג במשרד החינוך תקציבים לבניית כיתות חדשות. הודות לו יש לנו גם אמפיטיאטרון אזורי, שתושבי שער הנגב והסביבה נהגו לבוא אליו בהמוניהם. האוכלוסייה שלנו זכתה לצפות בהצגות

טובות, במופעי מוזיקה ועוד במחירים סבירים. גם מחלקת הספורט הייתה פעילה מאוד. כך הצליח אריה בשמונה שנות כהונתו לפתח את חיי התרבות באזור. הבעיה הגדולה הייתה שאריה באישיותו לא הצליח לבנות קבוצות עבודה מסביבו. פיתוח האזור סבל אחרי מלחמת ששת הימים (1967) ומלחמת יום כיפור (1973), מפני שהתקציבים שעמדו לרשותנו לא נוצלו.

התמודדתי עם עיצוב התכנית העתידית לקהילת שער הנגב, ולא שכחתי ולו לרגע את עבודתו של אריה, אבל החלטתי לשנות את היעד של האזור. אחד מצעדי הקבועים היה להתייעץ עם ותיקי האזור, הן בגלל ניסיונם הציבורי והן בגלל אישיותם הייחודית. רק כך יכולנו להביא לשער הנגב את המכללה בתחילת 1975, שישה חודשים לאחר תחילת כהונתי כראש המועצה האזורית.

בעת נסיעה לבאר שבע אני נזכר בקשיים שעמדו בפני סלילת הכביש מקיבוץ רוחמה עד צומת בית קמה, שקיצר בסיכומו של דבר את הנסיעה לבאר שבע בחצי שעה. אריאל שרון, שכננו עשרות שנים בחוות השקמים, לא אהב את הרעיון שייסלל כביש מול חוותו, שבו, בבוא הימים, ייסעו מאות מכוניות של ערבים מעזה לחברון וחזרה. בכלל, לפרויקט מוצלח צריך שיהיה "משוגע" לדבר. ה"משוגע" לפרויקט זה היה יוסף שמיר, ממייסדי קיבוץ רוחמה, שמהיום הראשון להיכרותנו לא פסק להעלות את הנושא, כלומר: קיצור כביש רוחמה – באר שבע. הוא תמיד הזכיר זאת; אבל היכן היה תקציב לכך?

הנס הופיע בדמותו של חברי הוותיק, חיים צבן, אז מנהל הפיתוח של הקרן הקיימת לישראל. אחרי השתדלויות רבות הוא העלה את הרעיון ששנינו נגייס את המימון על מנת לסלול בשלב ראשון כביש שבסיסו כורכר, באורך של כ-15 קילומטר. הוא אמר: "אל תדאג, אני יודע איך פועל הראש של אנשי מע"צ. אם יש כבר כורכר לא תהיה להם, עם הזמן, חלופה אחרת אלא לסלול את הכביש". וכך היה. עם השנים, והודות למאמצים התמידיים של יוסף שמיר ושל שי חרמש, ראש המועצה שבא אחרי, הפך הכביש למציאות מתוקה.

היום-יום בניהול המועצה החל בבוקר מוקדם. לאחר כשעתיים של דיונים עם הפקידים העיקריים בתחום האדמיניסטרטיבי, באו לפגישות עימי אנשים שהזמנתי ואחרים שהגיעו מדי שבוע. מפקד הגוש היה מגיע תמיד בלוויית סגנו, סגן אלוף. שער הנגב היא שכנה של העיר עזה, על כל הבעיות הנובעות מכך. ימים ספורים אחר הביקור החשוב שלהם נהגתי לבוא אליהם עם התשובות לבעיות שהעלו. גם מפקד המשטרה המקומית משדרות היה מתלווה אליהם.

מדי יום נהג לבוא למשרדי מנהל מחלקת התחבורה האזורית. תמיד צצו בעיות בלתי צפויות בקרב חלק מהנהגים שנהגו ב-12 האוטובוסים הצהובים של המועצה או היו תלונות של קיבוצי האזור נגד נהגים מסוימים ואני, כראש המועצה, הייתי צריך לפעמים לתפקד כעובד סוציאלי. עוד לא הספיק זה לצאת ממשרדי וכבר הגיע מנהל החשבונות, לתאר את המצב הפיננסי ה"אמיתי" של המועצה. כמובן, בעקבותיו היה מגיע המנהל הפיננסי כדי להציג את המצב ה"ריאלי", לפי השקפתו.

יחסי עם ראשי המועצה המקומית שדרות, שמנתה באותה תקופה כעשרת אלפים תושבים, היו טובים במשך כל שנות כהונתי (נבחרתי מחדש שלוש פעמים לשלוש קדנציות וחצי, כמעט 14 שנה; הם התחלפו כל ארבע שנים). נהגנו להיפגש על מנת להחליף דעות על יחסי היישובים. נועדתי לפגישות שוטפות עם המזכירים של קיבוצי האזור, עם מנהלי המשק, עם המנהל הכללי של התעשייה האזורית, עם מנהל בית הספר האזורי ועם מנכ"ל המכללה. תמיד נשאר זמן מה לקריאת המכתבים ולהכתבת מכתבים חדשים, מלבד הצורך לענות לשיחות הטלפוניות השונות!

כך התנהלו הדברים; אלה היו חוקי המשחק. רצית להיות ראש המועצה? שחק אותה!

האמת - אהבתי זאת וגמולי היה כאשר התוצאות היו טובות.

פעמיים בשבוע נהגתי לעלות לירושלים ולבקר במשרדי הממשלה במסגרת ניסיונותי להשיג תקציבים למימון פרויקטים במועצה: בניית כיתות חדשות, רכישת ציוד לבית הספר ולמעבדותיו, למכללת ספיר, ובמיוחד תקציבים לפיתוח חברתי של הקיבוצים. כמובן היה עלי לבקר אצל שרים וחברי כנסת כי בלי "מילה טובה" שלהם דבר לא היה קורה.

כתוצאה מפגישותי עם הנהלת מפעל הפיס הצלחנו לקבל עזרה משמעותית שתרמה לפיתוח נושאי חינוך ובריאות באזור. במיוחד ברצוני לציין את תרומתם הייחודית של יושב ראש ארגון המועצות האזוריות, יוסף שיין, ושל מנכ"ל מפעל הפיס, אליצור גורן. השתתפתי במפגשים עם ראשי רשויות שמהם למדתי דרכים להשגת מקורות מימון חדשים, ויצרתי

יחסים שכדאי היה לטפחם למען עתיד האזור. מלבד זאת קיימתי מגע רצוף עם מנהיגי התנועה הקיבוצית ועם מנהיגי מפלגת העבודה.

גם אם הייתי נשאר כל הזמן במשרד לא הייתה חסרה לי תעסוקה, אך הקפדתי לתת עדיפות לביקורים שבועיים בקיבוצי האזור. לביקורים אלה הצטרף אלי הצוות הניהולי של המועצה, והם התקיימו על בסיס העיקרון "ראש המועצה מגיע אל התושבים ולא התושבים מגיעים אל ראש המועצה". הדבר החשוב ביותר בביקורים הללו היה לספק את צורכי החברים באזור ברמה האישית והכללית כאחד. מטרתם העיקרית הייתה לשמוע וללמוד מדי יום ביומו דברים חדשים על מה שמתרחש ביישובי המועצה האזורית שער הנגב. תרמתי הרבה, אבל גם למדתי הרבה. היה זה ניסיון מופלא.

33. רכילות בקיבוץ

בחיי היום-יום של הקיבוץ השאלות בין חבר לחברו הן אוטומטיות: "מה חדש?" "שמעת משהו?" "מה שלום שכנך?" "כבר שמעת את הידיעה האחרונה?" זה מה שאפשר לקרוא "רכילות". כמובן, כל חבר רוצה לדעת מה קרה ולפעמים מעביר את הרכילות בצורה מושלמת יותר מכפי שהיה במקור... כפי שנהוג לומר בברזיל: "מי שמספר סיפור מוסיף נקודה". בבוקר מצרפים לקפה סיפורים הקשורים לעניינים הרשמיים של הקיבוץ או לחיי החברה שלו. למשל, שתי חברות משוחחות:

" - אהבת את הסרט מאתמול? לא ראיתי אותך בקולנוע. היה מצוין.

- ברור שהייתי שם. אבל את כל הזמן הסתכלת על מנחם. לא ראיתי שהתרכזת בסרט, אבל אגיד לך - כיוון שאני חברה שלך באמת, נדמה לי שהוא מסתובב עם רוזה...

- עם המכשפה ההיא? אני לא מאמינה! אבל את לא מחמיצה רכילות אף פעם; אל דאגה, עם הזמן, אם העניין בינינו יתפתח, את תהיי הראשונה שתדעי.

- טוב, נדבר על הדברים רציניים. שמעת שחברתנו אליאנה מתגרשת מאברהם?

- אל תגידי לי! הם כל הזמן הסתובבו והתנשקו, ותמיד בפומבי... אבל מי סיפר לך?

- זאת לא אוכל להגיד, כי ביקשו ממנו שיישאר בסוד..."

באותו יום, שעות לאחר מכן, במקום עבודה אחר:
" - במשק קורים כל כך הרבה דברים... כרגע נודה לי שאליאנה רבה נורא קשה עם אברהם. הוא לא ישן בבית כבר שלושה לילות.

- איך את יודעת?

- איני רשאית לומר. נשבעתי לשמור סוד. רק לך אני מספרת, כי את אשת הסוד שלי.

- גם לי נודע משהו, נראה שהוא תפס אותה על חם עם סרג'יו... אבל בסוף הם הסתדרו ביניהם והכול עבר בשלום.

- זה כבר דבר חדש. אבל מי סיפר לך?

- גם ממני ביקשו לא לספר, אבל אני חושבת שהכול שטויות.

- טוב, נדבר על דברים רציניים יותר.

- נודע לי שז'ואנה לא קיבלה את הבית שביקשה מוועדת השיכון. שלושה הצביעו בעד וחמישה נגד. רוב חברי הוועדה לא סובלים אותה, ובמיוחד לא סובלים את בעלה.

- טוב מאוד! כל אחד קוצר את מה שהוא זורע.

- מה עוד חדש?

- האמת שאני כל כך מחוץ למסגרת שאיני יודעת מה קורה בקיבוץ הזה. לפעמים אני מטלפנת לבלהה, היא יודעת הכול ואם היא לא יודעת היא ממציאה כל דבר שינעם ללקוחה..."

כל זה התנהל במרץ, ולא רק הנשים עסקו בכך. היו גם חברים מומחים לרכילות, שלפעמים עלו על נשות הקיבוץ.

בימי הקיבוץ ה"קלאסי" ידענו הכול תמיד, במיוחד אם עבדנו בשמירה בלילה. כמה חברים שמרו ושתי חברות היו אחראיות לילדים בבית הילדים. היו אלה שעות ארוכות שעברו אט-אט. אחד מנושאי השיחות היה מה עובר על חברי הקיבוץ, לטוב או לרע. הכול במסגרת הנוסחה לשמור "סוד", לפחות עד למחרת.

באחד מלילות השמירה הללו, ב-1976, התרחש "מבצע אנטבה" באוגנדה, לאחר שהגנרל אידי אמין נתן מחסה לטרוריסטים הפלסטינים שחטפו מטוס צרפתי ובו נוסעים ישראלים אשר מצבם הלך ונעשה בלתי נסבל. בארץ שרר מתח עצום. ממשלת ישראל, אז תחת הנהגתו של יצחק רבין, ושמעון פרס שר הביטחון, שקלה וחזרה ושקלה מה היא יכולה לעשות כדי להציל יותר ממאה חטופים שלנו. המצב החמיר משעה לשעה ומשפחות החטופים היו נתונות במצב רוח של ייאוש.

מי הציע את הפתרון למנהיגינו? החברה היקרה סוניה נירנברג ששמרה איתי. בסביבות חצות היא לא הפסיקה לדבר על כך, כל הזמן שאלה איך תסתיים פרשת החטיפה לאנטבה ומה לדעתי צריך להיות הפתרון. אני, כבר קצת רדום, ענית: "סוניה'ה, אל תדאגי, ישנם אנשים קצת יותר מוכשרים מאתנו על מנת לפתור את הבעיה הזו. תאמיני לי, אם הם היו צריכים את העצות שלך היו כבר מטלפנים אליך". סוניה לא הניחה לנושא וניתחה את כל האפשרויות להצלת החטופים. ולבסוף אמרה: "שזן, אתה יודע מה החברה שלנו יעשו? ישראל תגיע לשם ותשחרר אותם".

- סוניה, את שתית קפה או עראק (קססה)? את מדמינת דברים. בסוף הכול יסתדר, אנחנו נשחרר מאות אסירים פלסטינים ואולי אלפים, והם כרגיל ישחררו את החברה שלנו.

- שזן, יש לי תחושה שאנחנו כבר בדרך לשם, לאנטבה שבאוגנדה.

כך, הודות לכוח הדמיון היוצא מן הכלל של סוניה, מנהיגינו נתנו פקודה באותו לילה לפעול ולשחרר את החטופים, ובכל העולם נודעו התוצאות של "מבצע אנטבה".

לאמיתו של דבר, כמעט אי אפשר לדעת מה קורה בקיבוץ בלי הרכילות, שבדרך כלל נוצרת מ"כוונות טובות" של אנשים המעוניינים ברווחת הקהילה! כאשר הקיבוץ היה קיבוץ, חדר האוכל היה המקום המרכזי לכך. החברים נהגו לשבת בשולחנות לפי מקומות עבודתם - ענפי הייצור (שדה, רפת, לול וכדומה) בשולחנות משלהם, ובשולחנות אחרים ענפי השירות (למשל, מוסך, מחסן בגדים ומטבח). השיחות שהתנהלו בעת הארוחה היו בנושאים חשובים יותר וחשובים פחות, אבל לבסוף התעוררה השאלה: "מה חדש?" ותמיד היה משהו חדש לספר ולדעת. היו אנשים שגם אם ישבו הרחק משולחן מסוים, בהכירם את ה"גיבורים" ששוחחו שם ידעו בדיוק על מה הם דנים, או אלוהים ישמור - מה הם מתכננים לעשות... לא חשוב מי היה בעד מי או מי היה נגד מי, החשוב היה "טעם" השיחה.

כאשר הגיע תורי לעבוד בחדר האוכל משך שבועות אחדים (בזמנים עברו התורנות נמשכה חודשיים), אם רציתי או לא - באופן אוטומטי קיבלתי "מקלחת" של ידיעות על חיי

האחרים. המידע המגוון העשיר את ה"אוצר" הספרותי הקיבוצי שלי וכך נודעו לי פרטי פרטים על החיים של כל חבר. המגע היה מתמיד והאקלים התאים לקיום שיחה טובה, כמו ילדים המחליפים תמונות של שחקנים. הרבה חברים למדו כך את "סודות החיים"...

היום, ב-2005, כאשר הקיבוץ כבר שינה את דמותו ותוכנו, עניין ה"רכילות" נשאר מאחורינו מפני שהמפגשים ה"חברתיים" הצטמצמו ונשארו יותר בגדר של פגישות משפחתיות עם הילדים והנכדים. מקומות המפגש העיקריים הלכו ונעלמו. שלום חדר האוכל! שלום מחסן הבגדים והמכבסה! שלום מטבח! שלום להרבה ענפי ייצור!

בחצר הקיבוץ קשה כיום למצוא מישהו מוכר; בדרך כלל לא רואים איש. אין יותר צוות שומרים האחראים לשמירה על הילדים בלילה. הכול ריק, נותרו רק זיכרונות וגעגועים. למזלנו יש כיום טלפון ובעזרתו אפשר לדעת לפעמים מה חדש. אבל דעו: זה סוד גמור, רק בינינו... עד הידיעה החדשה הבאה...

34. ברור חיל – "קיבוץ תנועתי"

המשימה של תנועת הנוער דרור הייתה הקמת קיבוץ "תנועתי" בארץ. בוועידה הארצית השנייה של תנועתנו, שהתקיימה בקיבוץ הכשרה "עין דורות", באיטופּכָה, ז'וּנְדִיאָי, סאו פאולו, ביולי 1953, קיבלנו מחברינו בישראל הצעה להגדרת הרעיונות הבסיסיים לבניית "הקיבוץ התנועתי ברור חיל". חשוב שהדורות הבאים בברור חיל יידעו מה הייתה הגדרת היעדים. הציטוטים הבאים לקוחים מן הדו"ח שנכתב בעקבות הוועידה, ותורגמו לספר זה.

מהו "קיבוץ תנועתי"

"קיבוץ תנועתי" הוא המשך של תנועתנו בארץ, המקום שבו ממשיכים את העבודה שהתחלנו בתנועה לבנייה ציונית וסוציאליסטית. אנו, לצד יתר הקיבוצים בארץ, מייצגים את הצורה המתקדמת ביותר של בנייה חברתית. הדבר הייחודי ב"קיבוץ התנועתי" שלנו הוא השייכות לתנועה פוליטית מוגדרת על בסיס המצע האידיאולוגי, הערכים, השקפת העולם ודרכי המאבק הפוליטי. אנו פועלים בהכוונת מוסדותיה העליונים של התנועה.

[...] ההגדרה הרגילה של "קיבוץ תנועתי" כתא פוליטי הפועל במסגרת תנועה קיבוצית אינה כוללת דיה כיוון שבמהלך ארבעים שנות קיום התנועה הקיבוצית נוצרו כמה

דפוסים של מבנים קיבוציים, שעלינו לקבוע עמדה לגביהם. [...] עם הקמת המדינה תם השלב הראשון בחייו של הקיבוץ. המדינה היא הביטוי הגדול ביותר לאמיתותה של הדרך הקיבוצית. אחרי שנות מאבק, ברגע שהקיבוץ הצליח להוכיח את עצמו כגורם בעל אמת כלכלית, חברתית וחינוכית, בשלה האפשרות להקמת המדינה, ולקיבוץ היה תפקיד עיקרי בכך. הוא היה הגורם המרכזי בבניית הארץ. בו נולדה התרבות החדשה, בו פותח הכוח הכלכלי שהניח את הבסיס להקמת המדינה, בו נולד האדם החדש של הארץ שממנו יצאו הכוחות והגרעינים הכי חשובים להגנת המדינה, בו התגבשו המנהיגים הנועזים שחשו שזו השעה להקים את המדינה. בגרותו נסכה ביטחון במאבק למען העצמאות.

[...] אנו מאשרים את העיקרון של "הקיבוץ התנועתית" החבר בפדרציה פתוחה שבמסגרתה יהיו לקיבוץ כמה כלים ייחודיים, ובהם למשל ועדה מדינית הכפופה למוסדות העליונים של התנועה. האמירה הפשוטה של שלילת הערכים שמסביבנו, היא שליחות לעבודתנו בעתיד. בנוסף, ולנוכח צרכי הארץ, עלינו לתת מענה לפריון ולקליטת העלייה, לצורך של הקיבוץ להמשיך להיות המכשיר המרכזי בתקופה החדשה של בניית הארץ, לצרכים של ההסתדרות להמשיך לשלוט על מרב הייצור בארץ ולצרכים של המפלגה להמשיך ולהיות הגורם העיקרי באיכותו ובמספרו בהכוונת חיי המדינה.

ברור חיל

בוועידת איחוד הבונים קבענו את ברור חיל כמפעל של התנועה הברזילאית, כביטויה הקיבוצי, המדיני והאידיאולוגי.

למרות הגדרתנו אותו כ"קיבוץ תנועתי", לא יכלנו אז להגדיר באופן מלא את המאפיינים והמטרות של יחסי הקיבוץ עם התנועה בברזיל.

[...] ברור חיל הוא הביטוי החי של התנועה, מחשבתו הרעיונית המיושמת, השקפת עולמה ופעילותה המדינית. על התנועה להתאמץ כדי לשלוח גרעינים גדולים של חלוצים לחיזוק הקיבוץ, שהוא הבסיס למאבקנו ופעילותנו להגשמת רעיונותינו המהפכניים.

[...] לברור חיל תפקיד חשוב בישראל ובתנועה הקיבוצית. כמרכז לגרעיני העלייה של התנועה, פעילותו מכוונת להשתתפות בתהליך בניית המדינה וקיבוץ הגלויות וקליטתן, למלחמת מעמדות פעילה ומתמדת ולמאבק של מעמד הפועלים למען הגשמת המדינה הסוציאליסטית. בתנועת איחוד הקבוצות והקיבוצים פעילותו מכוונת להגשמת הרעיונות המהפכניים שלמענם נוצר הקיבוץ ולהשתתפות פעילה במלחמת מעמד הפועלים, כאוונגרד הלוחם ליצירת החברה הסוציאליסטית.

[...] ההגדרה של ברור חיל כ"קיבוץ תנועתי" מחייבת אותו לפעילות עמוקה ומתמדת על מנת להוות ביטוי חי ומגשים למחשבה המדינית והרעיונית של התנועה והכלי שלה במאבק רציני ואחראי. הקיבוץ הוא משתתף פעיל בחזית המעמדית-קיבוצית, שעבורה אנו עתודה איכותית רבת ערך. [...] בהתבסס על הנאמר עד כאן עלינו לקבוע את הזכויות והחובות של התנועה מול ברור חיל וההפך, המאפשרים את קיום "הקיבוץ התנועתי". אנו מציעים לתת לכך "תוקף רשמי" אשר יצורף לתקנון התנועה.

בסיס

קיבוץ ברור חיל מהווה שלב מגשים של התנועה בישראל וחלק אינטגרלי שלה. הוא מתבסס על התקנון שלה, פועל לפי עקרונותיה וכיווניה, בכפיפות למוסדות העליונים, וחבריו הם חברים של ממש בתנועה, עם אותן זכויות וחובות.

חובות

קיבוץ ברור חיל

1. כפוף למשמעת התנועה, קשור למוסדותיה ומציית להחלטותיה.
2. צריך לייצג את התנועה, כאשר זו לא ממנה חברים המוסמכים לכך מתוקף תפקידם, מול המוסדות הישראליים והעולמיים של התנועה.
3. יבצע את עבודתה של התנועה בתחומים שבאחריותה.
4. ישמור על רוח התנועה ומאבקה בפעילותו התרבותית והמוסרית.

זכויות

1. על הקיבוץ לקבל מראש את כל המידע שיסופק על ידי מוסדות התנועה ולהשתתף בהכנת הנושאים לדיונים על בעיות התנועה.
2. הקיבוץ מיוצג בתנועה באמצעות שליחיו.
3. הקיבוץ מכוון את התנועה בנושאים ישראלים ומשתתף בהכוונת חוות ההכשרה.
4. הקיבוץ קולט את חברי התנועה העולים לארץ.
5. זכותו של הקיבוץ לדרוש את עזרת התנועה.

35. שושבין בחתונת אורֶסְטֶס קוארסֶיה

אחרי שנות פעילות מאומצת כראש המועצה האזורית שער הנגב, יצאתי ב-1982 לחופשה של חצי שנה מעבודתי במועצה, שבה עבדתי מרבית הזמן בפרדס ובחדר האוכל של הקיבוץ. לקראת תום החופשה, במאָרס 1983, יצאנו, אדית ואני, לנסיעה פרטית ל-40 יום וביקרנו בברזיל, בספרד ובפורטוגל. ביקרנו בברזיל בא לאחר 13 שנה של היעדרות.

בימים האחרונים לשהותנו בסאו פאולו צפינו בטלוויזיה בטקס הכתרתו של פרנקו מונטורו כמושל חדש של סאו פאולו ושל אורֶסְטֶס קוארסֶיה כסגנו. למחרת, בשיחה אקראית עם חברי הנריקה ולטמן, הוא הציע שנקבע פגישת נימוסין עם קוארסיה. הנריקה לחץ עלי באומרו: "שמע, שזן, קוארסיה שייך לדור הצעיר של הפוליטיקאים בסאו פאולו; הוא נבחר לסנטור וקיבל יותר מחמישה מיליון קולות". קיבלתי את הצעתו ונסעתי לחנות ברחוב פֶרוֹן דֶה אֵיטֶפֶנינגָה, במרכז סאו פאולו, להכין מדליה עם הכיתוב: "לסגן המושל אורסטס קוארסיה, בהוקרה, מאת המועצה האזורית שער הנגב".

הוזמנו לארוחת צהריים בארמון פֶנְדֵיֶרְנֶטֶס ב-2 באפריל. באותו בוקר הטילו אלפי שובתים עוצר על הארמון והמשטרה הצבאית לא אפשרה כניסה לארמון או יציאה ממנו. פגישתנו נדחתה לשבוע מאוחר יותר, והודעתי להנריקה שלא אוכל לפגוש את סגן המושל מפני שמועד נסיעתנו לליסבון חל ביום

המפגש החדש שנקבע. השארתי את המדליה בידי חברי אהרון קרמר, חבר ברור חיל ששהה באותם ימים בשליחות בברזיל כמשווק ידע ישראלי בסקטור התעשייה החקלאית. כמה חודשים לאחר מכן הודיע לי אהרון שעל מנת להעמיק את מגעיו בסאו פאולו, בכוונתו להיפגש עם שר התעשייה והמסחר ועם סגן המושל קוארסיה, ובהזדמנות זו ימסור את המדליה שהשארתי אצלו למשמרת. כתוצאה מהפגישה שקיים אהרון הוזמנו יזמים מסאו פאולו לבקר בישראל במסגרת משלחת שבראשה עמד סגן המושל קוארסיה. הביקור התקיים בשלהי 1983. במשך שבוע ימים ביקרו חברי המשלחת אצל ראשי המשק ומדינאים ישראליים. פגישתי עם קוארסיה הפכה במרוצת הזמן לידידות אישית עמוקה. אורסטס היה אז בן 45, השתתף בכל הסידורים וניסה להבין את "הראש" הישראלי. יועצו לענייני תקשורת היה העיתונאי ניקודמוס פֶּסוֹאָה, שהתאהב בארץ ובאחת הכתבות שלו ציין: "שמו של ראש המועצה האזורית שער הנגב אשר קיבל את קוארסיה הוא הנריקה שזן, שנולד בבום רטירו שבסאו פאולו; הוא יושב הראש הברזילאי הראשון של עיר לא ברזילאית, הפועל בתפקיד כזה מחוץ לברזיל". וניקודמוס המשיך להתפעל: "ראו ולימדו שיעור חדש – זהו נס לראות מה שהאנשים בשער הנגב עשו. עם כל כך מעט מים הם הפכו חלק מהמדבר בנגב לגן פורח".

קיבלתי את המשלחת הברזילאית באולם הישיבות של המועצה האזורית שער הנגב הממוקם במקלט. המציאות שבה אנו מנהלים את חיינו הותירה עליהם רושם רב. ארגנו למשלחת פגישה עם ראש האופוזיציה, שמעון פרס, שאמר להם: "החלק היצירתי ביותר שיש לנו בישראל והמרום שבו

הם הקיבוצים. בנגב, ברור חיל הוא מהמצטיינים והחבר צבי חזן הוא מן הנציגים המכובדים ביותר". דבריו ריגשו אותי וניכר היה שהם עוררו נחת גם בקרב חברי המשלחת.

לקראת סיום הביקור, לאחר ארוחת ערב בירושלים, הלכו חברי המשלחת הברזילאית והמלווים הישראליים לחוות בהופעה אמנותית. אורסטס ואני לא הצטרפנו אליהם. נשארנו במלון, או יותר נכון התהלכנו ברחובות ירושלים ודיברנו על דברים כלליים ומשפחתיים. שאלתיו מהן תכניותיו לעתיד. הוא השיב: "שאיפתי היא לבצע עבודה טובה כסגן מושל, אחר כך כמושל, ומי יודע, אולי כנשיא המדינה?" הרהרתי ואמרתי לו: "קוארסיה היקר, אם אתה מתכוון להגיע כל כך רחוק כפי שאתה חושב אני מציע לך, בכנות, להתחתן". קוארסיה, שהיה רווק, הסתכל עלי מופתע וענה: "שזן, בכנות, אני מודה לך על ההצעה. כבר חשבתי על כך אבל פשוט אין לי זמן להתחתן". לא הנחתי לעניין: "קוארסיה, אנו משוחחים בארץ הקודש, בירושלים הקדושה, חשוב היטב על דברי; כי עוד נחזור ונדבר על הנושא". כאשר נפרדנו כבר היינו ידידים, וסיכמנו להמשיך את השיחה בתחילת שנת 1984, בעת ביקורי כאורה מטעם מושל סאו פאולו.

באותו ביקור של המשלחת הברזילאית בארץ חתמנו על כתב אמנה של "ערים תאומות" בין סורוקבה ושער הנגב. קוארסיה הזמין את ראש העיר סורוקבה, פֶּלְבִּיּוֹ שְׁבֶס, להיות חבר במשלחת וחתימת האמנה תרמה רבות ליחסים הטובים בין ישראל וברזיל.

במאי 1984 הגיע שמעון פרס לביקור בשער הנגב. באותו מקלט שבו אירחתי את קוארסיה ניתח פרס את סיכויי מפלגת

העבודה לנצח בבחירות שאמורות היו להתקיים כמה שבועות לאחר מכן. הוא הציע לי לדחות את נסיעתי לברזיל ואז, לאחר הבחירות, ייסע איתי. לא הייתי בטוח שנצח בבחירות ותחשתי הייתה שאינני יכול לדחות את ההזמנה של מושל סאו פאולו. לא קיבלתי את בקשתו, ואיני חושב שזו הסיבה שבגללה תוצאות הבחירות היו תיקו בין העבודה לליכוד...

בבואי לברזיל במאי 1984 זכיתי לקבלת פנים ממדרגה ראשונה. אחד משיאי ביקורי היה אשרור אמנת ה"ערים תאומות" בין סרוקבה ושער הנגב, הפעם בעיר סרוקבה. בלוויית פלביו שבס ביקרתי באתרים החשובים בעירו. קוארסיה לא הצליח להגיע לטקס אבל שלח את יועצו, ז'וזֵה מֶשְׁדוֹ דֶה קֶמְפּוֹס פִּילִיו, כנציגו האישי. משדו מונה לאחר זמן לשר האוצר של סאו פאולו והוא ידיד קרוב עד היום.

בהגיעי לסאו פאולו, נסעתי במכונית השרד ממל התעופה לארמון בנדירנטס, יחד עם קוארסיה ומזכירתו האישית, אנה מריה טָבֵר. באותה הזדמנות, בלי שום גינוני טקס, הזכרתי לקוארסיה שבביקורי זה לא אתן לשכוח את הנושא החשוב של חתונתו העתידית. נשאר רק לדעת עם מי.

באותו לילה הזמין אותי קוארסיה ל"שתייה" בביתו שבשכונת נְרִדִינְס בחברת חבריו הקרובים ביותר. נכחו במפגש אנה מריה ומיגל טבר, ניקודמוס פסואה, נָאִיר ואהרון קרמר, הנריקה ולטמן, מריה ססיליה קִיוֹנו, אֶלְאִידָה אוֹלְסוֹן, קוארסיה ואנוכי. שוחחנו בנעימים, דיברנו הרבה על הפוליטיקה הברזילאית ועל המצב בישראל, ובמיוחד על החיים בקיבוץ. רק בסוף המפגש, כאשר כבר התחלנו להיפרד, הציג בפני קוארסיה את ד"ר אלאידה אולסון ורמו

לי שזאת בחירתו. אמרתי לו בשקט, על מנת שרק הוא ישמע: "יפה מאוד ואינטליגנטית מאוד".

חודשיים לאחר מכן קיבלתי מברק מקוארסיה, המודיע על חתונתו עם אלאידה בתחילת 1985 והמזמין אותי להיות שושבינו. שמחתי על החדשות הללו ועניתי מיד בחיוב להצעתו. הבאתי את העניין לידיעת מזכירות ברור חיל, שכן באותה תקופה נחוץ היה אישור פורמלי של אסיפת החברים לנסיעה של חבר קיבוץ לחוץ לארץ. פנייתי עוררה מעט בעיות מפני שחברים נוספים ביקשו באותה עת לנסוע לחוץ לארץ עקב סיבות אישיות ומשפחתיות. בעיות כוח אדם וסדרי עדיפויות שנקבעו בברור חיל לא אפשרו את נסיעתם באותה שנה והדבר גרם להתמרמרות קשה.

מצב זה הכביד על ההיענות לבקשתי לנסוע והוויכוח שהתקיים באסיפה הכללית עסק בסוגיה אם הנסיעה לסאו פאולו לחתונת סגן המושל אורסטס קוארסיה היא כה חשובה וחיונית לקיבוץ. בהתחשב בנסיבות החלטנו, אדית ואני, שרק אני אסע לחתונה. אחד החברים המרכזיים בקיבוץ האריך בנאומו נגד נסיעתי באסיפה הכללית. בדיון שהתנהל קודם לכן, נימק, נתקלה בסירוב בקשתו של חבר אחר שרצה לנסוע לחתונת אחותו בריו דה ז'נירו; ולכן אין זה צודק שנסיעתי תאושר. הסברתי לחברי שהמדובר בביקור רשמי ושמתוקף כהונתי כראש המועצה האזורית ראיתי חובה לקבל את ההזמנה המכובדת. ציינתי שאיני נוסע על חשבון הקיבוץ וגם לא על חשבון המועצה, אלא במימון אישי. לבסוף ניצח השכל הישר והנסיעה אושרה ברוב מכריע. קודם לכן גמלה בליבי ההחלטה שאסע בכל מקרה ושבלית ברירה אהיה מוכן

להסתפק באישור מליאת המועצה האזורית. בראשית פברואר 1985 הגעתי לחתונה בסאו פאולו. כרגיל, אחותי הלנה אירחה אותי בביתה. עם הגעתי הודיעו לי שאהיה שושבין בחתונה האזרחית וגם בחתונה הדתית. התרגשתי בביתו של קוארסיה כאשר הוא הציג אותי בפני אביו, אוֹטָבִיו קוארסיה. האב חיבק אותי בחיבה וקוארסיה אמר לו: "זהו חברי שזן מישראל. חלקית, הוא 'האשם' בחתונתי". השמחה וההתרגשות של מר אוטביו ושלי היו עצומות. כמתנת חתונה נתתי לאורסטס ואלאידה ציור של החומה המקיפה את העיר העתיקה בירושלים. צפיתי כיצד עשרות אנשים בני כל המעמדות החברתיים, שרצו להביע את אהבתם לסגן המושל, מביאים את מתנותיהם. לפתע שאל אותי קוארסיה: "שזן, מי תהיה השושבינה? למה לא באת עם אשתך? אנו צריכים שושבינה!" הבחירה נפלה על מריה ססיליה קיונו, ממוצא יפני, ובאי טקס החתונה אמרו: "הנה הוקם הגשר יפן-ישראל לתגבור הממשל בסאו פאולו".

החתונה הדתית הייתה מיוחדת מאוד. כעשרת אלפים איש הגיעו לכנסיה הראשית של קֶמְפִינְס. השושבינים של קוארסיה היו המושל פרנקו מוֹנְטֶרוֹ, אביו אוטביו קוארסיה, רופא ידיד ממוצא יפני גם הוא, ואנוכי. לחתונה הוזמנו מנהיגים אחדים מהקהילה היהודית, הקונסול הכללי של ישראל, צבי כספי ורעייתו, אחיינית בָּלָה ובעלה פרננדו רודריגז שהיו פעילים במפלגתו, מפלגת התנועה הדמוקרטית הברזילאית (PMDB). כל העיניים ננעצו בי והרגשתי כאילו גם אני החתן. במהלך הטקס הייתה שבועה שבה כולם בידיים מתוחות היו צריכים לחזור על תפילת הכומר. אני, כיהודי טוב, נשארתי שלו.

באותו רגע קיבלתי מכת מרפק מחברתי השושבינה, מריה ססיליה, שלחשה: "שבועה!!!!" לא הגבתי ואולי היא כעסה. עד היום אנו מתבדחים על אותה "תקרית" כאשר אנו נפגשים בביקורינו בברזיל. לאחר שסיימתי את תפקידי כשושבין וכעד התהדקו קשרי עם משפחת קוארסיה; הכרתי והוקרתי את אחיו ואת יתר בני המשפחה.

כשיצאו אורסטס ואלאידיה לירח הדבש, צלצל אלי יועצו וחברו פֶסוֹאִינְיָה ואמר שכולם מתכווננים להיפרד מהם בנמל התעופה, אבל עלי להגיע למלון סְזֶר פארק ולנסוע עמם ברכבם לנמל. הייתה זו נסיעה בלתי נשכחת! במקום חצי שעה, נסענו שעה וחצי. התחוללה סערה בסאו פאולו, הנהר טִיאָטָה עלה על גדותיו והדבר הדאיג את נהגו ואת איש הביטחון. למען האמת, גם השושבין חשש. חשבתי שהם יבלו את ירח הדבש שלהם בשחייה. הנהג הצליח בקושי רב לחמוק לרחובות צדדיים ולחלץ אותנו מהמצוקה אליה נקלענו. הגענו בשלום לנמל התעופה והמטוס כמובן חיכה עד לבואם של סגן המושל ורעייתו.

מאז ליויתי מישראל את הפעילות הפוליטית של קוארסיה ואת הכנותיו לבחירות למשרת מושל מדינת סאו פאולו בשלהי 1986. כשנתיים אחרי חתונתו המשכתי לעמוד בראש המועצה האזורית, ובין היתר הקמתי את העמותה לטיפוח קשרים בינלאומיים בנגב ועם עמיתי, ראשי ערים ומועצות, הקמנו את מועצת נבחרי הנגב.

המועמדים למשרת מושל מדינת סאו פאולו ב-1986 היו: פֶאולוֹ מְאֵלוֹף, אנטוניו אַרְמִירִיֹ דֶה מוֹרְאִיס ואורסטס קוארסיה. לפי סקרי דעת הקהל קוארסיה נמצא תחילה במקום השלישי,

ובמהלך מערכת הבחירות הוא הגיע למקום הראשון. לעזרתו
בא חלום שחלמתי...

לאמיתו של דבר, הייתי מודאג מאד מהדיעות אשר הגיעו
מברזיל, ולפיהן הקרב בבחירות יוכרע בין מאלוף לארמיריו דה
מוראיס. היה ידוע שלקוארסיה יש בסיס איתן באזורים הכפריים
בפנים המדינה. הבעיה התרכזה בבירה. ניקודמוס פסואה שלה
לי עשרות גזרי עיתון ומגזינים שסיקרו את מערכת הבחירות.
הוא היה אופטימי מפני שכוחו של קוארסיה התחזק בהתמדה.
שלושה שבועות לפני הבחירות חלמתי שקוארסיה הופיע ואמר
לי ברורות: "שזן, ניצחתי בבחירות, רק חסר שאתה תגיע
להכתרתי". למחרת, בשיחה עם אדית, סיפרתי לה את פרטי
החלום. היא הציעה שאצלצל מיד לאורסטס כדי לעודדו בסיפור
על החלום. התקשרתי באותו יום, אך קוארסיה נמצא אז בסיוור
במסגרת מערכת הבחירות באזור בפנים המדינה. לכן שוחחתי
עם רעייתו, אלאידה. שיחתנו הטלפונית התנהלה בערך כך:
"מה נשמע אלאידה? איך את רואה את המצב? ולפי דעתך, מה
יקרה?" היא ענתה לי: "אוי, שזן, זה קשה מאוד, יש בלבול
רב, אבל אנחנו לא נתייאש". ושוב אני: "אלאידה, צלצלתי
אליכם לא רק על מנת לאחל לכם הצלחה בבחירות, אלא גם
לספר שאתמול חלמתי על ניצחונו של קוארסיה. זכרי היטב,
אלאידה, זהו חלום מהארץ הקדושה, אלוהים איתו!" ב-14
בנובמבר 1986, ערב יום הבחירות, שבת וטלפנתי לקוארסיה
ושאלתי: "נו, ומה עכשיו?" קוארסיה ענה לי: "שמע, שזן, יש
לי תחושה שאנצח. אלאידה גם סיפרה לי שאתה חלמת על זה,
נכון?" הבטחתי לו: "קוארסיה, אם אתה מנצח אגיע לבקרך
ולחגוג אתכם, אבל אם תפסיד, תבואו להתנחם בישראל".

ב-15 בנובמבר, ביום ראשון בלילה, קיבלתי צלצול מקוארסיה: "שזן, ניצחתי בבחירות, ולמרות מה שסיכמנו, אני אבוא לישראל". הייתה זו שיחה טלפונית מרגשת.

בתחילת ינואר 1987 באו אורסטס ואלאידה לבקר בישראל. כמושל נבחר של מדינת סאו פאולו, הם היו אורחי משרד החוץ הישראלי והמועצה האזורית שער הנגב. אלאידה התעקשה להצטרף אליו למרות הריונה (חודש שביעי). עוד התלוו לקוארסיה אחותו, מריה אֶלִיֶסָה קוארסיה, בני הדודים ארי ואַיִימָה גִירוֹן, ז'וֹנָה פֶּאוּלוֹ ונִילֶזָה פּוֹרְטִינְרִי, וכמה חברים קרובים.

הביקור היה מוצלח. ראש ממשלת ישראל, יצחק שמיר, שר החוץ, שמעון פרס, יושב ראש הכנסת, שלמה הלל ועוד אנשי ציבור חשובים נפגשו עם קוארסיה. בביקורה בשער הנגב התקבלה המשלחת על ידי 100 תלמידים מבית הספר במושב יכיני, שהניפו דגלוני ישראל וברזיל ושרו "הבאנו שלום עליכם". לאחר מכן הם שרו את המזמור התנ"כי, "מי הוא מלך הכבוד". אין צורך לציין שההתרגשות של כולם הייתה עצומה.

הסיפור שחלמתי על ניצחוננו של קוארסיה התפשט ונודע חיש מהר. במפגש עם פרס בירושלים הוא לא החמיץ את ההזדמנות לדבר על הנושא; בירך את קוארסיה על ניצחוננו והזכיר, בהומור: "עם חלום כזה, לא פלא שהצלחת לנצח...". גם בקיבוץ ברור חיל עבר הביקור בהצלחה רבה ושררה בו אווירה שמחה, טיפוסית להווייה הברזילאית. לבסוף, כיבדנו את קוארסיה בתואר "אזרח כבוד של שער הנגב".

קוארסיה הזמין אותנו לטקס הכתרתו כמושל שהתקיים במארס 1987. אדית ואנוכי הגענו לסאו פאולו. בתי חנה הייתה אז בברזיל בביקור פרטי והצטרפה בהתלהבות לטקסי יום ההכתרה. בנאום ההכתרה שהועבר בטלוויזיה שמעה הקהילה היהודית בסאו פאולו, כולל קרובי, את קוארסיה אומר: "אני מקבל כאן, בעונג רב, את מושל מחוז שער הנגב, שהגיע במיוחד מישראל, צבי חזן, ידידי וחברי". באותו ביקור קיבלתי מהפרלמנט המקומי בסאו פאולו את התואר "אזרח סאו פאולו". התרגשנו לראות את הנוכחות של מאות חברים וקרובים שבאו לכבדני באופן אישי, אבל גם לבטא הערכה לכל מה שייצגתי.

36. קהילת השחורים בסאו פאולו

ב-1988 צפיתי בתכנית טלוויזיה במסגרת ההכנות לחגיגות 100 שנים לביטול העבדות בברזיל, וחשבתי כי רצוי שהקונסוליה הישראלית תתכנן אירוע הקשור לנושא בשיתוף עם הקהילה השחורה בסאו פאולו. השר האחראי ליחסים החברתיים במדינת סאו פאולו, אוסוולדו ריבירו, היה ידידי ובפניו הצגתי את הרעיון. הוא הסכים מיד להירתם לביצועו.

הייתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה של הקהילה היהודית בסאו פאולו שפרויקט כזה, בין יהודים ושחורים, התאפשר. סברתי ששתי הקהילות שהופלו לרעה שנים רבות יכולות לבצע מיזם שיזכה לתהודה. השחורים ויורשיהם, שהשתחררו בעקבות חקיקת "חוק אַאֵרְיָה" (החוק לשחרור העבדים בברזיל) שנחתם בידי הנסיכה איזבל ב-13 במאי 1888, מהווים קרוב ל-40 אחוז מאוכלוסיית ברזיל. זכרתי גם שקוארסיה, מושל סאו פאולו אשר נבחר לתפקיד ב-1986, מינה בממשלתו יהודי, כושי, יפני וערבי, דבר שהרשים אותי מאוד.

הפרויקט שהוצע היה תערוכה על היהודים השחורים יוצאי אתיופיה, שבאותה תקופה החלו לעלות לישראל במספרים ניכרים. ידעתי שלצורך הפקת אירוע בסדר גודל כזה אזדקק לשותפים שיסייעו בארגונו ובמימונו. כפי שקרה באירועי תרבות אחרים שהתקיימו בתקופת כהונתי, הסתייעתי רבות בליליה וקסמן, מנהלת מחלקת ההסברה והתרבות בקונסוליה,

שהייתה בעלת ניסיון רב בהפקת מפעלים תרבותיים. הצגתי עימה את הרעיון בפני ידידנו ברנרדו גולדפרב. הוא שאל: "כמה אתם צריכים?" "בערך 20,000 דולר", עניתי. "מה, אתם חושבים שהכסף שלי גדל על עצים?", תהה והוסיף: "אתם מוכנים לשתות ויסקי?" גולדפרב צלצל לחברו, אברהם שיימן, ותיאר את בקשתנו. שיימן הציע שבית החרושת SESC בשכונת פּוֹמְפֵיָה ייתן את חסותו ושהתערוכה תיערך בשטחו (SESC הוא איגוד העוסק בענייני תרבות במסגרת הפדרציה למסחר של מדינת סאו פאולו. בשטח האמור פעל בשעתו בית חרושת והוא הותאם לצורך קיום פעילות תרבותית). כך נפתרה הבעיה.

השר ריבירו לקח על עצמו את המשימה להביא להקות זמר של קהילת השחורים לפתיחה החגיגית של האירוע. החומר לצורך הכנת התערוכה נשלח אלינו ממוזיאון בית התפוצות, שסמנכ"ל הכספים שלו, נסים טל, היה ידידי. סוּזַנָה שוורץ הייתה האחראית לארגון התערוכה (שנה מאוחר יותר היא שיתפה עימנו פעולה בפרויקט יוקרתי אחר – תערוכה ב-MASP [מוזיאון האמנות של סאו פאולו] ששמה היה "אוצרות הארץ הקדושה"). שמחתי על הפעילות המשותפת שקיימנו עם הקהילה הסימפטית של השחורים בסאו פאולו, שמנתה ידידים טובים. התערוכה זכתה לתהודה ציבורית כבירה.

השר ריבירו אמר בטקס פתיחת התערוכה:

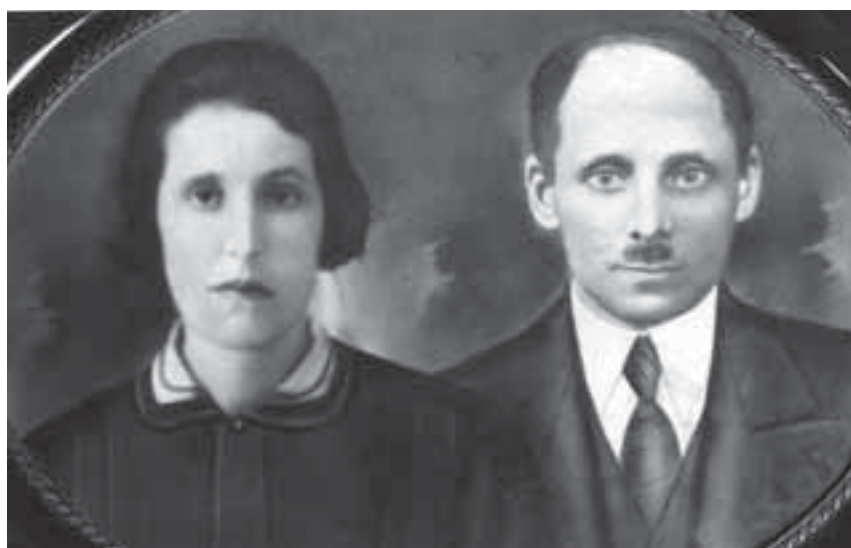
כשר מיוחד ליחסים חברתיים במדינת סאו פאולו וכאדם שחור אני מברך את הקהילה היהודית הנכבדה, במיוחד לאור היוזמה לקיום התערוכה 'יהודים שחורים בישראל', שהיא מחוות הוקרה לציון חגיגות 100 שנה לשחרור העבדים בברזיל.

מתקופת התנ"ך – המלך שלמה ומלכת שבא – מתאחדים יהודים ושחורים בפעולה למען אותו אידיאל, בתוך מצוקת הרדיפות, למען עולם טוב יותר לכולם, נטול אפליות ודעות קדומות. במקרה המיוחד של היהודים השחורים, הם מאמינים באותו אל [כאחיהם הלבנים].

בדברי הברכה שלי בפתחת התערוכה אמרתי:

תערוכה זו מבטאת במילים ובתמונות את ההיסטוריה של חלק מהעם היהודי, ומתארת את סיפורן של שתי מדינות: אתיופיה וישראל. בואם של יהודי אתיופיה לישראל הביא לשחרורם. ובכל זאת אין הוא עדיין הפרק האחרון של הסיפור, כפי שמאה שנות ביטול העבדות הן רק צעד אחד בדרך להשתלבות הקהילה השחורה בברזיל. אמנם לשני העמים הללו יש עוד הרבה מה להשיג, אך הם משמשים דוגמה חיה לחשיבותו של כוח הרצון במאבק ללא לאות למען עתיד טוב וצודק יותר. זו הסיבה שחשיבותה של התערוכה הנוכחית הרבה יותר גדולה מאשר בעצם קיומה. התערוכה היא מחוות הוקרה המהדקת את יחסי הידידות ומרחיבה את נקודות המגע המשותפות לברזיל וישראל.

תמיד בפגשי ברחובות ישראל ילד ממוצא אתיופי, אני נזכר בילדים השחורים בברזיל. וחשוב מזה, בזיכרוני צף ועולה המשפט הנפלא של חכמינו: "היזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה" (מסכת נדרים, דף עא, ע"א).

הורי, משה מאיר וגוטל רחל, סאו פאולו, ראשית שנות השלושים

החשמלית בסאו פאולו הייתה אמצעי התחבורה העיקרי

צבי חזן, בית הספר הגבוה לחשבונאות, סאו פאולו, 1950

לזכר אחותי אידה, על כל מה שעשתה עבורי
בימים הקשים של ילדותי וימי נעורי

חברי, בָּבָה, רואה החשבון אמנון רוזן, 1950

קיבוץ הכשרה עין דורות, 1949

אדית וצבי, חוות הכשרה איטופבה, ז'ונדיאי, 6.1.1957

צבי חזן ואברהם ביידר (בובי) בכינוס תנועתי בפטרופוליס,
ריו דה ז'נירו, 1957, ערב העלייה

הספר ילד בוכה פורסם ב-1956, סאו פאולו, ברזיל

ספר זכרונותי בפורטוגזית, סאו פאולו, 2005

עולים לישראל, פרידה בנמל סנטוס, 19.6.1957:
קלאודטה, הנריקה, אמא, צבי, הלנה, ג'יימה

אדית וצבי על כבש האוניה בנמל סנטוס

התאחדות העובדים הכללית בישראל

דבר

עתון פועלי ארץ ישראל

אבן יבוא בסוף החרדש להתעצויות

בסיומו הדיקנים - התכנסות לעצרת ארית

התכנסות לעצרת ארית - בסיומו הדיקנים - אבן יבוא בסוף החרדש להתעצויות

ציר ישראלי

הציר ישראלי - ציר ישראלי

החם בגור

החם בגור - החם בגור

מזרים דחתה תכנית צינור הנפט בסואץ

מזרים דחתה תכנית צינור הנפט בסואץ - מזרים דחתה תכנית צינור הנפט בסואץ

סוחראורדי מוכן לתווך בין ישראל למדינות ערב

סוחראורדי מוכן לתווך בין ישראל למדינות ערב - סוחראורדי מוכן לתווך בין ישראל למדינות ערב

בן-גוריון: אין סכנת מלחמה בשנים הקרובות

בן-גוריון: אין סכנת מלחמה בשנים הקרובות - בן-גוריון: אין סכנת מלחמה בשנים הקרובות

באו 500 עולים

באו 500 עולים - באו 500 עולים

הודרו שרי התוך והחיוך ברומניה

הודרו שרי התוך והחיוך ברומניה - הודרו שרי התוך והחיוך ברומניה

הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה

הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה - הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה

בין אנ' לאי תיקף או

בין אנ' לאי תיקף או - בין אנ' לאי תיקף או

נרתי 4 משפטים

נרתי 4 משפטים - נרתי 4 משפטים

הוא נרתי - הוא נרתי

הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה

הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה - הרמטכיל הסורי: המערכה עם ישראל טרם נסתיימה

הידיעה על הגעתנו ארצה בעיתון דבר, 15.7.1957

קיבוץ ברור חיל בשנות החמישים

ילדי - דבורה, מאיר, חנה, קיבוץ ברור חיל, 1966

ביקורו ההיסטורי של בן-גוריון בברזיל ב-1969. הקדשת התמונה לצבי חזן

אריאל שרון, שר החקלאות וצבי חזן,
ראש המועצה האזורית שער הנגב, בקיבוץ ניר עם, 1978

אלוף (מיל') עוזי נרקיס, מנכ"ל מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית,
בביקור בריו דה ז'נירו, אוגוסט 1969

המועצה האזורית שער הנגב

שלט המנציח את כיכר שער הנגב – סורוקאבה, 1984

טקס הנחת אבן הפינה לכיכר שער הנגב בעיר סורוקקה, בהשתתפות
שגריר ישראל רחמים תימור, פֶּלְבִּיּוֹ שֶׁבֶס ראש העיר סורוקקה, וצבי חזן
ראש המועצה האזורית שער הנגב, 1985

בלומה ויוסף ב' פריזל, ברור חיל, 1985

אדית וצבי במלאת 25 שנות נישואין, 1982

יוסף ב' פריזל מברך את שר הביטחון יצחק רבין, שער הנגב, דצמבר 1986

מושל ריו דה ז'נירו ליאונל פְּרִיזוֹלָה וצבי חזן ראש המועצה האזורית שער הנגב, ארמון לרנז'רס, ריו דה ז'נירו, 1985

טקס קבלת אזרחות כבוד של העיר סאו פאולו, 19.3.1987

"העברת הדגל" של ראשות המועצה האזורית שער הנגב
מצבי חזן לשי חרמש, 1987

יצחק שמיר, ראש ממשלת ישראל וצבי חזן, בעת קבלת המינוי לקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו, ירושלים, ספטמבר 1987

נשיא ברזיל ז'וזה סרניי, שגריר ישראל בברזיל יצחק צרפתי, צבי חזן ואהרון קרמר, ארמון אלווראדה ברזיליה, 1987

משמאל לימין: אוליסס גימראיש, צבי חזן, ליאון פפר ופרנקו מונטורו, יום העצמאות ה-40 של ישראל, סאו פאולו, 1988

צבי חזן ואורסטס קוארסיה, יום העצמאות של מדינת ישראל, סאו פאולו, 1990

בביתו של הקונסול צבי חזן, יחד עם שר החוץ שמעון פרס ומושל סאו פאולו
אורסטס קוארסיה, 1991

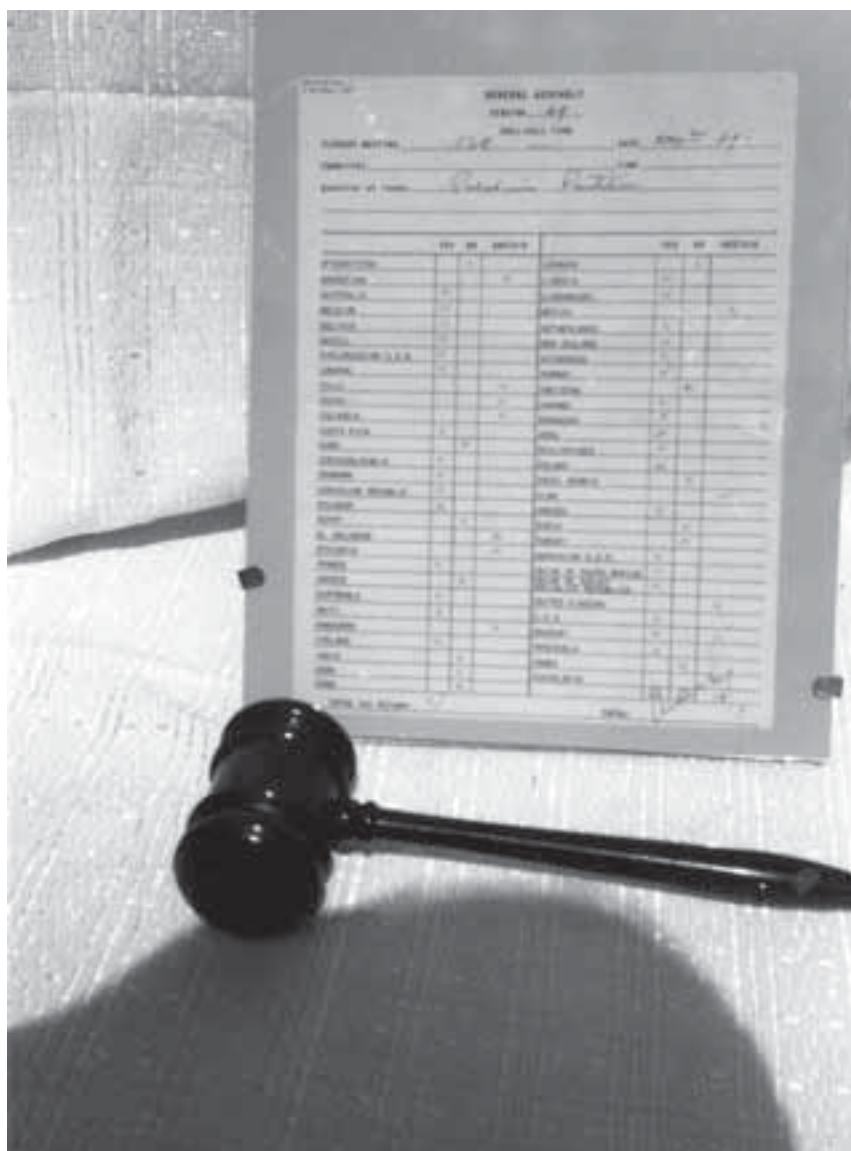
מריו גוטפריד

דן קורצויל

בנימין רויזמן (ז'מיקו)

טופס ההצבעה באו"ם, כ"ט בנובמבר 1947, והפטיש שבעזרתו ניהל את הישיבה ארניה, שר החוץ הברזילאי, מוזיאון בקיבוץ ברור חיל

הצייר מְגֵלָה מסנטה ברנקה, סאו פאולו, 1991

המכללה האקדמית ע"ש פנחס ספיר, שער הנגב

אדית וצבי חזן, קיבוץ ברור חיל, קיץ 2004

הנכדים:

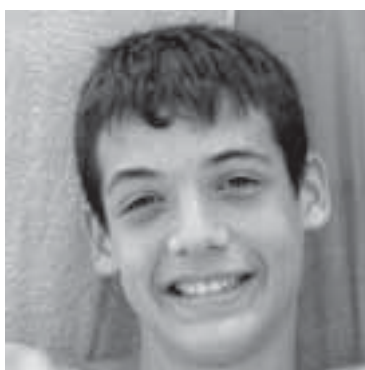
שני מינץ

עינב מינץ

פז ריינגולד

צוף ריינגולד

הילה מינץ

אור חזן

סער חזן

רום ריינגולד

רותם חזן

37. זיכרונות מתקופת הקונסוליה בסאו פאולו

הכרתי את מְטִיאָס מְכֻלְנָא בקמפינס במארס 1987 בחוותו של המושל אורסטס קוארסיה, מיד לאחר היבחרו. היה זה יום ראשון שטוף שמש. אדית ואני הגענו אז מישראל במיוחד לטקסי הכתרתו של המושל. היינו האורחים הרשמיים היחידים מחוץ לארץ שהוזמנו לטקסים.

מטיאס הגיע לחווה כמלווהו של נשיא ברזיל, ז'וֹזֶה סֶרְנֵיִי. הייתה זו הפעם השנייה בתוך עשרה ימים שפגשתי את הנשיא. הפעם הראשונה הייתה בפגישה בארמון אֶלְוֵרְדֶה (משכן הנשיא בעיר הבירה, ברזיליה), כאשר קיבל אותי כראש המועצה האזורית שער הנגב לצד השגריר הישראלי, יצחק צרפתי. הגשתי לנשיא תשורה: צלחת אמנותית תוצרת תעשיית הקרמיקה בברור חיל. בהזדמנות זו הזמנתי את הנשיא סרניי לביקור בישראל ושוחחנו על הזמנת שר החוץ הישראלי לברזיל. ההזמנה הרשמית הוגשה, השגריר טיפל בכל הסידורים ובסוף שנת 1987 הגיע פרס לביקור רשמי בברזיל.

כאשר קוארסיה הציג אותי בפני הנשיא כידידו האישי שהגיע מישראל כשושבין לחתונתו, הנשיא ענה: "אבל אני כבר מכיר את ידידך; הוא לא המושל שהוא מישראל?" ובאותה נשימה קרא: "הי, מטיאס, בוא להכיר אחד כמוך – גם הוא

יהודי אבל לא מתבייש מגזעו". כמובן מטיאס היה מופתע מהכרזה זו על יהדותו. מאז נפגשנו בקביעות וידידותנו הלכה והעמיקה. הוא הקים בברזיל את מפעל "שרפ" למוצרי אלקטרוניקה שנהפך למעצמה כלכלית.

התחלתי לכהן כקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו בסוף 1987, ובראשית 1988 הוזמנתי לבקר במשרדי נשיאות "שרפ" בשדרת ריו קָלְרוֹ שבסאו פאולו. הוויסקי והקפה המסורתיים הוגשו, אבל להפתעתי ראיתי שמטיאס דאג לשים על שולחן הכבוד דגלונים של ישראל. במשך השנים שכיחתי שם כקונסול זכיתי בתמיכתו ובחסותו על אירועים תרבותיים מישראל, ובהם תערוכה גדולה של אמנים פלסטיים ישראלים ב-MASP. עם הזמן הייתי ל"אישיות רצויה" בנשיאות "שרפ". המנהלים הבכירים הכירו אותי כידיד קרוב של מטיאס. בכל שבוע אכלתי במסעדה הפרטית שלו, בדרך כלל רק הוא ואני. בעת הארוחות הללו הוחלטו דברים חשובים למען ישראל בתחומים הפוליטי והכלכלי; שרים וסגני שרים היו מוזמנים לארוחות בנוכחותי. מצידי, הייתי הגשר בין מטיאס ומשקיעים ובעלי הון יהודים בברזיל ובישראל.

הנה קוריוז מאותה תקופה. ארגנטי פגישה בין נשיא קוט (האיגוד המקצועי של העובדים, CUT), ז'איר מֶנְדֶּלֶי, הקשור ל-P.T. (מפלגת העבודה) ומטיאס. הכרתי את ז'איר כאשר הגיע לביקור בישראל כמענה להזמנתו. מטיאס נמנה עם ראשי התאחדות התעשיינים בברזיל והיה מעוניין להיפגש עם הנהלת קוט, על מנת שהמעסיקים והעובדים ינסחו הסכם ברמה הארצית בנוגע לשכר עבודה ותנאים סוציאליים. הוא אמר לי זאת בדיסקרטיות ושאלתי אותו אם ברצונו שאנסה

לתאם עבורו פגישה עם מנג'לי. מטיאס פקפק אם נשיא קוט יסכים לכך. הבטחתי לו שתיתכן פגישה כזו. להפתעתו מנג'לי לא רק נענה להצעה אלא גם נאות לקיים את המפגש במשרדי "שרפ" ולא במקום ניטרלי. הפגישה הייתה חיובית למדי ומטיאס לא שכח זאת.

הזיכרון האישי המיוחד שיש לי ממטיאס הוא של ביקור במשרדו, אשר בו הוא פתח את ארוננו הפרטי והציג בפני מזכרת ששמר מאביו: מזוזה יפיפייה.

38. בית אבות

קהילה כברור חיל צריכה להקים בית לקשישיה: להורי החברים וגם לחברים המזדקנים עם חלוף הזמן. בזמן כהונתי כקונסול כללי בסאו פאולו ב-1989, פנה אלי הקיבוץ בבקשה לגייס כספים על מנת להפוך בניין ישן של בית ילדים לבית אבות. התחלתי לפעול מיד. פניתי לחברי מקס אַפְּרֶהָרְדֵט, הקונסול הכללי של מלאוי בברזיל, פעיל יהודי מוכר וסגן נשיא בית החולים היהודי אלברט איינשטיין שבסאו פאולו. בעזרתו שלחנו תוך זמן קצר לברור חיל את הסכום הנחוץ למטרה זו. בשלב הראשון הותאמו שמונה חדרים להורי חברים והם גרו שם עד סוף ימיהם.

ב-1993 אמה של אדית, בלומה פריזל, אלמנה בת 93, נכנסה לבית האבות לאחר שבמשך 17 שנה גרה עם בעלה, יוסף, בדירה בקיבוץ. קשה למצוא מילים להבעת המסירות, החיבה ותשומת הלב שהרעיפה אדית על אמה בתקופה זו, ולפני כן על אביה, יוסף פריזל. עם השנים הפכה דירתה של משפחת פריזל למשרדי, ובו אני כותב ספר זה.

ביקרתי בבית האבות יום-יום בסביבות השעה חמש לפנות ערב. בלומה הכירה אותי מאז אירוסי לאדית בסאו פאולו ושוחחנו שיחות נעימות. כשהגעתי נהגה לומר: "הנריקה, אל תעמוד, שב למספר דקות". באחת מן השיחות הללו השביעה אותי שאפעל למען בניית בית אבות גדול יותר, שישמש

בעתיד את חברי הקיבוץ. היא חזרה והעלתה נושא זה כמה וכמה פעמים והוא נחרת בתודעתי.

אחרי פטירתה, באוגוסט 1995, החלטתי לקיים נדר זה. פניתי שוב לידידי מקס בסאו פאולו ובאמצעותו הכרתי אדם יוצא מן הכלל, רגיש מאוד לנושאים פילנתרופיים במקומות שונים בעולם: ג'ֶרְרֵד אַרְנֶהוֹלְד. הוא ביקר בקיבוץ בהזמנתי, ולבקשתי התחייב לממן את בית האבות החדש. בית אבות זה הוקם לזכר אמו, אֶלְזֶה לִיאוֹנוֹרָה אַרְנֶהוֹלְד, בתרומה נכבדה שלו ושל משפחתו.

כך הוקם האגף הראשון של בית האבות, כבסיס לבנייה העתידית. שנים לאחר מכן פניתי לראש המועצה האזורית שער הנגב, שי חרמש, שהחליף אותי בתפקיד, וביקשתי להשיג מימון נוסף להרחבת בית האבות שלנו. שי התמסר לפרויקט הזה והצליח לגייס תורמים חדשים. כיום פועל בית האבות בחסות הסוכנות היהודית, המועצה האזורית שער הנגב וקיבוץ ברור חיל, בניהולה של רשת חיצונית, רשת "עמל", המתמחה בתחום זה. בבית האבות קיימות 40 מיטות ומטופלים בו לא רק באוכלוסיית הקשישים של קיבוצנו אלא גם במטופלים אחרים הזקוקים לשירותים שבית האבות יכול להציע.

בראשי מהדהדת תמיד האימרה הנודעת: "התנועה הקיבוצית תהיה מוערכת כאשר ילדי הקיבוץ יגמלו לקשישיה על המסירות שאלו נתנו להם כאשר הם היו ילדים". ברור חיל חייב את בניית בית האבות לגברת בלומה פריזל, אימה של אדית, אשר המריצה אותי להירתם למטרה זו.

39. נחום פסה ("נושם")

הקשר הראשוני האישי שלי עם נחום פסה היה בעת היותו מדריכנו בתנועת הנוער דרור. למרות שהבדל הגילים בינינו היה רק שנתיים, נחשב נחום מההתחלה אחד מבכירי מנהיגינו. בשנת 1950 הוא מונה למדריך קבוצתנו, שנקראה "מתישבים". הייתה זו תקופת מעבר, כי קבוצתנו הקודמת, "גבת", התאחדה עם קבוצת "מתישבים" והיה נחוץ אדם שיוכל לאחד את שתי הקבוצות. התנועה "התמקצעה" אז, על מנת להבטיח את עתידה ואת עלייתנו המעשית לישראל. חברי קבוצת "מתישבים" לא תמיד הקרינו אופטימיות בקשר לעתידנו. נחום חיזק את הקבוצה הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה חברתית. באותה תקופה הייתי יד ימינו והיחסים בינינו היו מצוינים.

בסוף 1952 בלטה נוכחותו של נחום ביתר שאת, הפעם כמנהיגה החדש של התנועה. הוא נקרא מחוות ההכשרה, שבה התכונן לקראת עלייתו לארץ, להחליף את פאול זינגר בהנהגת התנועה. פאול הגיע אז למסקנה שגורל התנועה צריך להיות קשור להשתלבות בחיים הפוליטיים והחברתיים בברזיל ולא לעלייה לישראל.

התנועה נקלעה למשבר חריף. נחום היה מהבודדים שבאותם ימים חסרי הוודאות לגבי המשך קיומה של התנועה הציונית החלוצית, הצליח להדביק באמונתו ובהתלהבותו את

יתר חברי ההנהגה ואת כלל חברי התנועה. הוא האמין בלי סייג ברעיון שישראל והקיבוץ הם הדרך היחידה והאמיתית לנוער היהודי בברזיל. היו אלה זמנים שבהם היה קל יותר לקחת את ה"מטען" שלך, לעזוב את התנועה ולהתרכז בחיים האישיים, דבר שהיה גורם סיפוק למשפחותינו. נחום ידע להנהיג בצורה מרשימה את החברים שהיו מוכנים לכבד את רעיונותיהם הציונים החלוציים ולעלות לישראל. לדידי היה זה הישגו הגדול ובלי שום ספק הוא נרשם לעד בהיסטוריה של תנועת דרור בברזיל, בימי תהילתה בשנות החמישים.

ב-1955 קיבלתי על עצמי לנהל את מחלקת ה"חלוצים", כלומר לדאוג שבכל שנה תעלה קבוצת חלוצים לקיבוצנו בישראל. נחום כבר היה בארץ ודאג לקשר עם מנהיגי התנועה בברזיל. ב-26 באוגוסט 1955 הוא כתב לי מכתב מרגש, שאני שומר אותו עד עצם היום הזה. כך כתב לפני 50 שנה:

[...] בידך האחראיות לבעיות החלוציות, בעיות שבוודאי נמצאות במרכז דאגות התנועה ואשר קובעות את ערכי התנועה ואת הגשמתם בפועל בישראל. מי שמדריך ומנהל עניינים אלה בתנועה, בעצם מדריך ומנהל את התנועה. תרשה לי לומר לך שני דברים כלליים ואחד ספציפי, כי ניסיוני משם ומכאן אולי יוכל להיות לך לעזר.

הדבר הראשון והיסודי הוא אמת ישנה, אבל לא פחות חשובה במיוחד עבורך, שמתחיל עכשיו פרק חדש ומכריע לך ולכולנו, 'השותפים למפעל הזה' הנקרא 'התנועה': כוחה של התנועה תלוי ביכולת מנהיגיה לפעול יחד, כצוות הרמוני שבו כוחו של כל אחד מוכפל בכוחם של כולם והחולשות מקוזזות על ידי ההבנה ההדדית. לכתוב ולומר זאת הוא דבר

פשוט למדי, אבל המציאות קשה הרבה יותר, כי האדם אינו אלא אדם, ויש לקבלו כך ולדעת להפיק מכל אחד את גדולתו ולעזור לו בחולשותיו.

הדבר השני: להציע לך כעת לשבת וללמוד זה יהיה שקר וצביעות, כי לא יהיה לך עכשיו זמן או מצב רוח ללימודים רציניים. דבר אחד אתה יכול וצריך בהחלט לעשות: לחשוב, לחשוב, לחשוב! לחשוב הרבה, לחשוב עמוק ולחשוב הלאה – על העובדות ועל האנשים. בלעדי זאת האדם הוא קל-דעת; עם זאת הוא חזק ופורה. שב ותחשוב קצת על התנסויותיך בעבר, מה היטבת לעשות ומה עשית רע, איך, למה, ומה הלאה. תיטיב להכיר את עצמך: כוחות וחולשות. תן למחשבתך כיוון ומטרה, כי אין לך פנאי לפילוסופיה או להתלבטויות.

והדבר הכי חשוב: הגשם את רעיונותיך, לך עד הסוף, שרוף את הגשרים על מנת לא לחזור, כלומר תהיה בלתי מתפשר ועקבי עם עצמך (אבל גמיש עם אחרים).

לנחום עומדות זכויות רבות בפיתוח הכלכלי והחברתי של ברור חיל בשנותיה הקשות, בעת היותו מרכז המשק בשנים 1957-1962. הוא מילא תפקיד מרכזי בשנים הראשונות להקמת התעשייה שלנו (מפעל "דקו" לייבוש ירקות) ופיתוחה, והצליח לשקמו לאחר המשבר העמוק שפקד את המפעל ב-1963-1964. הודות להישגיו היה לעשרות חברי הקיבוץ מקום עבודה מובטח לעשרות שנים, וכן גם לעובדים השכירים משדרות ומהאזור. בחיים הציבוריים זכה נחום למלא תפקידים נכבדים. הוא כיהן כיושב ראש מחלקת התרבות והנוער של ההסתדרות

הכללית, ובשנות השמונים – כמנהל כללי של קופת חולים של ההסתדרות, ששירתה בזמנו את מרבית האוכלוסייה בישראל ושעוצמתה עלתה אז על זו של משרד הבריאות.

נחום חי בברור חיל למעלה מ-35 שנה. אני חושב שאם היה ממשיך לחיות איתנו בקיבוץ, אולי השינויים הקיצוניים שעברו על ברור חיל היו מתרחשים, אבל הם לא היו גורמים לכך שהתוכן האנושי ירוקן ממנו. היום, בתחילת 2005, אין לי "קרש הצלה" להיאחז בו ואני מהרהר על אותם החברים שחיו אתנו עשרות בשנים ואשר עזבו את הקיבוץ מסיבות שונות. הישגיו של נחום בבניית תנועת דרור בברזיל ובפיתוחו של ברור חיל, הקיבוץ הברזילאי, נשארו עד היום.

40. ז'ניו קואדרוס

בצעירותי שמעתי על ז'ניו קואדרוס. הוא נהג להשתמש במטאטא כסמל ולהבטיח כי אם ייבחר כחבר הפרלמנט בעיר סאו פאולו, יעשה הכול על מנת לנקות את ה"לכלוך" של העיר, ובמיוחד ידאג לנקות את ה"אורוות" של פוליטיקאים מושחתים. תמכתי במנהיג החדש, מורה נודע לפורטוגזית, שסטודנטים כינסו עצרות עם למענו בעמק אַנְאָנְגָאָו. יחד עם חברי בְּפָה הלכנו לאסיפות העם שלו ובליבנו התקווה שינצח. קואדרוס היה אומר: "היכן שיש רופא שיניים אין כיסא לרופא שיניים ובמקום שיש כיסא לרופא שיניים אין רופא שיניים". הריכוז הגדול של אוהדיו נמצא בשכונת וילה מריה באזור הצפוני של סאו פאולו. הוא נבחר לפרלמנט המקומי; שנה לאחר מכן נבחר כחבר פרלמנט במדינת סאו פאולו, לאחר מכן כחבר הפרלמנט הארצי ולבסוף נבחר ברוב קולות לתפקיד מושל מדינת סאו פאולו. למרות שבאותה תקופה היה ראשי נתון כל כולו לתנועת הנוער, עקבתי אחר המנהיג הכריזמטי הזה וקיוויתי שיצליח.

ב-1960 נבחר קואדרוס לנשיא ברזיל. אז הייתי כבר בישראל. זמן קצר לאחר מכן הוא התפטר לאכזבת רוב העם. מכאן ואילך המצב הידרדר במהירות עד להקמתה של דיקטטורה צבאית בברזיל. כעבור שנים רבות חזר קואדרוס לחיים הפוליטיים. כיהנתי אז כראש המועצה האזורית שער

הנגב ועקבתי מרחוק אחר ההתפתחויות בפוליטיקה הברזילאית. כחבר טוב של קוארסיה, הבעתי את תקוותי לניצחון נוסף של קואדרוס, שהיה מועמד לראשות עיריית סאו פאולו. נגדו התמודד פֶּרְנַנְדוּ הֶנְרִיקָה קֶרְדוּזוּ.

ערב הבחירות התיישב קרדוזו במעשה יהיר על כיסא ראש העיר והכריז שלמחרת זה יהיה כיסאו הקבוע. אך מי שנבחר היה דווקא קואדרוס (1985-1989), שאמר בהומור: "אתמול ישבן מסוים התיישב, בלי בושה, בכיסא הרם הזה והדבר היחיד שאני יכול לעשות, כפי שעניכם רואות, הוא לרסס את הכיסא ב'פליט' [חומר חיטוי] על מנת לחטא אותו...".

זו הייתה הקדנציה הפוליטית האחרונה של קואדרוס. למרות שאוהדיו לחצו עליו שיתמודד שוב על נשיאות המדינה. קוארסיה, שנבחר ב-1986 למושל מדינת סאו פאולו, שיתף פעולה עם קואדרוס, שהיה ראש העיר. ידידי קוארסיה העריץ וכיבד אותו עד ימיו האחרונים.

כקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו הכרתי את ז'ניו קואדרוס היכרות אישית, וביקרתי בביתו בשכונת ז'רְדִינֶס שבסאו פאולו, ב-1990. הוא ואשתו, אֶלֹאָה, קיבלו את פני בהתלהבות ובהרבה חיבה. מיד אחרי ששתינו משהו חריף (היה ידוע שז'ניו אוהב לשתות), ישבנו לארוחת צהריים שנמשכה שלוש שעות. שושבינה של פגישה זו היה ידיד אחר שלי, היועץ אֶלְטִינֹו מְשֶדוּ מבית הדין לחשבונות ממשלתיים, חבר קרוב של ז'ניו. אלטינו הזהיר אותי ערב הפגישה: "שמע, שזן, ז'ניו הוא איש בלתי צפוי, ולמרות שסיכמתי עמו שאתה תגיע לארוחת הצהריים הוא עוד עלול לחסום אותנו בכניסה לביתו בשאלות, כגון: 'אתם חושבים שיש לי זמן לכל פגישה? אתם

רוצים לאכול? חסרות מסעדות בסאו פאולו?" למזלי התקבלנו בסבר פנים יפות, על אף דאגותיו של אלטינו. הבאתי לז'ניו כתשורה ארגז של יינות "כרמל". אשתו אלואה אמרה: "טוב שהבאת כמתנה את היין המבורך של ישראל". שניהם היו די חולים, היא במלחמתה במחלת הסרטן והוא התהלך בקושי וידיו רועדות. בארוחה שותחנו ארוכות על מצבה של ישראל ועל שני ביקוריו של ז'ניו בארץ. הזכרתי לו שכאשר הוא התפטר, בן-גוריון העיר: "אוי, למה הוא התפטר? ארץ כה גדולה כמו ברזיל, עם כל כך הרבה מים".

ז'ניו אחז בידי והכריז שישראל לא צריכה להחזיר שום דבר לערבים, כי הם אלה שגרמו למלחמת ששת הימים. כאשר אמרתי לו שישראל היא מדינה "מיוחדת", אישר ז'ניו בקולו הבלתי נשכח: "אדוני הקונסול, לגמרי מיוחדת". כשאכלנו את הקינוח דיברנו על המושל קוארסיה, וז'ניו הודה באוזני שהוא רוכש ידידות והערכה למושל. אחרי שתיית הקפה, הזמינה אותי אלואה לסיור בחדרי ביתם והראתה לי עשרות תמונות של אמנים שונים, דבר שהרשים אותי עד למאוד. בסוף הביקור, כאשר ז'ניו ליווה אותי למכונית, אמר לי: "תמיד תבוא לביקר, ובפעם הבאה תביא את אשתך ואת הילדים. אם הבריאות תאפשר לי, אבקר אותך בקיבוץ, בישראל". שנה לאחר מכן נפטרה אלואה. מותה השפיע על ז'ניו שלא הצליח לחזור למוטב. הוא נפטר ב-1992 בסאו פאולו בגיל 74.

מי יכול היה לחשוב שהצעיר הנריקה שזן, בלוויית חברו בבה, שהשתתף באסיפות עם בעמק אָנְאָנְגָבְאוּ בסאו פאולו בשנות החמישים יתקבל יום אחד על ידי הנשיא לשעבר, ז'ניו קוארדוס, בביתו בסאו פאולו?

41. "ערים תאומות" – שער הנגב וסורוקבה

המושג "ערים תאומות" ידוע ברחבי העולם כהסכם ידידות בין ערים במדינות או יבשות שונות, והוא מיועד לעודד יצירת קשרי עזרה הדדית והכרה בין תושבי הערים הללו. בשלהי שנת 1983, במהלך הקדנציה השלישית שלי כראש המועצה האזורית שער הנגב, תואם בתיווכו של אהרון קרמר, נציג חברת דָקן אִיִדְיָאָה של ברור חיל בברזיל (חברה שעסקה במכירת ידע של התעשייה החקלאית הישראלית, בעיקר בתחום הירקות המיובשים) שהמועצה האזורית שער הנגב תארח משלחת מטעם מדינת סאו פאולו. מטרת משלחת זו, שבראשה עמד סגן המושל אורסטס קוארסיה, הייתה להכיר את הנגב ולחתום על הסכם בשטח האנרגיה החלופית בין מדינת סאו פאולו ושער הנגב (באותה תקופה פיתחנו אנרגיה חשמלית על בסיס שאריות חקלאיות). במועצה צִץ הרעיון של אמנה ל"ערים תאומות" בין המועצה ועיר במדינת סאו פאולו. קוארסיה, שכיהן במסגרת תפקידו גם כיושב ראש מועצת ראשי הרשויות במדינת סאו פאולו, הציע את העיר סורוקבה, שמנתה אז 300 אלף תושבים ונחשבה לעיר הרביעית בחשיבותה במדינה. ראש העיר, פֶלְבִּיִן שְׁבֶס, היה חבר במשלחת. הביקור הרשמי התקיים בין ה-29 באוגוסט ל-4 בספטמבר 1983. האמנה אושררה במאי 1984,

בעת ביקור רשמי שערכתי בסאו פאולו ובסורוקבה, בספטמבר 1985, כאשר הגעתי לחתונתו של קוארסיה, הבאתי איתי דגם שתוכנן על ידי אדריכל הנוף, חבר ברור חיל, יוסף אריה קריב. דגם זה נועד לשמש כמודל לבניית כיכר בסורוקבה. הכיכר נחנכה חודשים לאחר מכן בשכונת ז'רדין פּאֹלִיסְטָנוֹ וזכתה לשם "כיכר שער הנגב". שגריר ישראל בברזיל, רחמים תימור, הגיע במיוחד מברזיליה בכדי לכבד את האירוע. ראש העיר פלביו שבס, למרות מצבו הבריאותי, עם רגל שבורה ונעזר בקביים, בא לאירוע ברצון ובשמחה. בשער הנגב הענקנו את השם "סורוקבה" לאחת מכיתות הלימוד בבית הספר היסודי. מאז ביקרו בשער הנגב ראשי העיר סורוקבה, פאולו מנדס ואנטוניו פֶּנוֹזִיוֹ.

בשנת 2000, כאשר כיהנתי כנשיא לשכת המסחר ישראל-ברזיל, ארגנו סמינר חינוכי ל-15 מורים מסורוקבה, בהנהגת שִׁלְהָ קֶצֶר בּוֹבּוֹ, שרת החינוך בסורוקבה. חזרתי לבקר שם ב-2001 ואת פני קיבל ראש העיר, רְנָטוֹ אָמֶאוֹרִי. הרציתי בפני כ-100 יזמים במטרה לעודד את היחסים הכלכליים בין ישראל לברזיל, ובמיוחד לסורוקבה. בכותבי שורות אלה, בינואר 2004, אנו חוגגים 20 שנות "ערים תאומות". מעניין לציין שעד ימינו אנו, שער הנגב וסורוקבה, הן שתי הרשויות היחידות מברזיל ומישראל שקיימת ביניהן ברית "ערים תאומות".

42. חברים בלתי נשכחים

דן קורצווייל

בחיי הקיבוץ, הזמן שנמצאים יחד בונה ידידות אמיתית. לפעמים זה קורה במקום עבודה, לפעמים הודות לסימפטיה או לרחישת אמון. בהקשר זה ברצוני להזכיר את החבר דן קורצווייל, שאיתו עבדתי כמה וכמה שנים. תחילה, כאשר כיהנתי כגזבר הקיבוץ והוא מילא את תפקיד מרכז הקניות, נסענו יחד כל יום מהקיבוץ לתל-אביב, מיוני 1972 עד אוגוסט 1974. הוא יכול היה לרכוש את החומרים הנחוצים לקיבוץ עבור הענפים והחברים רק במידה שמצבנו הכספי אפשר זאת. לברור חיל כמעט אף פעם לא היו תנאים כספיים מתאימים, ונאבקנו כדי לנסות "לסגור" את החודש עבור 150 משפחות החיות חיי שיתוף מבחינה כלכלית. תפקידו של דן היה לספק לענפים השונים בקיבוץ חומרי עבודה, כגון זרעים לחקלאות, אוכל לבקר, לחלב ולענפים אחרים: לול, לבוש והנעלה למבוגרים ולילדים, דלק, מזון לאוכלוסיית הקיבוץ, כלים וריהוט לחברים ולבתי הילדים, וכו'.

כמובן, מישחו צריך היה לדאוג שיהיה כסף לביצוע הרכישות המגוונות הללו. עבדנו יחד בהרמוניה מושלמת: הוא קנה כל מה שביקשו ואני השתדלתי לשלם בצורה הטובה ביותר. דן היה אדם טוב לב. גם כשסירב לתת משהו, עשה זאת בהומור ובחן. הוא עלה ממצרים עם קבוצת החלוצים של דרור

ונמנה עם מייסדי ברור חיל בימי מלחמת העצמאות ב-1948. חודשים מעטים לאחר שהתחלתי לכהן כראש המועצה האזורית שער הנגב בספטמבר 1974, הצעתי לזן לעבוד איתי כמזכיר המועצה. בקדנציה הראשונה לכהונתי תרם זן רבות לפיתוח האזור. הקמנו עשרות מחלקות חדשות בתחום האורבני, בחינוך, בבריאות, בתרבות, בנוי ושינינו את סגנון העבודה באזור בצורה רדיקלית. היו אלה שנים מעצבות, במהלכן למדנו לנהל את אזורנו ובנינו מודל חדש שזכה להוקרה ולשבח מטעם משרד הפנים ומרכז המועצות האזוריות. תפקידו של זן היה בולט ובשעות הקשות ידע לחייך ולפשר בסכסוכים, ולפתור את אין ספור הבעיות שהתעוררו.

זן קורצווייל נפטר ביולי 1981. הוא קיבל התקף לב בגיל 57, בעת פעילותו באזור. נדהמתי והצטערתי על האבידה הגדולה; חלף זמן רב עד שהצלחתי לחזור ולהמשיך בעבודה שלקחתי על עצמי לבצע. הנכס הגדול של זן היה עבודתו והפרס הגדול שקיבלתי היה להכירו ולזכות בחיבתו ובאמונו. חברי לעבודה, זן קורצווייל, כל כך הרבה שנים עברו בלעדיך ואני עדיין מלא געגועים.

מריו גוטפריד

החבר מריו גוטפריד מקיבוץ אור הנר נפטר צעיר, צעיר מדי. הוא וחבריו עלו מארגנטינה. בקדנציה הראשונה שלי לא הייתה לנו במועצה האזורית מחלקת תרבות מאורגנת. ציינתי בפרק "סדר היום של ראש המועצה האזורית" שקודמי בתפקיד, אריה מליץ, טיפל בכל הדברים, כולל התחום התרבותי, לפי השקפתו.

בלי מחלקת תרבות ברמה גבוהה לא יכולנו להגיע ליעדים הבסיסיים שהצבתי בראשית 1974 בסימפוזיון האזורי בשער הנגב. סימפוזיון זה נערך על מנת להגדיר ולתכנן את העתיד הכלכלי, החברתי והתרבותי של האזור לשנים הקרובות. באותם ימים הצגתי במצעי את מה שאעשה אם אבחר. בתחום התרבות דיברתי על ייסוד אוניברסיטה עממית לאזורנו ולנגב. הוספתי שאביא את ההצגות הטובות ביותר המוצגות בתיאטרונים תל-אביב לפריפריה שלנו (שער הנגב ושדרות), נקיים סמינרים רעיוניים לנוער, נעודד פעילות של מקהלה אזורית, של תזמורת מקומית, של סטודיו לבלט, נרחיב את הספריות בכל קיבוץ ועוד.

מריו היה שותף אמיתי במיזם הזה, "תרבות אזורית", כמנהל מחלקת התרבות של המועצה החל משנת 1975. הוא היה שותפי העיקרי ביצירת התוכן החדש ובהענקת טעם מיוחד לחיים התרבותיים והחברתיים בשער הנגב. מריו היה אדם יצירתי בצורה בלתי רגילה והודות למאמציו הצלחנו להגשים יחדיו את ה"מצע התרבותי" שפרשתי בזמנו.

חודשים אחדים לאחר שהחל בעבודתו כמנהל מחלקת התרבות, ביקש שאצרף עוד חבר שיעזור לו בעבודה הרבה שהיה עליו לבצע. גייסתי את חברתי משנים עברו, אווה (חווה) דגן. שניהם עשו עבודה מצוינת ולאחר שמריו חלה החליפה אותו חווה בתפקיד, התמסרה לו במשך כמה קדנציות וביצעה אותו בצורה מבריקה.

מי שזכה להתוודא למריו גוטפריד הכיר אדם מיוחד. איש מלא מרץ, יצירתי, הומני, חבר בשעות הקשות. עבדנו יחד ימים כלילות על מנת לאסוף את הנתונים הראשוניים

שהיו נחוצים למועצה להשכלה גבוהה כדי לקבל את ההכרה הרשמית במכללת ספיר באמצע 1975.

כשהוא ישוב בכיסא גלגלים, ראינו את מריו מנהל את חיי קיבוצו אור הנר כמזכיר במשך שנים מספר וגם כמנהל המחלקה המדינית באזור, בימים הסוערים שקדמו לבחירות לכנסת ב-1981, כאשר בגין ניצח את פרס בהפרש קולות קטן. באותה תקופה היה אזורנו גוף לדוגמה בפעילות פוליטית למען מפלגת העבודה. יחד הנהגנו את האזור בבחירות הללו מול האקלים העוין של הסביבה האנטי-קיבוצית בפריפריה, שהוסתה על ידי מנחם בגין. מריו היה לוחם גדול!

אחת הפעמים האחרונות שלנו יחד הייתה בישיבה של כמה חברים מרכזיים במפלגת העבודה עם פרס בימים הראשונים של מלחמת לבנון ביוני 1982. ביקשתי מפרס שיאפשר למריו להשתתף בישיבה חשובה וסודית זו.

כאשר אני מהרהר בדברים הטובים שנעשו בשנים היצירתיות ההן בשער הנגב, עומדת מול עיני דמותו של מריו גוטפריד עם האינטליגנציה, היצירתיות והמסירות שאפיינו אותו. מריו, אתה חסר לי מאוד וגעגועי אליך.

ז'ימיקו (בנימין רויזמן)

אי אפשר לרמיין את פעילותה של תנועת דרור בריו דה ז'נירו בלי לחשוב על דמותו של החבר ז'ימיקו. כך גם אין להבין את הפיתוח הקהילתי של קיבוצנו בלי להכיר את השתתפותו ותרומתו הפעילה. בשנים הראשונות של תנועת הנוער, כאשר נסענו לריו, מצאנו תמיד את ז'ימיקו פועל ללא לאות למען תנועתנו. התקרבותי אליו ב-1955, כאשר הוא מונה באחד מן

הכינוסים הארציים לשליח ההנהגה הארצית בסאו פאולו. היינו שלישיה מגובשת למדי: ז'ימיקו, אברהם שיינפלד ואנוכי. בתקופה זו נוכחתי עד כמה הוא מסור לאידיאלים שלנו. ז'ימיקו היה בקי בהיסטוריה היהודית, בן למשפחה דתית ונהג להזכיר את סבו, שממנו למד יהדות ואת האהבה לארץ-ישראל. בזכות איכויותיו כמנהיג הוא נשלח ללמוד משך כשנה במכון למדריכי חוץ לארץ בישראל ב-1951, והעמיק את ידיעותיו על הציונות החלוצית. לז'ימיקו היה יתרון גדול עלינו, כי נוסף על כל הדברים האחרים הוא גם דיבר עברית.

ז'ימיקו היה חסר היסוסים. כאשר האמין בתכנית פעולה מסוימת הוא נשאר נאמן לעקרונותיו ושום כוח שבעולם לא הזיזו מכך. הוא חי בצניעות ועד סוף ימיו האמין בחיוניותו של הקיבוץ לעם ישראל.

הוא האיש אשר לחץ עלי לכתוב. ז'ימיקו לחץ כל כך הרבה עד שב-1955 עשיתי זאת. אמרתי לו: "ז'ימיקו, בסדר, אקבל את הצעתך. בחודשים הקרובים אתמסר אך ורק לכתוב משהו. אני מרגיש שהגיעה השעה לכך". תשובתו נחרתה בזיכרוני: "בנוגע לפרסום, אני אדאג; אגייס מימון מאישים נכבדים בקהילה ובלי שום ספק אצליח להשיג את הסכום הנדרש". כרגיל, הבטיח וקיים. ספרי **ילד בוכה** ראה אור ב-1956 רק הודות למאמציו ולמסירותו.

עם עלייתו ארצה נטל ז'ימיקו חלק באין ספור פעילויות, במיוחד בתחומי התרבות והכלכלה. בהיותו צעיר מאוד הוא כיהן כגזבר ברור חיל כאשר מצבנו הכלכלי היה בכי רע. מסירותו לתפקיד אפשרה לו להגיע לתוצאות משביעות רצון.

למרות אהבתו את ישראל והקיבוץ לא שכח ז'ימיקו אף פעם, כמו רבים מאיתנו, את ברזיל. היה לו רגש עמוק לברזיל ובמיוחד לריו דה ז'נירו, עיר הולדתו. במשך שנים רבות שימש כנציגנו במגעים עם השגרירות הברזילאית בתל-אביב. הוא היה ידיד אישי של כל השגרירים והדיפלומטים הברזילאים שהגיעו לישראל והם ראו בו את "הברזילאי שלנו בברור חיל".

בזכות פועלו הוקם בברור חיל ב-1976 המרכז הקהילתי של יהדות ברזיל על שמו של פנחס ספיר. משך עשרות שנים קלט מרכז זה מאות צעירים יהודים ברזילאים שבאו לישראל למטרות לימודים. בשיתוף פעולה עם משרד החוץ הישראלי התקיימו במרכז הקהילתי סמינרים לבעלי מלגות מאמריקה הדרומית, אמריקה המרכזית ומדינות שונות באפריקה.

מרגשים במיוחד היו היחסים שטווה עם משפחת ארניה מברזיל. ב-1966, כאשר כיהן כמזכיר הקיבוץ, נחנך בו המרכז התרבותי על שם אוֹסְבֵּלְדוֹ אַרְנֵיָה, שר החוץ הברזילאי שניהל ב-29 בנובמבר 1947 את האסיפה ההיסטורית של האו"ם אשר החליטה על חלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות. בעזרתו של ידידנו שנים רבות, נחום סירוצקי, אז נספח התרבות של ברזיל בישראל וחבר של ז'ימיקו עוד מריו דה ז'נירו, גויסו הכספים לבניית המרכז התרבותי.

באותה שנה ארגנו ז'ימיקו ואחיו דודו (דוד רויזמן-רוז) את הנשף הפולקלוריסטי הגדול ביותר שהתקיים בקיבוץ (אם זיכרוני אינו מטעה אותי) לכבוד ביקורה של משפחת ארניה, שהגיעה במיוחד לאירוע. בנו של אוסבלדו, אַאוֹקְלֵיִדְס ארניה, הביא לברור חיל במתנה את הפטיש המקורי שבעזרתו ניהל

אביו את הישיבה המפורסמת של האו"ם ב-1947. עד היום החפץ הקדוש, הסמלי וההיסטורי הזה נמצא במוזיאון על שמו של אוסבלדו ארניה בברור חיל. ז'ימיקו קיבל בהזדמנות זו גם את הפרוטוקול המקורי של אותה ישיבה של האו"ם, שבו צוין איך הצביעה כל מדינה. אוסבלדו ארניה שמר אצלו מסמך זה מפני שידע להעריך את חשיבותו ההיסטורית ליהודים בכל העולם.

ז'ימיקו עבד שנים אחדות ברפת והיה גאה בעבודתו הפיזית בענף כה רווחי לקיבוץ. הוא מילא תפקידים מספר, במיוחד בתחומים הקהילתי והתרבותי בקיבוצנו. ז'ימיקו נפטר בתחילת 2001, בשנה שהקיבוץ שינה את כיוונו ואימץ את עקרון ה"הפרטה", כלומר כל אחד לעצמו ואלוהים עבור כולם...

לאמיתו של דבר, כיום עדיין נשאר משהו מהקיבוץ ה"קלאסי" וקיימת התייחסות לכמה סוגיות קהילתיות. ז'ימיקו ואני חלמנו על חיי שיתוף ועל נכונות לחלוק בעיות; חלמנו כל הזמן, הן בתנועה בברזיל והן כעבור עשרות שנות חיים בקיבוץ, באותו קיבוץ שמבטים פשוטים אמרו את הכול, כאשר כולם נפגשו עם כולם בשבילי הקיבוץ. ואילו היום...

איני חושב שחברי ז'ימיקו היה מעריך את השינויים שעובר היום הקיבוץ. למרות שהם תוכננו היטב, ה"מהות" היא של "פקידים" המנהלים ומדריכים את העניינים בצורה מכנית, רחוק מאוד מרגישות הימים ההם.

אלה הן הסיבות שבגללן חסר לי כיום ידידי ז'ימיקו. אהבתי את הבדיחות שלו, את ההשוואות שנהג לעשות לתקופות אחרות בהיסטוריה היהודית, את התמסרותו לבית

הכנסת שלנו, את התעניינותו ההומנית בחבריו ואת הערותיו
החכמות על חיינו היומיומיים. היכן אמצא עוד את החברות
הזו, את הכנות, מישהו שברור חיל היווה עבורו הכול, למרות
הבעיות הרבות שהחיים הציגו בפניו?

אתה האמנת באנשים, ז'ימיקו; אתה חסר לנו, חסר לנו

מאוד!

43. קרן הדוכס מאדינבורג

בראשית 1987, השנה האחרונה לכהונתי כראש המועצה האזורית שער הנגב, הזמינה המועצה הבריטית בישראל (The British Council) את אדית ואתי לביקור בן שבוע ימים בבריטניה, על מנת להכיר מקרוב את השיטה החינוכית האנגלית ולבדוק את האפשרות להוסיף ממד חדש לבית הספר האזורי שלנו. הנסיך פיליפ, בעלה של המלכה אליזבת, ניהל את קרן הדוכס מאדינבורג שמטרתה לחנך צעירים אנגלים וביתר ארצות הממלכה המאוחדת להיות אזרחים טובים ומודעים לצרכי קהילתיהם. התלמידים נוכחים בקורסים מיוחדים הנכללים בתכנית לימודיהם. ההרשמה לקורסים היא חופשית ומהווה השלמה ללימודים הרגילים. הם משתתפים בסדורים מטעם הקרן, לומדים לחיות באקלים עוין, עורכים הליכות ליליות, מתנסים בהשרדות עם מעט מים ועוד. התלמידים גם משתתפים בפעילויות לעזרה סוציאלית לקשישים, ילדים וחולים, במתן עזרה בלימודים לילדים עם קשיי למידה, בסיוע בבתי חולים, למכבי אש ועוד. בדרך זו הם רוכשים כלים וכישורים שיאפשרו להם בעתיד לנהל את חייהם בדרך טובה יותר ולתרום לקהילתם ולסביבתם.

בנמל התעופה חיכו לנו ולקחו אותנו ברכבת לאחת מן הסוכנויות של קרן הדוכס מאדינבורג. עייפים ורעבים, באותו יום גשום בחודש פברואר, העדפנו למען האמת ללכת היישר

למלון, להתקלח ולאכול משהו. המארחים האנגליים הציעו לנו כיסאות לשבת, חיכינו זמן מה ושתינו תה אנגלי טעים. שעתיים לאחר מכן, נסענו שוב ברכבת (40 דקות) ובמכונית (15 דקות) לבית המרווח של מארחינו, שם שהינו במשך שבוע ימים. אט-אט התרגלנו למקום והסתגלנו לאווירה. הוזג שאירח אותנו, אשר איתו אנו במגע עד היום הזה, עשה כל שביכולתו כדי לתת לנו הרגשת בית. לטוני פרימן (שהוא לא יהודי) בית חרושת למתקנים עבור אניות סחר וציוד למספנות. הוא איש עסוק מאוד, אבל מצא זמן לשהות עמנו ולדאוג שלא יהיו לנו שעות פנויות. אשתו, קיי, אישה חביבה ומארחת למופת, דאגה להיבט החברתי של ביקורנו. היא הכירה לנו את ראש העיר, את העילית המקומית שכללה שופט, מנהיגי רוֹטְרִי, אמנים, מורים ועוד. דיברנו רק באנגלית, התוודענו לחיי היום-יום של משפחה נחמדה מאוד ומארחת מצוינת, למדנו מנהגים אנגלים טיפוסיים, שתינו תה, שתינו תה ושתינו תה...

בלילה הראשון בבית מארחינו, אחרי ארוחת הערב, שוחחנו על חיינו בישראל ושתינו את התה האנגלי הטיפוסי. בדיוק בשעה 10 בלילה, שאלה אותנו בעלת הבית: "עוד ספל תה?" לפני שהספקנו לענות הבהירה לנו שבאנגליה אחרי שעה מסוימת בלילה, כאשר שואלים "עוד ספל תה?" הכוונה היא לומר שהספל הזה הוא האחרון! אחריו יבוא "לילה טוב". הערתה זו, כבר בלילה הראשון, הוכיחה לנו מה גדול הפער בין צורת המחשבה האירופית לבין זו הברזילאית. כברזיל השיחה הייתה נמשכת עוד שעות כשהאורח מעייף את המארח ומבלי שהמארחים יעזו לומר ברורות: "מחר יהיה יום אחר ועלינו לטפל בחיים". מסקנה: האנגלים צודקים!

הכרנו מקרוב את השיטה החינוכית הנוהגת בקרן הדוכס מאדינבורג, ביקרנו בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים ונוכחנו כיצד מיושמת השיטה, המועברת למורים ולתלמידים כמעט באותו זמן. אחד משיאי הביקור היה בבית ספר חקלאי, שבו למדו צעירים מבתי ספר שונים לטפל בסוסים ובחיות אחרות. אדית ואנוכי הופענו בהצלחה בפני צעירי מועדון רוטרי מאזורים שונים (כ-80 איש), שבאו לשמוע אותנו מספרים על החיים בישראל ובקיבוץ. אדית, שבאותה הזדמנות תרגמה את דברי מעברית לאנגלית, סיפרה לצעירים על חיי הקיבוץ וזכתה לתגובות נלהבות מהקהל.

בשובנו לישראל הצגתי בפני הנהלת המועצה האזורית שער הנגב את המסקנות שהפקנו מן ההתנסות יוצאת הדופן הזו. בשנים שבאו בעקבות ביקורנו באנגליה נסעו מורים מבית הספר האזורי בשער הנגב כאורחי קרן הדוכס מאדינבורג, למדו, החליפו דעות וחלקו התנסויות עם עמיתיהם באנגליה. התיאוריה שביסוד השיטה החינוכית של הקרן היא להקנות לצעירים כישורים לתפקד כאזרחים טובים יותר במדינותיהם ולרכוש מודעות לכך ש"עזרה לזולת" היא לא סיסמה ריקה אלא מיועדת לקדם את פיתוח הקהילה ולהפכה למקום שטוב יותר לחיות בו. מסקנתנו העיקרית הייתה שהיחסים בין ישראל וקרן הדוכס מאדינבורג יוכלו ליצור הזדמנויות חינוכיות נוספות עבור הנוער הישראלי. למרות שישראל היא מדינה בעלת מיזמים חינוכיים מפותחים למדי, תמיד אפשר ללמוד מניסיונם של אחרים.

על מנת להתמודד כהלכה עם מציאות חיינו, נכון להיעזר גם בהשפעתה של תרבות שונה. הישראלי, שחיו מתנהלים

באווירה של מתח מתמיד, מגלה לא אחת התנהגות גסה ותוקפנית. אין די בכך שמעודדים תיירות לארצות אחרות כדי ליהנות מהחיים ולהכיר נופים חדשים. בהתנהגותו של הישראלי בולטים חוסר סבלנות, תוקפנות ועורמה, ויש לנו מה ללמוד מתרבויות אחרות. הישראלי טרם הצליח לבטא בהתנהגותו היומיומית את החכמה שבה ניחן העם היהודי לדורותיו.

44. האחות תרזה – בית החולים סַנְטָה מַרְסֵלִינָה

הכרתי את האחות תרזה בעת כהונתי כקונסול כללי של ישראל בסאו פאולו בסוף שנת 1988. היוזמה לפגישה עמה הייתה של ידידי, ד"ר ולטר פלדמן, שכיהן כחבר הפרלמנט המקומי בעיר סאו פאולו. ביקרנו בבית חולים סנטה מרסלינה שבאזור המזרחי של סאו פאולו. בדרכנו לבית החולים סיפר ולטר כי הוא מנוהל רק על ידי נזירות ומשרת אוכלוסייה המונה כשני מיליון נפש.

בהגיענו לשערי בית החולים הופתעתי. ראיתי שורה ארוכה של חולים במחלות שונות, ילדים, קשישים, אנשים על קביים, אנשים עניים ופשוטים. ההפתעה לא הייתה במצבם אלא נבעה מהעובדה שהם גילו סבלנות מרבית, בלי להתלונן, כשהם ממתינים במשך שעות לקבל את הטיפול בתורם. נזכרתי במראות בקופות החולים בארץ, שבהן תור כזה לא היה מתקבל על הדעת ולא היה מתנהל באותה סבלנות ובאותו שקט כפי שגילו חולי בית החולים סנטה מרסלינה.

בית החולים היה מאורגן, נקי ומצויד היטב. בזמן ארוחת הצהריים שהגישו לי הנזירות הרציתי בקצרה על שיטת הבריאות הציבורית בישראל ולבסוף שאלתי אותן במה אוכל להועיל לבית החולים שלהן. התשובה הייתה מיידית: "כיוון

שאתה חבר של מושל המדינה, אורסטס קוארסיה, אנא בטובך ארגן ביקור בבית החולים של חבר אחר שלך בממשל, שר הבריאות של סאו פאולו, פרופסור ז'וזֶה אָרִיסְטוֹדֶמוֹ פִּינוֹטִי. קיימות בבית החולים בעיות שונות ונוכל לפתור אותן רק בהתערבותו". טלפנתי חיש מהר לידידי פינוטי ואמרתי לו שאני מדבר מבית החולים סנטה מרסלינה.

- אוי ויי, שזן, גם אתה נכבשת על ידי הנזירות?

- פינוטי, כבר הבטחתי בשמך שתוך כמה ימים שנינו ניפגש איתן כאן.

- הבטחת, אז בטוח שאבוא. תאשר להן זאת.

שבועות אחדים לאחר מכן ביקרנו, פינוטי ואני, בבית החולים על מנת להקשיב לבקשות ההנהלה, בראשותה של האחות תרזה, מהממשל. נהנינו שוב לאכול את השעועיית והאורז שהן הקפידו להכין, וזכינו בחיבתן ובתשומת לבן של הנזירות במקום. ביקרנו במחלקות השונות ושמענו על צורכי המחלקות הגריאטרית והפדיאטרית. פינוטי, כהרגלו, היה אדיב והבטיח לעזור.

לא אשכח לעולם את מבט התודה של האחות תרזה ואת דבריה: "אנו מאמינות באלוהי ישראל, ולמרות שלעולם הקתולי ולעולם היהודי אמונות שונות, הדרך היא אותה הדרך. שאלוהים יברך אותך על מה שעשית למען בית החולים שלנו ואנא ממך שמור על קשר איתנו".

מיד לאחר הביקור שוחחתי עם ד"ר אלאידה קוארסיה, אשת המושל, והבעתי את התרשמותי מבית החולים. אלאידה הביעה רצון לבקר בבית החולים וגם לעזור להן מתוקף תפקידה כנשיאת הקרן החברתית לסולידריות במדינת סאו

פאולו. שבנו וביקרנו בבית החולים בחברת אלאידה והפעם אדית הצטרפה אלינו. שתיהן התרשמו מן הסדר הבלתי רגיל ומההיגינה השוררים שם.

כעבור ימים אחדים שוחחתי עם ידידי, ד"ר ז'וזה פֶּאָקֶר ומקס אברהדט, הנשיא וסגן הנשיא של בית החולים היהודי אלברט איינשטיין שבסאו פאולו, וסיפרתי להם על התרשמותי העמוקה מביקורי בבית חולים סנטה מרסלינה, על מה שראיתי שם ועל אישיותה של האחות תרזה ועבודתה המצוינת. הצעתי להם שבית החולים יבדוק את האפשרות לשתף פעולה עם בית החולים סנטה מרסלינה. הנחתי שמהלך זה יכול להניב תוצאות חיוביות לקהילה היהודית בסאו פאולו ולתרום לפתרון בעיות בקהילה הצנועה והסימפטית באזור המזרחי של העיר. הם הביאו הצעה זו בפני הנהלת בית החולים אלברט איינשטיין; היא התקבלה פה אחד ובוצעה עד מהרה.

באמצע שנת 1991, כאשר סיימתי את תפקידי בסאו פאולו, באחת ממסיבות הפרידה ממני בבית הזוג אליסה ומקס אברהדט, הופתעתי כאשר האחות תרזה הגיעה על מנת להיפרד ממני אישית. בדבריה חשתי שוב את עוצמת ידידותה לעם ישראל. פעולתי לעזרת המגזר החלש הזה בסאו פאולו הייתה והיא עדיין אחד הזיכרונות הטובים שאני נושא מעבודתי כקונסול ישראל בסאו פאולו.

היום, יום ראשון, ה-3 באפריל 2005, חודשים אחרי שכתבתי את הפרק הזה, שוחחתי שוב עם האחות תרזה. מאז סיום תפקידי ב-1991 לא היה בינינו קשר כלשהו, אבל השיחה התנהלה כאילו רק אתמול נפרדנו. צלצלתי מברור חיל בכדי לנחמה, בשם אדית ובשמי, על פטירתו של האפיפיור יוחנן

פאולוס השני. שנינו התרגשנו מחידוש הקשר. היא סיפרה לי שהיום הוא יום הרחמים ושתתפלל עבורנו ועבור ישראל. הבטחתי לה שאבוא לבקרה, אולי עוד השנה, בעת ההוצאה לאור של ספר זיכרונותי בפורטוגזית.

והאחות תרזה? היא ממשיכה להתמסר להסדרת הבעיות הכספיות הקשות של בית החולים. הבטחתי לשתף פעולה בעזרתם של ידידי הנמצאים כיום בממשל העיר. האפיפיור יוחנן פאולוס השני פעל נמרצות להתקרבות בין הנצרות לבין היהדות. הוא ביקש סליחה בשם הכנסייה הקתולית על הרדיפות האכזריות שהיהודים סבלו מידי הנוצרים דורות על דורות, והפיץ את המסר הזה ברחבי העולם. בקשת הסליחה הזו נעשתה בישראל בשנת 2000, כשביקר בכותל המערבי בירושלים, באתר הקדוש לדת היהודית. הדבר נחרת עמוק בזיכרוננו. אחות תרזה, קיבלנו השראה כאשר דיברנו אתך. המשיכי בעבודת הקודש שלך בבית החולים סנטה מרסלינה לטובת קהילתך הרוחנית.

45. ושוב "ילד בוכה" – תוכן הסיפור

הספר **ילד בוכה** פורסם בשנת 1956. כאשר החלטתי לכתוב את הסיפור גמלה כבר בלבי ההחלטה להיכנס לחוות ההכשרה ולהתחיל שלב חדש בחיי. בסוף 1955 הרגשתי שתרומתי לתנועה תהיה בכך שאפנה את מקומי לדור הצעיר. לא כולם היו באותה דעה. חלק מחברי להנהגה המשיך לפעול בדרכים השגורות, דבר שגרם לנסיגה בבניית מנהיגות חדשה ובהעלאת רעיונות מקוריים.

באותם ימים למדתי שצריך לעזוב תפקיד כשמרגישים שהגיעה השעה הנכונה לכך. הדבר יכול להיראות כקורבן, אבל אין הוא כזה. פשוט יש להבין את המציאות. עבורי הייתה זו מהפכה אישית. לחיות בחוות ההכשרה יחד עם חברים אחרים היה לא רק דבר חדש, שונה, אלא גם עניין מרגש, אתגר אמיתי לשנים הבאות. הגיעה השעה להגשים את האידיאולוגיה ולהשתלב בחיי הקומונה בעיר הקטנה **אִיטוֹפְּכָה**. בשעות הפנאי כתבתי את הספר.

בהקדשה המופיעה כמוטו לסיפור **ילד בוכה**, נכתב: "לאלפי הילדים בכל רחבי העולם!" היום, ב-2005, הייתי כותב הקדשה זו: "לאלפי הילדים בכל העולם, הבוכים במאות מקומות ללא נחמה על נפילת הוריהם, קורבנות המלחמות". להלן תרגום של כמה עמודים מהספר:

מבוא

אולי לאנשים רבים ייראה נושא הסיפור מוזר. אולי קוראים רבים, הרגילים לסוג הספרותי של זמננו, יופתעו מהתוכן. ייתכן. לא נאשים אותם. ביקורת כנה טובה יותר מאשר השתיקה.

נכון שאנו חיים בתקופה מבולבלת, בה יום-יום העולם מתערור ושומע ידיעה חדשה, מאורע שונה, יום-יום העיתונים מודיעים בכותרות צעקניות אם לא על מהפכות ממש, לפחות על ניסיונות למהפכות! בתחום זה אנו די רחוקים מהשגרה. ההפך מזה. כל יום אנו הולכים לישון בלי לדעת מה ילד יום. ברצוננו לדבר אל הנוער באמצעות הסיפור הזה. הנוער היה, ויהיה תמיד, מוביל ביצירת סדרים חדשים בסולם האוניברסלי של הערכים העיקריים שכה נחוצים בעולמנו באמצע שנת 1956.

כאשר בכל העולם מתכוננים לחגוג את השלום, אנו עלולים להתערור באופן טרגי בתוך קטל רצחני.

לעולם יש די כוח כדי לברוח ממצוקה זו. האנשים החיים בו יודעים היטב מה פשרו של אסון חדש. לעולם יש חובה ומודעות לאחריות ההיסטורית לעמוד מול סכנות מלחמת עולם.

איננו הראשונים לראות את הסכנות הללו המופיעות מולנו.

אף אחד אינו יכול לקחת לעצמו במודע את הזכות להתעלם מבעיית השלום. אנחנו יודעים שמפלגה גדולה המוכרת בעולם כתומכת בפירוק הנשק ובשלום ולוחמת למענו, היא המסיתה למרד בכל העולם. לצערנו רבים הולכים אחריה ומאמינים בהבטחותיה בצורה עיוורת. אם מישהו

מתאמץ לתקוף בקולי קולות את המלחמה, מיד יכריזו עליו כקומוניסט.

אנחנו, בהגינות, מתנגדים לדרך התנהגות זו. אנו נלחמים בקומוניזם ובדרך שבה הם רוצים לבנות את הסוציאליזם. אנו מפנים את תשומת הלב של הקוראים שלא לבלבל את שמות התואר שבסיפור זה, המעוותים בידי אלה שאינם רוצים כל כך בשלום. גורם חשוב יבהיר לכולם: לא לנוח בלי לדאוג מה יביא המחר.

הזמן, המורה הפרולטרי הגדול, הבונה של כל האמיתות, כפי שכבר אמר מישהו, ידע להראות כמה צדק מי שמחפש תמיד את האמת. אף פעם לא לנוח, כי הלילה מחפש את היום, אבל היום בורח מהלילה.

סאו פאולו, 30 במארס 1956, עמ' 17-19.

העולם השתנה, הבעיות קיבלו ממדים חדשים אבל הפתרונות נעשים קשים יותר. לאלה שיש להם נכסים ולאלה שלא, לכולם היום והלילה מופיעים באותה צורה, בלי הבדלים. הכרתי הרבה אנשים שהצליחו בחייהם. הם הצליחו בגלל יכולתם האישית, לפעמים הודות לקצת מזל, במקרים אחרים מפני שקיבלו ירושות משפחתיות. גם היום אני ממשיך לומר: זה הזמן שהאדם יושב במרפסת, מביט ביום שהולך ועובר מבלי שהוא ירגיש בכך ונמצא כבר עמוק עמוק בתוך הלילה...

פרק ראשון

הלילה יתחיל ויחליף את היום.

הרחובות קלטו בבת אחת עוברי האורח שמזדרזים להגיע לבתיהם.

המכוניות עמדו בטורים ארוכים. שוטר התנועה שרק בעצבנות וזירז את כולם על מנת להשאיר את המעבר חופשי. אט-אט התחיל לרדת גשם דק כליווי לאנשים. היה לילה, יום שני בשבוע. החודש – מאי. החודש שאחרי החופשה. נדמה היה שהשנה מתחילה שוב.

להגיע הביתה, למצוא במהירות את המקלט שרצינו, לשכוח מיד את רגעי העצבנות באמצע ההמון חסר השקט שחיכה בתחנה לבואה של רכבת המטרו, כל זה רצתה ברנלדה, רצתה להיות לבדה, לחיות לבד, לפחות לחלום לבד! ביום אי אפשר לעשות זאת, לא נתנו.

לא קל למתבגר כאשר הוא מנסה להכיר את מסתורי העולם הסובב אותו. האדם העובר את גיל ההתבגרות אוהב לפעמים להיות בשולי עולם האין סוף של הדברים. הוא רוצה לחיות את עולמו.

כשהוא מגלה פתאום שהחיים תמיד יפים אבל לא מקסימים, הוא נולד מחדש ברוך מבטו, שארית השנאה לכל הסובב אותו. כמה קשה להאמין בגיל הזה! ומה קל להתמסר! איך צוחקים, איך בוכים! ועל כל צעד מגלים אמת נוספת; עוד שקר מתגלה. זו התקופה שיום ולילה מתערבבים.

זהו הרגע שבו יושבים לאורך המרפסת, מסתכלים אל יום הולך ונמוג, מבלי להבחין שנמצאים כבר בתוך הלילה.

כמו היום והלילה, כך העבר וההווה לא צריכים לשכות אחד את השני. מי יכול להבטיח שהמעבר מהעבר להווה הוא כבר עובדה? לחיות את היום בשמחה ואופטימיות – כן, תמיד. על בסיס העבר אנו תמיד לומדים טוב יותר וכל יום לומדים שיעור חדש:

עבר והווה. שני אויבים המה.

שני חצים, אם יורים אותם באותו זמן, לא יגיעו אף פעם לאותה מטרה. תכניותיהם שונות, הרבה פעמים צועדים צד בצד. אירועים רבים הלכו והתפתחו מבלי קשר ביניהם. תמיד קשה לשכוח את העבר כאשר מפחדים מהעתיד. קל מאוד לחיות למען ההווה. אותו אנו מעריכים רק כאשר הוא נכנס לעבר. רק כך ההווה הישן מוערך כראוי. זאת התרומה שכולם נותנים לרגעי העבר.

עמ' 25.

בסיפור, מאחורי הדו שיח של אנדרה עם המורה שלו עמד הרעיון בדבר דרכי שיתוף הפעולה בין הדורות. אהבנו לשמוע מאנשים קשישים או מבעלי ניסיון על פעולותיהם בעבר! לפעמים מבזבזים ים של חכמה בגלל צניעות יתר או חוסר גאווה או קנאה מוגזמת ובלתי מוסברת. במלחמת הדורות המתנהלת בין הורים וילדים, מורים ותלמידים, מורגש שקיים בקרב הצעירים חוסר רצון להרחיב דעת, לשמוע עצות, פשוט להקשיב וללמוד...

פרק 33

באחד מן הרגעים האלה שבהם הפחד היה כללי שוחח המורה הזקן למוזיקה עם תלמידו.

– כך זה, אנדרה היקר. כל דור בוחר לעצמו את הדרך המתאימה לו. זו שלך וזו שלי נולדו במאה העשרים. שתיהן אורגות כל יום את הצמר של הצעיף האוניברסלי, שהוא החברה עצמה. הדור שלך והדור שלי. נולדנו בתקופות שונות. הירושה שאבותינו השאירו כל כך מלאה בפטריוטיזם מזויף, שבעצם מגן על האינטרסים לא שלנו אלא של מעטים, וכאשר מופיע הגל הוא סוחף אותנו בקלות, כפי שעשה בפעמים אחרות.

– אבל אם אתה מודע לכך, למה שתלך אחרי הזרם?
 – לא עלי להחליט אחרי מה ללכת. המעשה הבודד לא פותר שום דבר. קולי, אפילו אם הוא משמיע ייאוש, ההמון יחנוק אותו. בפעם האחרונה ירו על שישה מידידי כיוון שברחו. האשימו אותם שהם עריקים והם כונו מוגי לב משום ששללו את האהבה לדגל ולמולדת אשר נתנה להם מחסה. כיצד אפשר לסרב לשרת את המדינה? זהו חוק ההגנה וההתקפה, לאכול על מנת לחיות, להציל כדי לא למות, החיים והמוות; המלחמה והחיים הם שני דברים המשלימים זה את זה, כי האחד הוא התוצאה של השני. שניהם נולדו עם האדם. בהתחלה רק מעטים היו הלוחמים. התגבשו שבטים, וגם הם נלחמו. השינויים החברתיים ליוו את המריבות ואת הסכסוכים הגדולים כמעין סתירה, האדם והמלחמה. שתי ישויות. שני אויבים ששונאים אחד את השני, אבל לא נפרדים.

במלחמה האחרונה [מלחמת העולם השנייה] לחם לצידי
סוחר, אב לשלושה ילדים, מגן עז של החברה. אף פעם לא
החסיר את תשלומי המסים ותרם במודע להאדרת המדינה.
כך חשב שהוא תורם את חלקו למען הקולקטיב. טוב מאוד.
בבוא המלחמה התגייס לצבא כדי להגן על מדינתו ולגרש
את הכובש. יחד עם גדודו הצליח להדוף את האויב וכאשר
הפך להיות התוקף, איבד את חייו. שלושת הילדים שכבר היו
יתומים מאם, איבדו עכשיו גם את אביהם. המדינה הבטיחה
את חינוכם בבית יתומים. לאחר מכן החיים יהיו אלה
האחראים לדאוג להם...

עמ' 71-72.

כתבתי את המנשר התיאורטי המובא להלן לא רק
נגד מלחמת קוריאה שהתחוללה בראשית שנות החמישים,
אלא כזעקה נגד כל המלחמות. מה היה קורה לנו לו קנדי
וחרושצ'וב לא היו מגיעים להסכם בעת משבר קובה בראשית
שנות השישים? גם היום, בחלוף חמישים שנה, אני חולם
על עולם טוב יותר. אולי היינו צריכים להיאבק באמצעות
מנשרים, שבהם אנשי אקדמיה בעלי מודעות חברתית והומנית
מכל העולם יציגו דעות חדשות ואופקים חדשים אשר יסייעו
לכך שהמוזיקה של בטהובן, פילוסופית החיים של רומן רולן,
הפציפיזם של סטפן צווייג והאמנות של דה וינצ'י ורודן יכוונו
את האנושות לדרכים טובות יותר? מי יודע?

פרק 60

מנשר הזעקה

לכל אלה הזוכרים את מה שהיה לפני 10 שנים.

לעם העובד ולנוער המבטיח.

אנחנו חיים בשחר של סתיו המאה העשרים. הצלחנו על בסיס מאמץ עצום ורווי קורבנות לעצב באופן חלקי בלבד את החברה שעליה חלמנו. אנו מתכוונים לצלוח את השלבים הקשים של בניית חברה חדשה. קיימים עמים שכבר הוכיחו כי הדבר הוא אפשרי. הקומונות של אלפי אנשים החיים בכפריים ובמשקים חקלאיים מוכיחות עד כמה הדבר אפשרי. אנו מתקדמים מדי יום למימוש ההישגים הנובעים מן השכל ומהיכולת היצירתית של האדם. בסיס החברה, המון העובדים, מוכנים כל פעם יותר לשתף פעולה ולבנות את העולם החדש המיוחל.

חסר רק להרחיב, ביזע ובמאמץ, את הבסיס. עוז רוח ואמונה הם האלמנטים שיאפשרו זאת. כאן האדם, כאן המדע, כאן החיוניות של הדור החדש המתעורר. צריך רק להרים את העיניים, לחסל אחת ולתמיד את השגיאות של התיאוריה הטוענת שרק המלחמה תביא את הקידמה ותשנה את החברה.

גברים, נשים, ילדים: שימו לב!

המאה שלנו כבר סבלה שתי מלחמות רצחניות. במאה שלנו כבר נהרגו מיליוני בני אדם שנטבחו ללא רחמים. קיבלנו כבר את השיעור ההיסטורי הקשה ביותר. מאות אלפי קורבנות שנדרסו, בלי גג ובלוי לחם, בלי משפחה ובלוי בית!

כל אירופה צולקה פעמיים על ידי מאבקים אכזריים ושטופי דם, שהפכו את אנשי 1914 לרוצחים ואת בניהם ב-1939 לתליינים. בשם הרעיונות הכי מזהירים, בבת אחת השחירו מסכי עשן גדולים את שמי העולם, כסכנה לציביליזציה שלמה, בתירוץ שמשוגע אחד הופיע בעולמנו. כולנו יודעים שהמתים אף פעם לא יחזרו.

עלינו לשמור על אלה ששרדו ועל ילדיהם.

אנחנו ששרדנו, שומה עלינו להיאבק בעוז ולמנוע שטבח חדש יתרחש ויפגע באנושות.

המוח היצירתי של מדענינו צריך לחפש דרכים לשגשוגו של העולם.

כישרון השימוש בנשק צריך להיות מופנה למטרת הגנה, לדברים הכי בסיסיים, ולא לגרום מוות.

יש לשמר את החיים שרוצים לקצור בשדות המלחמה, לבניית עולם טוב יותר ומחודש.

הדיונים במפגשים של מנהיגי המאה העשרים צריכים להיות מוקדשים לשכלול החיים הכלכליים והחברתיים של העמים ולא לחתימת אמנות תוקפניות וטוטליטריות.

העמים שבמשך מאות שנים הצליחו במאבקים ובקורבנות לבנות את מדינותיהם, ראויים למקום משלהם על אדמת העולם!

הילדים הרעבים, שהוריהם נעלמו עקב ההשפלות הברבריות של המלחמה האחרונה, צריכים להיות מוגנים ונתמכים.

הילדים היתומים הרצים ברחובות ללא סוף ומבקשים נדבות, צריכים להיות מטופלים היטב ומוגנים.

מישהו כבר הכריז ברטט: "כל זמן שבעולם יהיה ילד בוכה, לא יקום שלום וגם לא הסוציאליזם". יש להיאבק בדחיפות על מנת שזה לא יקרה.

אנו מופיעים בהזדמנות זו דווקא על מנת לדבר לעם בפתיחות ובבהירות.

לפני 10 שנים, כאשר הסתיימה מלחמת העולם השנייה, אלפי הבטחות ניתנו לאוכלוסיות, קורבנות הכיליון הטרגי. מילים יפות ומלאות דמע נשפכו עבור כולם, בהבטחות חגיגיות שהעולם התרבותי כבר לא ייראה אכזריות ומחסור כאלה.

כעת, משחלפו שנות האבל והכאב הראשונות, המורדים משנים עברו מתכוננים כבר להסית בפיקחות את דעת הקהל העולמית נגד מדינה זו או אחרת. הידיד מאתמול, האויב של היום.

דעתנו כדעת אלה שהם נגד המלחמה, מאין שתבוא; במדינות הקטנות כגדולות אנו בתקיפות נגד כל אדם שיתנכל לשכניו בגבולות.

משפחת האנושות מורכבת ברובה מאנשים עניים, אלה שהם הקורבן בכל המלחמות, והיא מאבדת את אמונתה בעולם החדש, שאיבי השלום לא נותנים להגיע אליו. האבטלה בעתות הרגיעה לא מאפשרת להתקרב לשלום. האבטלה והרעב הם הדברים המשותפים בתקופות שלאחר המלחמות ומציינים את נקודת השיא בפיגור הציביליזציה.

קריאתנו מופנית לכל אזרחי העולם. המסר שאנו שולחים לכל הגבולות מהווה עדות שאנחנו לא מעטים.

חיוניותנו וכוחנו יראו לאנשים המעוניינים בהרס מיליוני אנשים, שמאבקנו יהיה אדיר ומטרתנו תהיה תמיד השלום נגד המלחמה.

גברים, נשים, ילדים, שימו לב טוב.

תנועתנו החלה את מאבקה בליל שלשום. בראשית הקרב איבדנו את החבר הראשון. אם יהיה צורך שכמה אנשים ימותו על מנת שהעולם לא ייראה עוד מלחמה, הם יתייצבו ויהיו מוכנים לכול!

מעכשיו נהיה קפדנים יותר בעבודתנו. הוועדות שלנו יפעלו ללא הפסקה – בכל השכונות, בכל בתי המלאכה ובתי החרושת. נקיים יום-יום אסיפות קצרות במרכזים השונים של העיר: בכל מקום שבו נרגיש שיש הסתה וגיוס למען ההרס, שם נהיה גם אנחנו. נבהיר לתמימים איך הם רומו ובוזו. עלינו לזכור בכל המקומות באירופה ואמריקה מה נוראה הייתה המלחמה האחרונה.

חשוב שבכל מקום באירופה ובאמריקה לא ישכחו מה בעולם אבד בעת המלחמה האחרונה.

חיוני להזכיר כי מיליוני אנשים איבדו את חייהם עקב השנאה הגזעית הטיפשית.

חובה לדעת בכל מקום: ללחום – כן, למען ילד כלשהו שבוכה!

אנו מרחיבים את מנשרנו ואת קריאתנו לכל אוהבי השלום, החופש, הצדק והסדר.

אנו מרחיבים את זעקתנו לכל הפועלים, לאנשי הכפר, לאנשים מכל האמונות ומכל המעמדות.

אנו שולחים את דברינו לכולם, לכולם, לכולם!
כולם צריכים להיות בכוננות נגד הסכנה המופיעה. שכולם
יתמרדו כבר נגד הטבח.
כולם צריכים לקום ולדחות את השקרים המקושטים של
אותם הדיפלומטים מהאתמול.
אירופה לא יכולה לשכוח את הטבח של 1914 ושל 1939.
אחים, עמים, גברים, נשים, וילדים. כולם בעמידה. כל
טעות או נמנום חטוף עלולים להביא לשואה חדשה.
קדימה, כולם, למען השלום, נגד המלחמה וההרס.
יחי השלום והאנשים החופשיים!

פריס, 5 במארס 1956, עמ' 111-117.

46. אהבת הכדורגל

אחי המבוגר הנריקה (הַנְרִיקָאוּ) הנחיל לי את אהבת הכדורגל. לפי סיפוריו, הוא נהג להשתעשע עם פרחחי הרחוב כשאני על כתפיו עוד בתקופה ששיחק כדורגל בשטחים מוזנחים בסופי שבוע בשכונת בום רטירו. הייתי אז בן שנתיים-שלוש, והוא בן 13. כולנו אהדנו את קבוצת סאו פאולו, ועד היום אני זוכר את שמות השחקנים ששיחקו בה בשנים 1945-1946, והפכו אותה לקבוצה מפורסמת, כמו: ג'יג'י, פיוֹלִין, רֶנְגֶנְסְקִי, באואר, רוי, גורוֹנֵיה, לואִיזִינִיו, סֶסְטֶרה, לְאוֹנִידֶס דֶה-סִילְבֶה, רֶמוֹ וטִיֶשְרִינֵיה. אני זוכר גם את שמות השחקנים בקבוצת קורִינְטִיאָס: רֶטוֹ, דוֹמִינְגוֹס, מְשֶדוֹ, וִינְגוֹ, בְּרַנְדָאוֹ, דִינוֹ, לוֹפֶס, סֶרְבִילִיו, טֶלְקוֹ, ז'ואַנֶה וקָרְלִינִיוס.

אחד השופטים המפורסמים דאז היה ז'ואַאוֹ אַצֶל. גם שכן שלנו, ג'ורגֵיה מִיגֶל, ממוצא תורכי, היה שופט כדורגל. אחי הנריקה התיידד איתו ובעזרת הקשרים שיצר עימו הצטרף אליו לכל המשחקים שבהם הוא שפט. הנריקה הוצג כעוזרו ונשא את תיקו. כאשר לא הייתה אפשרות כזו הוא היה מתלווה למוכר המשקאות ודוחף את עגלתו על מנת להיכנס חינם לאיצטדיון. אהבתו העמוקה לספורט המיוחד הזה הועברה אלי.

שנים לאחר מכן, בלילה קר וגשום של חורף טיפוסי בסאו פאולו ומבלי לקבל את אישור אמי, לקח אותי הנריקה לצפות במשחק הגדול בין קבוצת הכדורגל של טורינו, איטליה,

לקבוצת סאו פאולו באיצטדיון העירוני פֶּקָאָמְבו, שהיה גדוש בעשרות אלפי צופים. המשחק הסתיים בתיקו: 2x2. השופט ז'ואאו אצל, ששרק לפנדל נגד קבוצת סאו פאולו, נשאל על ידי לאונידס, "היהלום השחור", לאיזה קבוצה אהדתו נתונה. השופט נוף בו; לאונידס הגיב בסטירת לחי לשופט וכמובן הורחק מהמשחק, אך סירב לעזוב את המגרש. החלה מהומה וחילופי מכות בין השחקנים ובקרב הקהל ביציעים, וגשם זלעפות המשיך לרדת. אלפי מטריות היו פתוחות עד שנשמעה זעקה מחרידה: "תסגרו". היה זה סימן לסגור את המטריות מיידית, כי אחרת יעופו בקבוקים לכל עבר, ומי יצילנו מכך...!

מאותו לילה זכורה לי תמונתו של לאונידס אשר נאות כבר לרדת מהמגרש, אבל כשפגש את אחי שצעק לו בהתרגשות: "תישאר! תישאר! תישאר!", עשה לו סימן (לאונידס היה לא רק שחקן מבריק, אלא גם בעל כישרון תיאטרלי לא מבוטל) שהוא מקבל את ההצעה וחוזר למגרש לדקות מספר. הדבר גרם לבלגן חדש. מבחינתי אחד משיאי הערב היה לאחר תום המשחק כאשר אחי נתן מכות, שמאלה וימינה, על מנת להגן עלי מההמון אשר ירד מהיציעים וסיכן את חיי כולם. אני זוכר אותו צועק: "אם יקרה משהו לאחי הקטן, אף אחד לא יצא חי מן האיצטדיון". נדמה לי שבאותו רגע הוא נזכר באימי – איך היה חוזר הביתה לבדו?

השוער האיטלקי, בֶּשִׁיגְלוֹפוֹ, הציג משחק יוצא מן הכלל והיה השחקן הטוב ביותר במגרש. למשחק היה אקורד סיום טרגי. המטוס שבו טסה חזרה לאיטליה קבוצת טורינו נפל והתרסק, וכל השחקנים והנוסעים נספו. איש לא שרד.

אדית ואני מלווים את האירועים החשובים הקשורים לכדורגל הברזילאי גם בישראל. היא, כאישה עצמאית, ממשיכה עד היום לאהוד את קבוצת קוֹרִינְטִיאָס. ה"ברית" בינינו מתחזקת בעת שנבחרת ברזיל משחקת. לצערי איני מצליח לאהוד קבוצה מסוימת בכדורגל הישראלי אחרי שחוויתי את הפולקלור של הכדורגל הברזילאי.

לפני למעלה משלושים שנה, בהיותי שליח מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית, שהיתי בביקור בעיר סְלֶבְדוֹר בְּבֶאֱיָה. ברזיל השתתפה אז במונדיאל של שנת 1970, שהתקיים במקסיקו. באחד המשחקים הראשונים בטורניר היא שיחקה נגד אנגליה והשופט היה הישראלי אברהם קליין. לצערי הוא לא שרק לפנדל שעשו נגד פלה. צפיתי במשחק בטלוויזיה בביתה של משפחה יהודית יחד עם עשרות יהודים מהקהילה המקומית. כאשר קליין לא שרק לפנדל, הופתעתי לשמוע את צעקותיהם של היהודים: "שופט יהודי בן-זונה!!!"

כמה ימים לאחר מכן שוחחתי על כך עם השגריר הישראלי בריו דה ז'נירו, יצחק הרכבי, והוא סיפר לי כי גם אליו פנו מנהיגי הקהילה היהודית והתרעמו על השופט הישראלי. הם אמרו כי "למזלנו ברזיל ניצחה במשחק, אבל אם זה לא היה קורה, אולי בגלל השופט 'האידיוט' הזה היה מתחולל גל אנטישמי בברזיל כולה...". השגריר, שלא איבד את חוש ההומור שלו, ענה לראשי הקהילה: "חבר'ה, ישראל חייבת לעשות חשבון – בברזיל חיים 150,000 יהודים ובאנגליה חיים 400,000 יהודים".

47. שדרות – עיר שכנה של שער הנגב

מאז עלייתנו ארצה היינו מודעים לקיומה של העיירה השוכנת בקרבתנו, שדרות. לעומת מרחביה של המועצה האזורית על קיבוציה השונים, נתפסה שדרות כמקום קטן ובעל סגנון חיים שונה לגמרי מזה שלנו. הקיבוץ דאג לכל צרכינו בתחומי הבריאות, החינוך, המזון, המגורים וכן בבעיות מיוחדות שהתעוררו מעת לעת. שדרות הייתה עיירת פיתוח. רוב אוכלוסייתה עלתה לארץ מצפון אפריקה וקיבלה עזרה ממשלתית. שדרות הייתה בשלהי שנות החמישים ובמרוצת שנות השישים מעין "עיר לוויין" של קיבוצי שער הנגב. התנועה הקיבוצית נמצאה אז בתנופת התפתחות ויצרה מקורות כלכליים חדשים באמצעות שילוב בין תחומי התעשייה והחקלאות. ברור חיל היה הקיבוץ החלוצי בשטח הזה. כבר ב-1956, חברנו ומנהיגנו בעל החזון דב צמיר היה מודע לכך שהקיבוצים לא יוכלו לקיים את עצמם מבחינה כלכלית רק ממקורות פרנסה חקלאיים. הוא צדק. חברנו ארווין סְמֶל מונה לבחון את האפשרויות להקמת תעשייה מתאימה ובעלת פוטנציאל כלכלי. כאיש רציני ומוכשר הוא התמסר לנושא, ובתחילת 1958 הצליח להביא לקיבוץ טכנולוגיה שווייצרית לייבוש ירקות. ארווין איתר גם שותף שווייצרי, וולפגנג מְסֶר, שהגיע לישראל ועזר לנו לפתח את הפרויקט בברור חיל.

בית החרושת גרם למהפכה של ממש במשק. עשרות חברים היו מוכנים לעבוד בו, וזאת בתקופה שהחקלאות הייתה מקור פרנסה חשוב בישראל, וכמובן גם באזורנו. כעבור זמן קצר הצטרפו מאות עובדים משדרות לקיבוציניקים מברור חיל ויחד הקימו את הפרויקט שבשעתו נחשב מפואר - "דקו" (Dehydrated Vegetables), התעשייה החקלאית הראשונה בישראל. בית החרושת קלט את הירקות של עשרות חקלאים מהאזורים השכנים וייבש אותם. כתשעים אחוז מהיצור היה מיועד ליצוא לאירופה וארצות הברית, וחלק קטן הופנה לשיווק בשוק המקומי.

היום, כאשר אני מהרהר במה שתרם לפיתוח ברור חיל ומגזרים חקלאיים וכלכליים אחרים בנגב (לא לשכוח שהמדובר בשנות השישים), נראה לי שבית החרושת "דקו" יצר מהפכה בתפיסה הכלכלית של התנועה הקיבוצית ושל הפיתוח החקלאי בכלל בדרום הארץ. קיבוצים אחרים הגיעו מאוחר יותר לאותה מסקנה שאליה הגיע ברור חיל, שרק הקמת תעשייה בקיבוצים תוכל להבטיח את עתידם הכלכלי ושהדבר החשוב ביותר הוא למנף את אפשרויות העבודה הזמינות לדור החדש, בין היתר כאמצעי לצמצום ממדי העזיבה של הקיבוץ לעיר בחיפוש אחרי הזדמנויות עבודה.

בדיעבד התברר ש"דקו" היה עבורנו צעד קדימה, למרות שהמפעל לא הצליח כלכלית כפי שקיוונו. מכרנו את המפעל לגורמים פרטיים ולבסוף הם סגרו אותו עקב הפסדים. חבר ברור חיל מיוצאי מצרים, דב רוזנהק, מנהיג הקבוצה המייסדת ב-1948 (הברזילאים הגיעו לברור חיל בשנת 1952), נבחר ב-1957 כראש המועצה האזורית שער הנגב. הוא היה

החווה, ההוגה והמגשים של "הרפובליקה הסוציאליסטית של שער הנגב". דב רוזנהק, מנהיג כריזמטי, התמסר כראש המועצה לא רק לפתרון בעיות מוניציפאליות, אלא פעל להקמת "מפעלי שער הנגב", הניע חברי קיבוצים איכותיים לעבוד במסגרת האזורית וייצר מקומות עבודה חדשים המבוססים על החקלאות. בתקופת כהונתו בשנים 1957-1966, נוסד בית הספר האזורי שער הנגב, שהיה המוסד החינוכי הראשון בארץ שבו ילדים מקיבוצי האזור השונים למדו מכיתה ב' עד י"ב. לפני הקמת בית הספר האזורי נסעו הילדים לקיבוץ ניר-עם, שבו היה בית הספר היחיד באזור עם כיתות יסוד.

ההשקפה האידיאולוגית של דב רוזנהק הייתה שראוי ליצור אזור מאוחד, שבו ירוכזו כל המאמצים הכלכליים, החינוכיים והתרבותיים. הוא אפילו חלם על חדר אוכל אזורי, כאמצעי להוציא מכל קיבוץ את חדר האוכל ה"פרטי" שלו ולבנות חדר אוכל מושלם לכל קיבוצי האזור. רעיונותיו הרחיקו לכת. הוא האמין שעם הזמן המגזרים הכלכליים של כל אחד מהקיבוצים באזורנו יעברו למרכז כלכלי של קואופרטיב אזורי עתידי, אשר יתפתח לקואופרטיב בין-אזורי שיספק שירותים לכל המועצות שבסביבה, כולל שדרות ואולי, מי יודע, בעתיד גם לערים אחרות. באופן טבעי היה עליו להידבר עם כל קיבוץ, וכאן נתקל חזונו בקשיי יישום. הקיבוצים לא גילו נכונות להעביר את מה שיש בידיהם לטובת משהו גדול יותר, אזורי, אבל די היפותטי. זה נראה כסיכון מה שכבר נבנה בקיבוץ לאורך שנים ותוך התמודדות עם קשיים רבים, לטובת עתיד מעורפל.

ובכל זאת, "המרכז הכלכלי האזורי" שנוסד ביוזמת דב רוזנהק שגשג עם השנים. הוא הניב תעשיית צ'יפס מוצלחת (אזור שער הנגב מגדל 60 אחוז מייצור תפוחי האדמה בארץ). הוקם בית מטבחים גדול לעופות, שריכז את ענף הלול בקיבוצי האזור והיווה מקור הכנסה מצוין לקיבוצים. הוקמו גם מוסך מרכזי, מכבסה תעשייתית, תחנת מיון לפרי הדר, מנפטה לכותנה, תחנה לאנרגיית שמש ותחנה אחרת על בסיס דשנים, מרכז תוכנה ברמה גבוהה ועוד. המפעלים הללו נוסדו בעזרת הלוואות ממשלתיות ובמימון עצמי מהקיבוצים. וכוח האדם? רוב הפקידים היו חברי הקיבוצים באזור. העובדים בפס הייצור היו ברובם המכריע אנשי שדרות (כ-800 איש). כמות העובדים הזו והחלוקה המובהקת בתחומי העבודה ביניהם תרמה עם הזמן להיווצרות אקלים רווי מתח בין "אנחנו" ל"הם".

חברי הקיבוצים באזור האמינו בצדק חברתי, שהוא ערך בסיסי ומהותי בחיי הקיבוץ. אבל מנקודת המבט של העובדים משדרות נחשבו חברי הקיבוצים ל"בעלים" החדשים. קשה לומר שקיבוצי שער הנגב התעשרו הודות למפעלי התעשייה שהוקמו במסגרת האזורית. להפך. במשך השנים סבלנו מהפסדים כספיים ולבסוף נאלצנו לסגור או למכור את כל המפעלים, לאחר עשרות שנות עבודה וקשיים.

בשנות החמישים והשישים קרא בן-גוריון לקיבוצים בכל הארץ לקבל לעבודה את הפועלים השכירים מהערים, כי לדעתו אי אפשר שהקיבוצים יישמו את "הסוציאליזם הטהור" שלהם כאשר המון פועלי הערים מובטלים. בזמנו עוררה תביעתו של בן-גוריון דילמה גדולה בקרב המנהיגות הקיבוצית – בתנועות ובקיבוצים עצמם. אבל מרביתה נענתה לדרישה ודבר זה חולל

מהפכה בחיים החברתיים בקיבוץ. החיים יחד גרמו בעיות קשות בין השכירים לבין הקיבוצניקים. בחיי היום-יום התאמצו כולם לעבוד היטב, לשפר את הייצור החקלאי ולפתח את התעשיות. אבל בסופו של יום נשארו הרווחים ברשות הקיבוצים והדבר גרם להרגשה רעה בקרב העובדים השכירים העירוניים. מצד אחד הקיבוץ נענה לקריאתו של בן-גוריון לספק את הצרכים של אלה אשר לא היה להם מקום עבודה. מצד שני הכביד הקושי האידיאולוגי: הקיבוץ ה"קלאסי" נעזר בפועלים שכירים.

מבחינה היסטורית שדרות צריכה הייתה להיות מלכתחילה הבסיס הכלכלי, החברתי והתרבותי של כל האזור ותושביו. אך במקום לפעול ליצירת הבסיס הפיזי, האנושי, הכלכלי והתרבותי שיאפשר לתהליך זה להתרחש במציאות, העדיפו מנהיגיה להעמיד את עצמם כמי שקלועים בסבך הניגוד של "אנחנו" מול "הם", שלצערי התקבל כעובדה – אולי מתוך תחושת כדאיות חולפת ומוטעית מיסודה – על ידי חברי הקיבוצים. המרחק בין האוכלוסייה הקיבוצית לעירונית יצר אווירה של עוינות, שהתפרצה במיוחד בימים של ערב בחירות. הקיבוצים, שהיו בשמאל החברתי, נוכחו שה"פועלים שלהם" מצביעים תמיד למען הימין הקפיטליסטי, כמעין הצבעת "מחאה". המצב הזה נמשך עד היום.

אני מאמין שרק איחוד מוניציפלי, בעתיד, יוכל לשנות את המצב הזה ולהביא עמו בשורה בעלת תוכן חדש של התנהלות חברתית לשתי האוכלוסיות.

בסוף שנת 2004 מנתה שדרות כ-30,000 נפש. בעשורים האחרונים היא קלטה עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. הגידול הטבעי הוא גורם נוסף המשפיע על מגמת

התפתחותה. אוכלוסיית המועצה האזורית שער הנגב מונה כ-5,000 נפש. בשנים האחרונות מסתמן גידול בקיבוצים, המתרחבים על ידי קליטת תושבים חדשים בשכונות קהילתיות הנמצאות בבנייה. לאחרונים אין קשרי כלכלה עם הקיבוץ. הם משתתפים בחיים החברתיים ומבחינה דמוגרפית מדובר בדרך כלל במשפחות צעירות עם ילדים קטנים, המרעננות את הנוף האנושי בקיבוץ.

אני סבור מזה זמן רב שההתפתחות העתידית דורשת גיבושה של אמנה חברתית חדשה בין שתי האוכלוסיות, כשהילדים מתחנכים יחדיו בבתי הספר וכולנו שותפים ליצירת מיזמים תרבותיים וקהילתיים ללא הבדלים ומחיצות.

אנחנו, הקיבוצניקים, הזדקנו וילדינו לא תמיד המשיכו בדרכנו ולא הגשימו את חלומותינו. האידיאולוגיה הקיבוצית מתמוססת ובהדרגה נחשבת שייכת לעבר. מה לעשות, על כן? קיימת רק דרך אחת: לחשוב, לשקול. ליצור עם הזמן מודל חדש של חיים קהילתיים בינינו ובין שכנינו, אבל הפעם לעשות זאת ביחד מן ההתחלה.

48. סאו פאולו 2004

באמצע שנת 2004 נסענו אדית ואני לסאו פאולו ושהינו בה שבועות אחדים. כרגיל בכל ביקורינו פגשנו את המשפחה, נועדנו עם ידידים ותיקים ונפגשנו עם אליאדה ואורסטס קוארסיה.

בנסיעות הללו אנו נוהגים לבקר בקביעות בשלושה מקומות: שכונת בום רטירו, כיכר הרפובליקה (שוק האמנויות בימי ראשון) והרחוב הפולקלוריסטי שאין שני לו – וינטה סינקו דה מרסו (25 במארס). מזמן חשנו ששכונת בום רטירו השתנתה. האם מפני שהיא כבר לא "שלנו"? אותם רחובות, אנשים חולפים בדרכם מכאן לשם, רוכלים לכל אורך רחוב ז'וזה פאולינו, אבל לרחוב הזה, הישן נושן, חסר קצת "ידישקייט" (תוכן יהודי). החנויות הן כיום בבעלות קוריאנית, הן יפות יותר וגם הסחורה המוצעת היא באיכות טובה. בביקורי במרכז המסחרי בבום רטירו אני נזכר בשנות הארבעים של המאה הקודמת, כאשר מושל סאו פאולו דאו, אָדְמָר דֶה פְרוֹס, אישר שאזור הזנות ימוקם בסמוך אליו.

לקהילה היהודית שחיה באותה תקופה את ימי המתח והחרדה של מלחמת העולם השנייה, לא היה הכוח הפוליטי הנחוץ כדי לטרפד את החלטת המושל. ייתכן שזו אחת הסיבות שגרמו לכך שהקהילה היהודית עברה מבום רטירו להתגורר בשכונות נְרִדִינְס וְהִיג'יאָנפּוֹלִיס. המעבר לשכונות "נחשבות"

יותר נבע משיפור ברמת החיים ומהעובדה שלדור הבנים שרכש השכלה אקדמית לא הייתה עוד מוטיבציה להמשיך להתפרנס ממקצועות המסחר כהוריהם. למרות זאת, בום רטירו ממשיכה להיות עבור אדית ועבורי תחנת ביקור הכרחית, המעוררת אין ספור זיכרונות וגעגועים.

הביקור בכיכר הרפובליקה בימי ראשון הסב לי הנאה מרובה. נפגשנו שוב עם ידידנו האמן ג'רָ'לְדוּ מְגָלָה, צייר מסְנֵטָה בְּרִנְקָה בעמק פְּרָאִיָּה. בביתנו בברור חיל ישנן כמה עבודות שלו, נופים נאיביים, כל כך ברזילאים... בכיכר הזו אנו נחשפים לנטיות אמנותיות ולאמנויות שונות הרווחות בקרב העם הברזילאי. האווירה בכיכר חגיגית תמיד ואנו מבקרים בה לא רק ביום ראשון אחד, אלא בכמה ימי ראשון על מנת שיהיה לנו זמן לקלוט את העושר הקיים שם.

ברחוב וינטה סינקו דה מרסו אפשר להאמין שאין ואף פעם לא הייתה "מלחמת מעמדות" בברזיל. כל כלי, כל גרוטאה, אפשר למצוא ברחוב המסחרי המסורתי הזה, שבמשך עשרות שנים מונהג על ידי מהגרים שהגיעו מתורכיה, מסוריה ומלבנון. כל העם המוכר וכל העם הקונה נמצאים ברחוב זה והפולקלור האמיתי מצוי בו; קיוסקים מציעים את מוצריהם בזיל הזול; ומתרוצצים בו עובדים פשוטים המזיעים כדי להרוויח גרושים ספורים. דוגמה לזיעה ולחיים.

בשנים האחרונות אנו מרגישים כמה נעים להתהלך ברחובות סאו פאולו מבלי שאיש יכירנו. ביקרנו שוב במרכז העיר, עקפנו ברגל את כיכר דֵה סֵה, את הרחובות דִיֶּרִיטָה וְלִיֶּבְרוֹ בְּדְרוֹ. קרובי משפחה המליצו לנו לא לעבור שם עקב בעיות של ביטחון אישי. אבל איך אפשר לטעום את טעמה של

סאו פאולו בלי ללכת ברגל? כך שכנעתי את אדית (שהייתה די מודאגת) לבקר ברחוב דיריטה כדי לראות את הבניין שבו עבדתי כאדם צעיר (בשנים 1948-1953). משם המשכנו לפֶטְיוֹ דוֹ קוֹלֶגְיוֹ, ערש היסוד של העיר סאו פאולו. במהלך ביקורי הפעם חשתי בחיוניות הגדולה של סאו פאולו, הניכרת באוכלוסייה הרצה, העסוקה והעובדת למען הקדמה של הפרט וגם למען המשך התפתחותה של העיר הגדולה הזו. אשררתי לעצמי את השיעור שלמדתי, שאם מדברים עם אנשים פשוטים בגובה העיניים אפשר להרגיש חלק אותנטי מהעם הזה גם אחרי חמישים שנה כמעט. הרגשנו באוויר אקלים חיובי, אף שעדיין קיימות בעיות המחכות לפתרון.

49. ליאונל בריזולה

בעת ביקורי בברזיל בשנת 1985 כראש המועצה האזורית שער הנגב, נפגשתי עם ליאונל בריזולה, מושל מדינת ריו דה ז'נירו. חברי אהרון קרמר אירגן פגישה זו. הוא ניהל אז את מפעל "דקו אידיאה" של ברור חיל, ששאף למכור טכנולוגיה חקלאית ישראלית לברזיל. אהרון רצה שבמפגש עם המושל יימצא לצדו "איש ציבור" כדי שהדבר יקל עליו למכור את "מרכולתו" למושל בריזולה.

בריזולה היה אז בנקודת השיא של חייו כאיש ציבור. הפגישה עימו הייתה עבורי שיעור: איך מנהיג גדול משוחח במשך שעות עם אורחיו ומקדיש להם את מלוא תשומת הלב, בלי לענות לטלפונים, ובצורה זו ראוי ליחס של כבוד מצד אורחיו.

הוא קיבל אותנו בחיבה ובתשומת לב יתרה, התעניין בחיי הקיבוץ ושאל מדוע הגרתי לישראל. בהמשך סיפר לנו על חייו, דיבר על אביו, הפועל החקלאי ז'וזה דה אוליבירה בריזולה שמת בעת המהפכה הפדרליסטית ב-1923, כאשר לחם בצבאו של ז'ואקים פֶרְנַנְסִיסקו דה אָסִיס נגד הרפובליקאים של בורְנֵס דה מְדִירוֹס במדינת ריו גְרַנְדֵה דו סול. בריזולה נולד ב-22 בינואר 1922 בכפר קרוזינייה שהשתייך לפֶסֶסו פונְדוֹ עד 1931, כאשר הועבר לשטח השיפוט של קרוזיניו בריו גרנדה דו סול. הוא נמנה עם תומכיו של הנשיא לשעבר, ז'טוליו וֶרְגָס,

ובמארכ 1950 התחתן עם נְאוֹנָה גוֹלְרֵט, אחותו של הנשיא לעתיד ז'וֹאָאוּ גוֹלְרֵט.

בריוולה סיפר באריכות כיצד ב-1936 קיבל כרטיס נסיעה מטעם עיריית קרוזיניו ונסע ללמוד בעיר הבירה של המדינה, פּוֹרְטוֹ אֶלְגֵרָה, שבה עבד כמצחצח נעליים, עוזר רוקח ונער מעליות. כשעמד לסיים את הרצאתו הארוכה על הבעיות האורבניות והכלכליות של ריו דה ז'נירו, שאלתיו מהן לדעתו האפשרויות לשיתוף פעולה עתידי בין ריו דה ז'נירו וישראל. הוא השיב: "כבר פתרנו זאת! אתם בישראל תשלחו לי פרויקט בסקטור התעשייה החקלאית, כי רמתה הגבוהה של הטכנולוגיה הישראלית ידועה בכל העולם, ואני כאן אשיג את המימון הנחוץ לכך".

כשנפרדנו שאל אותי בריוולה: "עד מתי אתה נשאר בריו דה ז'נירו?" כשעניתי לו שלמחרת אסע לסאו פאולו, קיבל החלטה מהירה והזמין אותנו לטיסה במסוק על מנת שנתרשם ממרחבי מדינת ריו דה ז'נירו. לאמיתו של דבר, כשהסתכלנו לשמים וראינו את השמים השחורים שהלכו וקדרו, חיפשתי תירוצים על מנת להשתמט מהטיסה ולשמור את ההזמנה להזדמנות אחרת. אבל אי אפשר היה לדחות זאת, כיוון שבריוולה לא הסכים שנעזוב אותם קודם לטיול במסוק. חששתי ושאלתי: "האם המושל לא חושב שזה יותר מדי מסוכן לטוס בתנאים הללו?" הוא ענה לי: "מה פתאום מסוכן, כך זה ריו דה ז'נירו. אם תחשוב יותר מדי על תנאי האקלים, לא תטוס אף פעם!" אהרון קרמר ואנוכי החלפנו מבטים וקשה היה לדעת מי משנינו פחד יותר. לבסוף טסנו במשך שעתיים רצופות ונהנינו מהנוף היפיפה והבלתי נשכח. בזכות הטיסה

המרגשת והמפגש עם ליאונל בריזולה, הבנתי שחלק מרוחו של העם הברזילאי ניבטת מדמותו של המנהיג הכריזמטי הזה. לעתים אני מהרהר בכך שהייתה לי הזכות להכיר את מדינת ריו דה ז'נירו בהדרכתו של המושל. ליאונל בריזולה נפטר בריו דה ז'נירו ביוני 2004, בגיל 82.

50. מכתב אישי לאריאל שרון

היום, 20 באוקטובר 2004, שוחחתי עם אדית על הרעיון לשלוח לראש הממשלה אריאל שרון העתק ממכתב שכתב דוד בן-גוריון בראשית 1957 לקיבוצים ומושבים הסמוכים לרצועת עזה. המכתב מתייחס לנאומו של בן-גוריון בנגב, חודשים אחדים אחרי מלחמת סיני ב-1956. בן-גוריון, תחת לחץ בינלאומי אדיר, היה צריך להחליט על גורלה של רצועת עזה שנכבשה באותה מלחמה.

ההתיישבות היהודית בדרום הארץ מילאה כבר אז תפקיד די מרכזי. ישראל, יחד עם בריטניה וצרפת, השתלטה על סיני ופתחה את תעלת סואץ (שהולאמה בידי נשיא מצרים גמאל עבד-אל נאצר בסוף אוקטובר 1956). למרות ניצחון הקואליציה היה על בן-גוריון להחליט כמה חודשים לאחר מכן על גורלה של ישראל. המלחמה אירעה שמונה שנים לאחר מלחמת העצמאות ב-1948. ישראל נמצאה בשנים הראשונות לפיתוחה הכלכלי, הפוליטי והחברתי. בן-גוריון לא היה יוצא למלחמה בסיני ב-1956 בלי להשיג מראש את תמיכתן של שתי המעצמות האירופיות. למזלנו הכול התנהל כשורה וניצחנו במלחמה.

בראשית 1957 נקלעה ישראל למצב מורכב עקב לחצן של ארצות הברית וברית המועצות לסגת מסיני ומרצועת עזה. בן-גוריון נענה ללחצים הכבדים והסכים לסגת. המחיר

באותה תקופה היה גבוה וכאוב אבל הייתה זו החלטה נכונה, שזכתה להערכה ברחבי העולם החופשי. ההכרעה התבססה על שיקולים "בעד" ו"נגד", ונבעה אך ורק מצורכי הגנתה של מדינת ישראל וביטחונה. התוצאה המקווה הייתה שנוכל בשנות השקט והיציבות לבסס את כלכלתנו, לפתח את התחום המדעי, לשפר את המציאות החברתית תוך קליטת עשרות אלפי עולים חדשים, ובעיקר לקבל תמיכה צבאית ממדינות אחרות האוהדות את ישראל, דבר שיעזור לנו בעתיד. שיקוליו הוכיחו את עצמם כאשר נקלענו כעבור עשר שנים למלחמת ששת הימים.

בן-גוריון נפגש עם המנהיגות הקיבוצית בנגב במארס 1957 והסכים להעביר בכתב את תוכן נאומו במפגש, שבו התייחס לנסיגת ישראל מעזה. המכתב ובו דברי בן-גוריון, נמסר לאחד ממנהיגי אזור שער הנגב באמצעותו של שמעון פרס, אז המנהל הכללי של משרד הביטחון. מכתב זה הגיע לידי בעת היותי ראש המועצה האזורית והתבקשתי לשומרו אישית. לפיכך, המכתב האורגינלי וההיסטורי הזה נמצא בארכיוני הפרטי (למכתב עצמו, ראו נספח).

בעשורים האחרונים השקענו משאבים רבים על מנת לתגבר את היישובים ברצועה ובסביבתה. כך הבטחנו את פיתוחם וביטחונם וגם את זה של האזורים השכנים. כיום הבעיה היא התנתקות היישובים מהרצועה. להחזיר את הכול? משפחות חיות שם כבר שני דורות. למה להחזיר? למי? כן. להחזיר! אני מאמין שכך היה מחליט דוד בן-גוריון. ההחלטה ההיסטורית של אריאל שרון הייתה נועזת וראויה לשבח. הוא יצא נגד דגליו מהעבר: הוא האיש אשר עודד שנים את ההתנחלויות שהוקמו

אחרי מלחמת ששת הימים. ראש הממשלה שרון, בהשראת המנהיג הגדול בן-גוריון (זאת דעתי), ולמרות שרוב חברי מפלגתו התנגדו לו, החליט שהכרחי להתנתק סופית מרצועת עזה. כך שינה שרון את כללי המשחק הפוליטיים עם העולם הערבי והפלסטיני. אפשר שעל בסיס החלטה זו תופיע, עם חלוף הזמן, מנהיגות פוליטית חדשה בקרב הפלסטינים שתהיה מסוגלת לייצר תנאים שיאפשרו לנהל דו-שיח הומני, פורה ומכובד בין שני העמים. צעדו החשוב של שרון עשוי לפתוח שערים חדשים להתקרבות בין פלסטינים לבין ישראלים. זו המחויבות שלנו לדורות הבאים. כואב להיפרד מאדמה שרוותה כל כך הרבה זיעה ודם. אבל מהי האלטרנטיבה?

על רקע זה כתבתי לאריאל שרון באוקטובר 2004 את הדברים הבאים: "הנני כותב לך מכתב זה על מנת שתדע, שכמוני, רבבות על גבי רבבות מתושבי הנגב תומכים בך ובמדיניות שלך לגבי יישובי חבל עזה. ידוע לי עד כמה קשה מלאכה זו בשבילך, אבל ללא ספק החשיבות ההיסטורית של החלטה כהנסת רק תוכיח שכמו בן-גוריון, קיבלת את ההחלטה הכי נכונה בימים אלה למען עם ישראל. לאור זאת, הנני מעביר בזה לעיונך עותק ממכתב בן-גוריון ליישובי הנגב לאחר 'מבצע קדש' על פינאי צה"ל מעזה, שמקורו נמצא ברשותי מזה שנים רבות. בידידות וחברות רבה, צבי חזן, ברור חיל".

ללמוד מהעבר, להיאבק בהווה, להאמין בעתיד!

51. תואר "אדמירל"

לא בכל יום זוכה אדם לתואר הנכסף "אדמירל" מבלי ששירת ולו יום אחד בחיל הים. מי שהאמין במזל תמיד, כמוני, זכה בו כעבור שנים. הדבר אירע בעת שכיהנתי כקונסול כללי בסאו פאולו באוקטובר 1988.

קלרה, מזכירתי היעילה והמסורה, קבעה בסדר היום שלי פגישה עם מנהלי "המכון ההיסטורי והתרבותי קריסטופר קולומבוס". לאחר הקפה המסורתית (בספל קטן) הם הסבירו לי את מטרת ביקורם בקונסוליה: "ממקורות נאמנים נמסר לנו שיש לך יחסים מצוינים עם המנהיגים החשובים של הקהילה היהודית הברזילאית, הקשורה כידוע ליהדות האמריקאית והעולמית. קיימת תזה היסטורית ולפיה לשייט הגדול ומגלה אמריקה, קריסטופר קולומבוס, היו שורשים יהודיים. לאור זאת המכון שלנו מעוניין להקים פסל נהדר לכבוד קולומבוס, בחסות היהדות הברזילאית ואולי העולמית".

התעניינתי בפעילות המכון, מי הפעילים שלהם, ואף הסתקרנתי ושאלתי אם קיימים פסלים דומים בחלקי עולם אחרים. תשובתם הייתה שפרויקטים דומים כבר תוכננו ובוצעו בכמה מדינות באירופה ובקרוב יבוצעו גם בארגנטינה ובברזיל, ואולי, בעזרתנו המיוחדת, נוכל לעשות זאת בעתיד גם בישראל. הסתכנתי בעוד שאלה, חשובה מאוד – מה העלות הכלכלית של הפרויקט. התשובה לא איחרה לבוא: לא

פחות ולא יותר – עשרה מיליון דולר! אמרתי להם שאחשוב על העניין ונמשיך בשיחה בעוד כמה ימים, אבל כרגע אין באפשרותי להתחייב. חשבתי לעצמי, איך אפנה לקהילה היהודית, שאולי לא תראה בעין יפה פעילות למען מטרה כזו ואני עוד אצטרך למצוא את המימון הדרוש. בכל אופן נפרדנו בצורה ידידותית ולבבית.

למרות שהמשכתי בתפקידי בסאו פאולו שלוש שנים נוספות לא שמעתי יותר ממנהלי המכון הזה, אבל בעבורי הייתה זו פגישה רבת עניין. ככלות הכול, גבירותי ורבותי, באותה הזדמנות זכיתי לקבל את התואר "קולומביסטה" בדרגה של "אדמירל", בתאריך לא פחות היסטורי – 12 באוקטובר, יום גילוי אמריקה. כל זה נכתב על מגש של כסף שניתן לי בעת ביקורם אצלי.

לאמיתו של דבר לא עלה בדעתי, כשחזרתי לישראל, להתייצב בחיל הים כדי שידעו כי בעת הצורך עומד לרשותם קצין בכיר בנושא בתואר של "אדמירל".

52. כיכר הרפובליקה – יריד האמנויות

בביקורינו בברזיל אנו נוהגים לטייל לפחות פעמיים בכיכר הרפובליקה בסאו פאולו. מתקיים בה היריד המסורתי לאומנויות ולאמנויות. מבקרים בכיכר המון אנשים, מקומיים ותיירים, המתפעלים מהכישרונות של אמני ברזיל המציגים שם.

איזה דמיון! איזו רוח יצירתית! זהו מפגש שבועי של העם עם אמניו, באקלים שליו ומכניס אורחים. כאן, ביריד, מתגלים תמיד כישרונות חדשים. יש לציין את העבודות הידניות שעקרות בית עושות, ובאות לכיכר כדי להציג ולמכור את מרכולתן על מנת להשלים את הכנסות המשפחה.

בספר ה-14 של העמק – ציירים נאיביים של עמק

פְּרָאִיבָה, מאת אֶדְלֵמִיר מוֹרְטוֹ דֵּה לִימָה ולואִיז אֶרְנֵסְטוֹ מ' קְוֵאל, שיצא לאור ב-1987, נכתב:

הציירים לא מתמסרים רק לעבודה הזו. מעטים מהם מתפרנסים מאמנותם בלבד. רובם עוסקים בעבודות אחרות כדי להתפרנס. הנשים טרודות בעבודות הבית, אבל זה לא מונע מהן להתמסר גם לציור. נוסף על כך בעמק מתקיימת פעילות ענפה בתחומי השירה והספרות, ומארגנים נשפים מסורתיים לכבוד הקדושים המגינים עליהם. יש ביניהם פסלים בעלי כישרונות נדירים. האמנים בעמק הם בעלי אוצרות אמיתיים של חכמה עממית, שכן מנהגם הוא לרשום

כל דבר בלי כל יומרה, אלא במטרה לשמר את זיכרון העבר
מזמנים שלא יחזרו עוד. במובן זה, הם חוקרים מצוינים של
המסורת שלנו.

ג'רלדו מַגְלָה נולד בְּבֵלוֹ הוֹרְיִזוֹנְטָה וחי עם משפחתו
על גדות נהר פראיבה בסנטה ברנקה. הוא למד עד כיתה ח',
וכנער צעיר כבר עסק בציור ספרים ואיורם. מגלה קבע את
מושבו בסאו פאולו ולאחר מכן בִּזְ'קָרְאִי, ונמנה עם מייסדי
האגודה העצמאית של האמנים הפלסטיים. הוא מוכר את
תמונותיו, גדולות כקטנות, ביריד בכיכר הרפובליקה שבבירת
סאו פאולו. מגלה אף מפסל פסלים קטנים ויש לו לקוחות
רבים גם מחוץ לארץ.

בימי ראשון אנו מטיילים בכיכר הרפובליקה ומביטים
בעבודות האמנים, ביצירות האמנות השונות, באבנים החצי-
יקרות הברזילאיות ובמוצרים שהם יוצרים מהאבנים הללו,
ובאוספי הבולים והמטבעות. הקיוסקים ודוכני המזון מציעים
מאכלים ברזילאים מגוונים וטעימים. האזור המועדף עלינו
הוא המתחם בכיכר שבו הציירים מציגים את עבודותיהם,
כל אחד וסגנונו הייחודי. "תחנתנו האחרונה" היא תמיד אצל
ידידנו מגלה.

זהו עבורנו רגע השיא בביקורנו ביריד. מגלה הוא אמן
נאיבי ומיוחד. אנו מוקירים את עבודותיו, המקשטות את
ביתנו בארץ (וגם של ילדינו). תמונותיו מזכירות לנו את
הנוף הכפרי של עמק פראיבה. בעבודותיו מצויים ביטויים
כגון: "מכולת סאו ג'וֹרְגֵ'ה"; "יש לנו פִּינְגָה (שתייה חריפה),
נפט, קמח, תירס... גרעיני קפה"; "אני מוכר עשבים"...
"פנסיון - יש מקומות פנויים"...; "תגורש ה-FMI" (קרן

המטבע הבינלאומית); "בית, מותק של בית"; "חנות ירקות:
בננה גמדית".

בחברת המקצבים והצורות, שיצאה לאור על ידי SESC

בסאו פאולו ב-1988, כתב יעקב קלינטוביץ':

האדם הברזילאי משוכנע לחלוטין בכישרונו לבנות
מיתוס פרטי המייצג חיים ואושר. העשייה של האמנות
הברזילאית קשורה ישירות לנפש אוכלוסייתה. הקרנבל
והמסיבות הפולקלוריסטיות הם נשפים עממיים. הכדורגל,
שידורי הרדיו והמחזמר הם ביטויים של הנאה קולקטיבית.
ההנאה חודרת ליצירה העממית והמשכילה, והאוכלוסייה
חיה את הרגע כמציאות יחידה. כאן ניכרת ההשפעה הדתית
הבסיסית, האפריקנית והאינדיאנית.

הודות לכך כיכר הרפובליקה ויריד האמנויות בימי ראשון

בסאו פאולו הם חוויה המרגשת אותנו בכל פעם מחדש והביקור
בהם הוא מעשה של חובה עבורנו.

5.3. השכנים הפלסטינים

במרוצת השנים, למרות שאנו חיים לא רחוק מפלסטינים ברצועת עזה, יש לנו הרגשה שמה שהיה אתמול הוא שיהיה גם מחר. במשך שנים אנו שומעים שהאוכלוסייה שם גדלה מאוד; המספרים דמיוניים. בתחילת שנות השישים העריכו את מספרם ב-500 אלף תושבים. היום, באמצע שנת 2004, מדברים כבר על למעלה ממיליון אנשים החיים ברצועת עזה. את הקילומטרים הספורים המפרידים בינינו אנו עוברים במכונית בקו ישר תוך 15 דקות.

אחרי מלחמת ששת הימים, ביוני 1967, נסעו חברי הקיבוץ לביקור בעזה. נסענו בשלווה. האוכלוסייה המקומית קיבלה את פני המבקרים הישראליים בשקט, לא בתוקפנות, אולי עדיין תחת הרושם של מהירות המלחמה ותוצאותיה. ימי התהילה שלנו פצעו פצעים מנטליים עמוקים בקרב הערבים, שקשה לרפאם. הדור שלי והדור המקביל אצל הפלסטינים חיכה לנס, שייחתם הסכם שיהיה טוב לשני הצדדים, ועד היום אין לדעת מתי זה יקרה. לטנגו צריכים שניים, ויצא שפעם זה לא היה מוכן לרקוד ופעם האחר...

בתקופת כהונתי כראש המועצה האזורית שער הנגב הוזמנתי פעמים מספר על ידי השלטונות המקומיים לבקר בעזה בחסותו ובאישורו של צה"ל. לצבאנו היה עניין בשנות השבעים והשמונים לקרב את האוכלוסיות הישראלית והערבית

זו לזו. אחד מן הביקורים שהרשימו אותי התקיים בשכונת ג'בליה בסוף שנות השבעים, שכונה הנחשבת עד היום בסיס חזק לקיצונים האסלאמים ברצועת עזה. ראש מועצת ג'בליה, מסעוד אל-מסעוד, קיבל את פני בחום ולאחר חודשים מספר החזיר לי ביקור בשער הנגב.

מסעוד סיפר לי שיש לו שתי נשים ו-13 ילדים. הוא לקח אותי לבקר ברחובות ג'בליה, הראה לי בתי ספר וגני ילדים, והרבה לדבר על העוני המרוד של האוכלוסייה. התעצבתי לראות עשרות ילדים בלבוש בלוי רצים יחפים ברחובות מלאים חורים והביוב זורם מסביב. שאלתי את המפקד הצבאי האזורי מה ביכולתנו לעשות כדי להקל על המצב העגום הזה. הוספתי מיד הצעה שאנו, בשער הנגב, במקום לאמץ יחידות צבאיות בנגב, כפי שעשינו עד אז, נשלח בעזרת הצבא מחנכים, אחיות, בגדים ותרופות כדי לסייע למסעוד אל-מסעוד בצורה ממשית ולא רק על ידי קיום ביקורים טקסיים. הנושא נותר לדיון במוסדות הממשלתיים אבל נדמה לי שהעניין לא התקדם מאז...

באותו ביקור התוודעתי למנהג הכנסת האורחים של הערבים. היינו משלחת בת 30 חברים. הוגשה לנו ארוחת צהריים שופעת, בעלת מגוון מנות. בכל פעם שהצלחת שלי התרוקנה, מבלי ששמתי לב היא התמלאה במנות חדשות של אורז. חשבנו שהארוחה תימשך כל שעות אחר הצהריים. לבסוף הגיע תורם של הנאומים. באמצע ברכותיי למארחים, נכנס בצורה גסה לאולם שיח' (עד היום אינני יודע למה הוא לא הוזמן לטקס). בצעקות רמות הוא הבהיר, בעזרת חרב בידו, שהעניינים לא יישארו כפי שהם. החלו קריאות ביניים, פרצו

מריבות וחששתי מפני מה שיקרה. המפקד הצבאי הישראלי שישב לצידי הרגיע אותי. הוא הבין ערבית וטען שלפעמים קורים דברים כאלה וזה לגמרי נורמלי. איני יודע אם הדבר הבא קשור או לא למקרה שתיארתי, אבל נודע לי שחודשיים לאחר מכן השייח' הוזה נרצח.

במשך כל שנות חיי בברור חיל אני מהרהר בכך שלטובת שני העמים מוטב היה לו התקיים שלום אמיתי או, לפחות, קשרים סבירים יותר בינינו. בברור חיל עבדו עשרות שנים פועלים ערבים בענפי המשק השונים. הם הגיעו מדי יום מרצועת עזה, תרמו לפיתוח הקיבוץ והאזור, בנו ושיפצו בתי מגורים, עבדו בגידולים חקלאיים וכן כחשמלאים, כשרברבים ועוד. למרות שקיבלו משכורות צנועות הם חיו איתנו בצורה הרמונית ובחן.

לצערי החליפה האלימות את היחסים הטובים בינינו, שהתמידו כל כך הרבה שנים. תמיד דמיינתי לעצמי שלאחר שלב ראשוני די מסובך ביחסים בין ישראלים לבין ערבים, עם או בלי עזרת אחרים הדברים היו יכולים להתפתח להסכם. היו הסכמים, אבל לא השתנה כלום. ישראל חווה בחודשים האחרונים של שנה זו, 2004, דרמה אמיתית. מצד אחד עליה ללמוד לחיות בעולם שבו הטרור יזום הולך ומשתכלל. מצד שני צריך לחכות כדי ליצור אמצעים שיאפשרו לנו לחיות בצורה נורמלית בתוך הלא-נורמלי.

הבעיה היא העתיד. אילו ילדים יגדלו באקלים הנוכחי של שנאה ופחד, שאין רואים את סופו? הספק הגדול נותר בעינינו: אם נחזיר לפלסטינים את כל השטחים שכבשנו ב-1967, במלחמה שהם כמו עלינו, האם זה הפתרון שיביא

לסופו של הטרוריות? מה עוד עלול להתרחש אחרי "תקופת הטרור", שבמסגרתה הקיצונים הדתיים מטיפים למוות כסיסמת החיים?

אני מאמין שהמנהיגות הפלסטינית לא ידעה להגות ולגבש לאורך תקופת חיו של הדור הנוכחי אידיאולוגיה נכונה ומתאימה שמטרתה לבנות בשלבים, בכנות ובצורה הרואית בסיס ליצירת מדינה פלסטינית.

בשנות השלושים שיחק לנו, היהודים, המזל. מנהיגותנו הייתה לא רק יצירתית ושופעת רעיונות בדבר עקרונות בנייתה של מדינה בעתיד, אלא גם ידעה לעמוד מול יריביה שבפנים על ידי צירוף של יכולת חשיבה וגיוס אמצעים חומריים מהעם היהודי. כך הוכחנו לעולם שאפשר למצוא עושר אנושי כאשר הלבבות מאוחדים בשעת האמת.

נכון שהעולם קיבל אותנו, במיוחד אחרי זוועות השואה, למרות שהעולם עצמו אפשר את קיומה בשתיקה ה"נשגבת" של הכס הקדוש ושל אוהבי הקוראן. לצערנו, העולם הערבי לא למד עדיין את השיעור של העם היהודי, שתמך מוסרית וכלכלית בהקמת מדינת ישראל. המדינות הערביות עשירות מאוד, אך לא עזרו בצורה ממשית להקלת תנאי החיים של העם הפלסטיני ולהקמת המדינה הפלסטינית. הן עזרו בכסף, אבל לא תמיד הכסף הזה הגיע למטרות ההומניטריות שאליהן נועד, אלא לכיסי המנהיגות המושחתת.

עבור ישראל כל שטח יש לו ערך וחשיבות היסטוריים. זאת הארץ שהבטיח אלוהים לאברהם אבינו. עם זאת, ביום מן הימים נצטרך להחזיר חלק מהשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, ויהיה צורך להקים מוסדות לעזרת האוכלוסייה

הפלסטינית, פרויקט שבו יהיה עלינו ועל כל העולם להשתתף. זהו גודל המשימה.

השאלה הגדולה מתייחסת ליום המחר. בימים שאני כותב ספר זה העיר השכנה, שדרות, מרחק חמש דקות מברור חיל, מופגזת כמעט יום-יום על ידי טילי קסאם שמשגרים טרוריסטים פלסטינים. הטילים הללו גורמים לאבידות בנפש ולהרס, לפגיעות בבתים ויוצרים אווירה קשה של חוסר ביטחון ושל אי-ודאות. בלי שום ספק – העתיד אינו נראה מבטיח.

בימים אלה, ערב ראש השנה של שנת תשס"ה, ההרגשה היא של חזרה למצב ששרר לפני עשר שנים, כאשר קיצונים יהודים יצרו אקלים ציבורי שהביא לרציחתו של ראש ממשלתנו יצחק רבין. אנו חיים בתקופה רוויית מתחים, אבל אני מאמין שהשכל הישר ישוב וישתלט עלינו. אני גם מאמין שיום יבוא והפלסטינים יבינו שהם קוברים את ילדיהם באשליה שבתולות בגן העדן יתגמלו אותם על הרציחות שהם מבצעים נגד האוכלוסייה היהודית. ערבים ויהודים ילמדו לחיות שוב ביחד, יחנכו את ילדיהם לעולם שבו ישררו מגוון של דעות ולא טרוריות של מלחמות, שלום אמיתי, ידידות ושלווה. מי שיחיה אז, יראה זאת!

54. הספרים שלא שכחתי

בתקופת חברותנו בתנועת הנוער הציונית דרוור-הבונים בסאו פאולו נהגנו לבקר בספרייה הניידת בעירנו. הכנו רשימת ספרים לקריאה על מנת להעשיר ולהעמיק את ידיעותינו ואת רקענו האידיאולוגי והתרבותי. אין ספק שבעזרת הפעילות והמעורבות בתנועת הנוער הצלחנו לרכוש בסיס תרבותי רחב יותר מאשר באמצעות הלימודים בבית הספר. בשיחותינו למדנו מה קורא כל חבר ומה דעתו על הספר. כך התוודעתי לספרים של רומן רולן, סטפן צווייג, רוז'ה מרטן די גאר, טולסטוי, דוסטויבסקי, יעקב וסרמן ואחרים.

ז'ן קריסטוף מאת רומן רולן נקרא כמעט בתור חובה על מנת להכיר את החיים ואת האדם מלידתו, את הגשמתו בחיים, את מאבקיו, את עימותיו, את צערו העמוק – מהו אדם אמיתי. מן הספר אימצנו את המשפט הבא, ששימש אותנו כמעט כמו סיסמה: "הלילה חיפש את היום, אבל היום היה בורח מהלילה". בתנועת הנוער ייחסנו חשיבות לניתוח התוכן של כל פרק שכתב הסופר הצרפתי הגדול, אשר נתן לי השראה לספרי **ילד בוכה** ב-1956.

רולן וצווייג היו חברים טובים. כל אחד מהם אהב את ארץ מולדתו, צרפת ואוסטריה, אבל מתוך מחשבה אוניברסלית. בתחילת שנות העשרים של המאה הקודמת הם חלמו על אירופה מאוחדת, בלי גבולות ובלי דרכונים, כלומר – עם אחד. שניהם

סבלו סבל רב כאשר ראו שמחשבותיהם הפציפיסטיות הופרכו עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הם היו עדים לעליית המפלגה הנאצית של היטלר בראשית שנות השלושים. אירופה שוב הייתה בסכנה, גרמניה חיפשה נקם והעולם שוב עלה בלהבות. סטפן צווייג, בספר זיכרונותיו **העולם של אתמול**, תיאר עד כמה הייתה אמונתו הפציפיסטית חיונית עבורו כל חייו. כשקוראים את ספריהם של שני הסופרים הללו מתבקש להשוות בין שתי המאות האחרונות. במאה התשע-עשרה היו חלומות ותקוות שהם שאפו להגשימם. הדור של שני הסופרים, שנים מעטות אחרי קץ עידן העבדות, היה משופע בתרבות, במוזיקה, בחינוך קפדני... במאה העשרים העולם השתנה: הומצאו טכנולוגיות חדשות, אמצעי תקשורת חדשים, הכול היה מודרני יותר וכמעט מושלם. אולם לצערנו נפש האדם לא השתנתה. אותם אנשים, אותן שאיפות, אותם רווחים, אותן בגידות; קשה לומר מתי היה התוכן טוב יותר, אז או היום. המאה העשרים ואחת הביאה עימה הרבה אלימות והגבירה את אי הוודאות לגבי מחר.

רוז'ה מרטן די גאר מספר שהחינוך בזמנו היה קשה וקפדני. הכבוד למשפחה, האהבה לאב, ראש המשפחה – אי אפשר להשוותם לערכים של היום. אך האם היה טוב יותר? האהבה בין שני אחים, שעליה מסופר בספר **בית טיבו**, נפרשת בפני הקוראים כמייצגת את ההיסטוריה של דור שלם. ז'ק, הילד המרדן שרצה להכיר את העולם החדש, מתוודע אליו בדרכים קשות ועקלקלות. הוא מאמין בשלום כאשר כל אירופה ערב למלחמת העולם הראשונה דיברה בשני קולות: האחד היה זה של התנועה הסוציאליסטית האירופית שהאמינה בעולם ללא

מלחמות, והשני שדגל בתקיפות במאבק להבטחת האינטרסים הטריטוריאליים והכלכליים.

מרבית האינטלקטואלים של אותה תקופה הזדהו עם הסוציאליסטים, אבל בשעת המשבר הקשה הם בחרו לתמוך בפטריטיזם המקומי והאמינו שהמלחמה לא תאריך. לצערנו, דורות שלמים עסקו בהרס עצמי במשך שנים ארוכות. תבוסת גרמניה במלחמת העולם הראשונה ונפילת האימפריה האוסטרית-הונגרית זרעו באירופה את זרעי מלחמת העולם השנייה. היטלר הכריז במינכן "למובסים, לבלתי-מנוצחים, למנוצחים בעתיד".

הרומנים והספרים של רולן וצווייג אינם יכולים לתאר את הטרגדיות של שתי מלחמות העולם. שני הסופרים, שנרדפו על ידי ממשלותיהם בשל פשעם היחיד – רצונם להיאבק למען השלום – טבעו בים של צער ועצב בדאגותיהם לעתיד. בגלל הסיבות הללו התאבד סטפן צווייג עם אשתו בברזיל, בעיר פֶּטְרוֹפּוֹלִיס הסמוכה לריו דה ז'נירו ב-1942. הוא הכיר אישית את תיאודור הרצל, את זיגמונד פרויד, את רודן ואישי רוח אחרים.

צר לי שלא היינו אז מבוגרים דיינו ללוות את מאבקן של רומן רולן! שלא הכרתי אישית את סטפן צווייג. גם כיום אני חוזר וקורא את הספרים הללו מאת גדולי הסופרים של המאה הקודמת. ההשראה לניסיונותי לסייע לאנשים ניזונה מן האמנות של שניים מגדולי הספרות העולמית – רומן רולן וסטפן צווייג.

55. יחסי הקונסול עם הקהילה היהודית בסאו פאולו

בסאו פאולו הייתי הקונסול הכללי של מדינת ישראל בשנים 1987-1991. הכרתי היטב את המנהיגים ואת הקהילה היהודית מביקורי הקודמים. בשנות כהונתי נמצאתי ביחסים קרובים ביותר עם אנשים רבים. כמה מהם הרשימו אותי במיוחד בזכות אופיים, אישיותם, פעולותיהם והרוח היהודית-ציונית שלהם. ברצוני לציין אותם.

ד"ר בנו מילניצקי

אפתח במנהיג הבלתי נשכה, ד"ר בנו מילניצקי. שנים רבות הנהיג בנו את הקהילה היהודית בברזיל ביד בטוחה, ועל בסיס עקרונות ראויים ואיתנים. הוא ניחן באישיות של מנהיג מלידה והיה בעל תרבות יהודית וכללית מעמיקה. בנו קיבל החלטות חשובות בנוגע ליחסי יהדות ברזיל עם ישראל ובכך נתן שיעור לדור הצעיר שהיה פעיל במחיצתו. לעתים בא לבקרני בקונסוליה, במיוחד כאשר הייתי מודאג מידיעות שהגיעו מהארץ; פעמים אחרות בא לדון ביחסי ברזיל-ישראל ברמה הפוליטית. ברוב המקרים אני הייתי מבקרו במשרד עורכי הדין שלו שבשדרות פּאֹוֹלִיסְטָה ומאוחר יותר בִּפְקֶאָמְבו. הוא התגאה בילדיו שעבדו עמו כעורכי דין ונהג לומר לי שמשרדו הוא כמו

קִיבוץ: כל אחד מייצר את המקסימום ומוציא מן הקופה את המינימום. ואני הרהרתי: "בינינו, אני חושב שהקיבוץ שלו, בתקופתו, היה טוב יותר מזה שלי בישראל"...

לבנו הייתה תמיד "פינה" חמה בלב לענייני ברור חיל והוא התמיד לגלות עניין בעתידנו הכלכלי. סיועו היה רב ערך בשכנוע אריה דולצ'ין, יושב ראש הסוכנות היהודית, להרחיב את בתי המגורים בברור חיל וכך לאפשר את לינת הילדים בבתי ההורים ולא עוד בבתי הילדים כפי שהיה עד אז.

נאומיו היו מרגשים. הוא נהג לאלתר, אך דבריו היו משכנעים ומלאי מליצה. אני סבור שהפוליטיקה הברזילאית יכלה להרוויח הרבה מאמינותו ומכושרו היצירתי. הוא יכול היה גם להיות מרצה יוצא מן הכלל באוניברסיטה בזכות השכלתו הרחבה וכושרו האינטלקטואלי.

בשלהי 1985 בא בנו לבקרנו במועצה האזורית שער הנגב ובאותה הזדמנות הענקנו לו את התואר "אזרח כבוד של שער הנגב", שריגש אותו מאוד. זמן מה לאחר מכן נבחר לנשיא יהדות דרום אמריקה בקונגרס היהודי העולמי. בנו ידע לקיים יחסים מעוררי אמון עם פוליטיקאים בכירים ועם אנשים פשוטים כאחד. כאשר הלכתי להיפרד ממנו בסיום תפקידי כקונסול, אמר לי: "האמן לי, חזן, הייתי יותר שקט אתך כאן, ועם חבריך בממשלה". התרגשתי והתמלאתי דאגה.

בנו מילניצקי, מנהיג קהילתי גדול, היה גאה בהיותו בן העם היהודי.

יוסף ספרא

כאשר הגעתי לסאו פאולו בנובמבר 1987 היינו צריכים להתארגן לאירוח שר החוץ הישראלי, שמעון פרס. השגריר יצחק צרפתי הציג בפני את יוסף ספרא, שעזר באופן פעיל בעניין זה. יוסף ספרא נחשב לידיד גדול ושיתף פעולה בנושאים הקשורים לתפקידי בקונסוליה. למדתי להכיר ולהוקיר את הרגישות ואת המסירות של משפחת ספרא לנושאים החשובים הן לקהילה היהודית והן לעם הברזילאי. יוסף ספרא ידע תמיד לעזור בתחום הפילנתרופי בצניעות ובהתנהגות למופת.

בין היתר ראויה לציון תרומתו למוזיאון על אמריקה הלטינית ב-1988, והקמתו של בית תינוקות ב"פְּבֵלָה" (שכונת עוני) סְפּוֹפֶמְבָּה (אזור מערבי בסאו פאולו) ב-1990. יצאנו לבקר ב"פבלה" זו יחד עם פרופסור ז'וֹזֶה אָרִיסְטוֹדֶמוֹ פֵּינּוֹטִי, שר הבריאות של מדינת סאו פאולו. דוגמה אחרת הייתה החסות שהעניק בנק ספרא לתערוכה "אוצרותיה של ארץ הקודש" באפריל 1991 ב-MASP, שאליה הגיעו למעלה מ-150 אלף איש. הוצגו בה ממצאים ארכיאולוגיים שסיפרו על החיים בתקופת אבותינו הקדמוניים, מימי הבית הראשון והשני ומראשית הנצרות. המוצגים נשלחו אלינו באדיבותם של מוזיאון ישראל בירושלים ושל רשות העתיקות. היה זה מחזה מרשים לצפות בקהל העומד בתור ארוך מסביב למוזיאון האמנות של סאו פאולו, כורע ברך ומתפלל מול המוצגים. יש מנהיגים קהילתיים הפועלים בלי לבקש תארים, אלא מתמסרים לרעיון באשר הם מאמינים בגדולתו ומסירים כל אבן נגף מדרכו. האחים ספרא זכו תמיד להערכת העמוקה.

בוריס בלינדר

הכרתי את המורה בוריס עוד בתנועת הנוער דרור. הוא התמסר לחינוך יהודי וניהל במשך שנים את בית הספר על שם י"ל פרץ בויִלָּה מְרִיאָנָה שבסאו פאולו. הקשרים איתו נמשכו כאשר פעל כנשיא התנועה הציונית במדינת סאו פאולו. הוא ריכז נושאים הקשורים לקהילה והודות למאמציו הצליח להעביר את מרכזה של התנועה לסאו פאולו (באותה תקופה, שגרירות ישראל בברזיל פעלה בריו דה ז'נירו). מאז היה למנהיג יהודי מוכר ברמה הארצית והתמסר במרץ לפתרון של הבעיות בקהילות היהודיות בברזיל. הייתה לו קירבה לקהילות היהודיות הקטנות, כמו אלה המצויות באמזונס, פְּרָה, פְּרַנְמְבוּקוּ וּבְאִיאָה.

בתקופתו של בוריס היה בית הספר על שם י"ל פרץ "בירת" הציונות הברזילאית. כל אישיות יהודית שביקרה בברזיל סיירה גם בבית הספר. בוריס אהב את ישראל, חלם על עלייה לארץ וביקר בה כמה פעמים, אבל תרומתו הגדולה ניתנה בברזיל. גורלו לא שפר עליו והוא לא הצליח לעלות לארץ. אם היה עושה זאת, אולי עתידו היה שונה. מי יודע?

התנועה הציונית הברזילאית איבדה מנהיג גדול עם מותו בטרם עת. בוריס בלינדר תרם לא מעט למדינת ישראל. כל מחשבותיו היו מופנות למתרחש בישראל ובמיוחד למתרחש בברור חיל, שם היו לו הרבה חברים. מאמציו תרמו להקמת "המרכז ליהדות ברזיל" בברור חיל.

התחלתי את הפרק הזה עם דמותו של בנו מילניצקי, ואני ממשיך במחשבותי ומגיע אליך, בוריס בלינדר, תלמיד המכבד את מורו. אתה, בוריס גילית ידידות, הערכה ונתת כבוד לבנו.

בוריס, השארת חלל גדול בלבנו וברוח הציונות הברזילאית.
היית לוחם כביר!

ליאון פפר

ליאון פפר נחשב למנהיג האמיתי ולמדריך של הקהילות היהודיות בברזיל. בצדק, למעשה הוא היה היוזם העיקרי של כל הפרויקטים החשובים בקהילה היהודית בסאו פאולו. הנה שתי דוגמאות בולטות: הגייט רעיון מועדון "הֶבְרָאִיקָה" והקמתו. מועדון זה נחשב עד היום למועדון היהודי הגדול ביותר בעולם. הרעיון וההקמה של בית החולים אלברט איינשטיין, הנחשב לאחד מן החדשים והמצוידים ביותר באמריקה הלטינית. לא בכדי היה ליאון פפר קונסול כבוד כללי של ישראל. הוא קיבל את המינוי הזה מראש ממשלת ישראל גולדה מאיר הודות לפועלו הראוי לשבח.

ליאון פפר היגר מאירופה לברזיל בתחילת המאה העשרים והיה אחד מן היזמים המבריקים והמוכשרים בברזיל. הוא היה הדוגמה המובהקת לאמירה השגורה: "תראו איך היהודים שהיגרו לברזיל פעלו לפיתוחה הכלכלי של המדינה!" עבדנו יחד בהרמוניה ורחשתי לו כבוד רב, שהיה ראוי לו. לצידו נמצאה רעייתו האהובה, אנטוניאטה פפר. היא הייתה הנשיאה הבלתי נשכחת של תנועת הנשים ויצ"ו בברזיל ותרמה את מגעה המיוחד, החם והידידותי לכל הפעולות בהן השתתפה.

ליאון פפר היה אחראי להקמת המרכז האקדמאי היהודי באוניברסיטת סאו פאולו. המרכז מפיץ את התרבות היהודית בברזיל, מביא מרצים מישראל ומארגן סמינרים בנושאים

יהודיים וכלליים לתלמידים המעוניינים בכך. עלי לציין את החכמה הרבה והרגישות של בני הזוג פפר. פעמים מספר זכינו, אדית ואנוכי, בהיותנו בביתם לראות אותו מנגן בכינור ב"רגש יהודי", ולפעמים ליווה אותו בנו מקס בפסנתר – מחזה שהזכיר לנו סרט טוב מהעבר, אבל היה זה אירוע מציאותי ומרגש מאוד.

ליאון פפר השכיל לפשר בסכסוכים האישיים שאירעו מעת לעת בין המנהיגים השונים של הקהילה. הוא ידע להתאים את שפתו לזו של בן-השיח שלו – יהא זה מנהיג דתי רדיקלי, אורתודוקסי, דתי מתון או מסורתי. ליאון הסתדר היטב עם אנשי ימין, מרכז ושמאל יהודי. הוא היה איש של כל המפלגות. כך, באותה הבנה וסבלנות היה מקבל יזמים, פוליטיקאים ואמנים. היה לו כישרון מיוחד במינו להקשיב להם, להבינם וגם לעזור כאשר מצא זאת לנחוץ.

ליאון ואנטוניאטה פפר היו סמל ומופת בחיים הקהילתיים בברזיל. הלוואי ויצמחו ממשיכים לדרכם ולאמונתם, שיהיו חדורים באותה רוח. מי יודע. מי יודע...

מקס אברהרט

מקס אברהרט, יהודי גרמני, הגיע לברזיל בגיל צעיר ופעל עשרות שנים למען הקהילה היהודית בסאו פאולו. היה לי הכבוד להכירו רק בעת שפעלתי כקונסול. חשתי בעוצמת אמונתו ונוכחתי שהוא לא רק מסור לעניין היהודי, אלא גם לאין ספור בעיות המעיקות על האוכלוסייה הענייה בסאו פאולו. מקס נמנה עם מייסדי בית החולים אלברט איינשטיין ושנים רבות כיהן כסגן נשיא בית החולים והנחה את עובדיו

לתת שירותי בריאות חינם לעניים.

נוסף על היותו יזם מוצלח הוא כיהן גם כקונסול כבוד כללי של מלאוי בסאו פאולו והתמסר לכך בגאווה. ידידותנו התחזקה כאשר ביקש את עזרתי בפנייתו למושל אורסטס קוארסיה כדי שיוקצה שטח הסמוך לארמון פֶּנְדֵיִרְנֵטְס עבור בית החולים אלברט אינשטיין. באותה הזדמנות סיכמנו שבית החולים אינשטיין יאמץ את בית החולים סנטה מרסלינה שבאזור המערבי של סאו פאולו ויעביר אליו ציוד מגוון. כאשר הוענקה עזרה וכן הטבות אנונימיות אחרות לאוכלוסיות הזקוקות לכך, ידעתי ששם נגעה "אצבעו של הקוסם", ידידי מקס, בעל הלב הרחב.

דמויות נוספות הראויות לציון

- בתיווכו של מקס אברהרט הכרתי פילנתרופ גדול, ג'ררד ארנהולד. הוא אדם בעל רגישות גדולה שעזר בפרויקטים מגוונים בברזיל, בישראל ובארצות נוספות, תוך גילוי דאגה מיוחדת למוסדות תרבותיים וקהילתיים. ג'ררד הוא חובב גדול של תחום הטבע בכלל ושל בעלי החיים בפרט.
- ברצוני להזכיר גם אנשים מיוחדים שהכרתי בסאו פאולו, כמו ג'ודל קון, מקס פרלמן, אדמונד ספֶדֶיה, ברנרדו גולֶדְפֶּרְב, מישל וודוֹזֶלְבֶּסקי, הנריקה רוֹסֵט ומוֹיִזֶה ספרא, הפעילים רבות בנושאים קהילתיים, כלכליים וחינוכיים. הם משמשים דוגמה לדורות הבאים.
- פרנסיסקו גוטהילף הוא מנהיג קהילתי שבמשך דורות מביא את קול היהדות הברזילאית ושל מדינת ישראל לכל

- פינות ברזיל באמצעות תכניתו ברדיו ובטלוויזיה.
- בשטח התרבותי אציין את ז'וזה מינדל'ין, בעלה של אחת מן הספריות הגדולות והטובות בברזיל. הוא אישיות יהודית בעלת רמה גבוהה וראויה להערכה.
 - העיתונאי אלברטו דינס, שבצעירותו היה חבר תנועתנו, תרם רבות לפיתוח העיתונות והספרות הברזילאית. ידע תמיד להיות אדם עצמאי בדעותיו, שלא רק חושב על האמת אלא גם מפיץ אותה ברבים. לדעתי הוא היה אחד מן הנציגים הבכירים של התרבות היהודית והברזילאית בדורנו.
 - פרופסור רבקה בְּרִיזִין היא בעלת קתדרה ללשון העברית ולתרבות היהודית באוניברסיטת סאו פאולו מזה עשרות השנים, ותרגמה לפורטוגזית ספרים שונים של סופרים ישראלים.
 - פרופסור נחמן פֶּלְבֶּל, היסטוריון, חוקר היסטוריה של ימי הביניים ומחברם של ספרים רבים. היה מרצה באוניברסיטת סאו פאולו. ייסד את הארכיון היהודי בברזיל הפעיל עד היום כמוסד ברמה גבוהה המטפח את זכר פועלם של המהגרים היהודים ותרומתם לקהילה היהודית והברזילאית שבה היטיבו להשתלב.
 - אי אפשר לדבר על הקהילה היהודית בלי לציין את הרב סובל. הנרי סובל, ידיד שלי ושל אדית, ידע לפתח דו שיח חדש עם הנוער היהודי בברזיל. הרב סובל מעורב עמוקות בחיי קהילתו ובה בעת דואג לתת מענה לצרכים הרוחניים של כל מי שפונה אליו. חשוב לציין את פועלו באירועים בין-דתיים. הרב סובל נחשב על ידי המנהיגות הפוליטית

הברזילאית אחד המנהיגים היהודיים הבכירים של יהדות ברזיל.

- בשטח הפוליטי, הקהילתי והכלכלי אציין את שמותיהם של ברל צוקרמן, ד"ר ז'וזה קנופליש, ולטר ריינפלד, יעקב גינזבורג, פישל צ'רשנקה, ז'אימה וורה בופרוב, אברהם שיינמן, לדיסלאו ברעט, ישראל לוין, ז'ק טרפינס, אליאס ויקטור ניגרי, מרקוס ארביטמן, הסופרת אניטה נובינסקי, חבר הפרלמנט הפדרלי ולטר פלדמן, לשעבר יושב ראש האסיפה המחוקקת של מדינת סאו פאולו וסלסו לאפר, לשעבר שר החוץ הברזילאי. כולם היו פעילים חשובים מאוד בקהילה.

- לבסוף אציין את הנריקה ולטמן. הכרתיו ב-1976, כאשר כראש המועצה האזורית שער הנגב ביקרתי בברזיל מטעם מרכז השלטון המקומי בישראל על מנת להפיץ את פרויקט "ערים תאומות" בין ערים ישראליות וברזילאיות. בהזדמנות זו הכרתי גם את היהודי הברזילאי הדגול אדולפו בלוך, אשר הציג אותי בפני ראש העיר ריו דה ז'נירו, מרקוס טמזיו והתחלנו לטפל בהליכים לכינון ברית "ערים תאומות" בין ריו דה ז'נירו ותל-אביב. הנריקה ולטמן היה המתווך העיקרי ביני לבין אורסטס קוארסיה כאשר שימש סגן מושל מדינת סאו פאולו. הנריקה, שהכיר לעומק את החיים הפוליטיים הברזילאים, הדריך אותי וסייע לי להבין "מי הוא מי" בברזיל. עד היום אני נעזר בו לשם כך. להנריקה ולטמן יש דעות עצמאיות בנוגע ליחסים בין ישראל והפלסטינים. לא בכל דבר אנו תמימי דעים ובדרך כלל אנו נמנעים מלשוחח על נושא זה על מנת

לחסוך ויכוחים בלתי נעימים. אני חי כאן בישראל והוא שם בברזיל, ולכל אחד נקודת מבט אחרת. לא תמיד אפשר לדעת ברשות מי נמצאת כל האמת או חלק ממנה. אנחנו ידידים טובים ואני מעריך אותו מאוד. לדעתי הוא אחד האינטלקטואלים היהודים הגדולים בברזיל. לו היה זה בידי, הייתי רושם אותו כאחד מ"אזרחי הכבוד" של ברזיל-ישראל.

כל המגעים שקיימתי בימי הקונסוליה רוכזו בעילות מרבית על ידי מזכירת הקונסוליה, הידידה היקרה קלרה שטיימבוק. במשך ארבע שנים הדברים בוצעו בלי בעיות בזכות מאמציה. תמיד הייתה מוכנה לעזור ודיסקרטית. ידידת היקרה קלרה, תודה רבה! הוכחת את עצמך!

ייתכן ששכחתי לציין את שמותיהם של אנשים חשובים נוספים בקהילה ועל כך אבקש את סליחתם. לאדית ולי יש ידידים רבים בברזיל הפעילים במסגרת הקהילה. לכולם אנו שולחים את ברכותינו. כולם שייכים לגשר הקדוש הנזכר בפסוק המלווה את ההיסטוריה של העם היהודי לאורך הדורות: כל ישראל ערבים זה לזה.

כמה מילים על יחסי יהדות ברזיל והקונסוליה. הקהילה פעילה מאוד ומוכנה לתת מטובה למוסדותיה, אך עדיין לא נעשה מספיק. יש להתמסר לנושא בתי ספר היהודים; הקיים בתחום זה טעון שיפור. חסרים מורים בעלי רמה שיכולים להציג בתנופה ובחזון את השוני והמורכבות של יהדות ברזיל בגלות ומהי החשיבות של מדינת ישראל.

חיוני "לאמץ" ילדים עניים, לא רק מהקהילה היהודית אלא גם מהאוכלוסייה הכללית, ולסייע להם בכל תהליך לימודיהם, מבית הספר היסודי ועד לאוניברסיטה. חסרה הזדהות עמוקה יותר בקהילה עם האתגרים והקשיים שעימם מתמודדת מדינת ישראל הן בעיתות שגרה והן בימי משבר. הכרח לצמצם את מפגני הפאר בחגיגות המשפחתיות ולא לשכוח שמסתכלים עלינו. מוטב לדבר פחות על האנטישמיות ולטפח יותר את היהדות. אני משוכנע שהכוחות היצירתיים הקיימים בקהילה היהודית בסאו פאולו ובברזיל, בקהילה היהודית, יסייעו להתמודדות מוצלחת עם הקשיים, החסרונות והאתגרים שמניתי.

56. T.I.O.I. – המשרד הבינלאומי בישראל

בסיום תפקידי כקונסול בברזיל חזרנו הביתה לברור חיל. פתחתי כאן משרד לקידום פרויקטים בינלאומיים. מטרת המשרד היא ליצור קשר בין חברות מחלקי עולם שונים ולעודד קנייה והחלפת ידע בתחומים מסחריים ותעשייתיים כדי לספק מקורות מימון שיסייעו לפיתוח של קיבוצנו ושל מוסדות ישראלים. משרד זה בו עובדים שנינו, אדית ואני, ממשיך לפעול עד היום.

עזרנו בהקמת מחלקה לילדים מחוננים במכללת ספיר באזורנו, התומכת בקידום מאות ילדים המגיעים מכל אזורי הנגב. ברפואה עודדנו מחקרים הקשורים למחלת הפרקינסון בבית החולים סורוקה בבאר שבע, וללויקמיה במרכז הרפואי רבין בפתח תקווה. המוזיאון לאמנות בחיפה קיבל עזרה בפרויקטים חינוכיים לנוער. הפקולטה לחקלאות ברחובות, הקשורה לאוניברסיטה העברית בירושלים, זכתה לחלוקת מלגות לימודים לתלמידיה.

בברור חיל עזרנו למימון פרויקטים כלכליים, חברתיים וחינוכיים, כגון:

- הפרויקט המרכזי שלנו היה הקמת מרכז גריאטרי, ולאחר מכן השלב הראשון של בית האבות. נוסף על כך עזרנו

- בשיפוצים שבוצעו בבריכת השחייה ושל גני ילדים והמטבח; במודרניזציה של מרפאת השיניים וחלק מצידה; ברכישת ציוד למרכז הרפואי ובשיפוצים בבית הכנסת.
- גייסנו סכום משמעותי למען מלגות לימודים לצעירים הלומדים באוניברסיטאות.
 - קנינו כלי תחבורה מתאימים לקשישים וכן מכונות לענפי הנוי, המסגרייה והחשמל.
 - תרמנו למחשוב של ארכיון הקיבוץ.
 - בשטח החקלאי עורנו בהקמת חממות בעלות רמה טכנולוגית גבוהה.
- באותה תקופה, במשך שמונה שנים, כיהנתי כדירקטור בחברת "כימיקלים לישראל", שמפעליה ממוקמים באזור ים המלח והיא אחת מן הקבוצות הכלכליות הגדולות והחשובות במדינה. מפעל זה הוא היצואן הגדול ביותר מישראל לברזיל. הדבר העניק לי סיפוק והייתי גאה להיות חלק מהנהלתו.
- בה בעת אני משתתף עד היום (2006), כבר עשר שנים רצופות, בוועדת הערר לתכנון ובנייה בתחום הציבורי, המסחרי והתעשייתי, כנציג ציבורי של משרד הפנים באזור הנגב והדרום.
- בשנים 1996-2005 קיבלתי על עצמי לשמש נשיא לשכת המסחר והתעשייה ישראל-ברזיל. הלשכה היא הנהלה נבחרת שבה מוטל על כל אחד מאיתנו, המנהלים, לעודד את הקשר המסחרי והתעשייתי בין שתי המדינות, לטפח עסקים, לארגן סמינריונים, ליזום ביקורים הדדיים ולהציג את הטוב שבמדינותינו, תוך שאיפה מתמדת למצוא דרכים נוספות להעמקת ולהרחבת הקשרים.

מכאן, מהמשרד של TIOI, עודדה אותי "שותפתי
העיקרית" לכתוב את זיכרונותי מאתמול ומהיום. שוב - תודה
לך, אדית.

57. מהותה של משפחה

להקים משפחה. אני חושב שזהו אחד מן התפקידים היפים ביותר שאדם יכול לקבל על עצמו. אדית לא רק עודדה אותי לכתוב את הספר הזה, אלא נתנה לי את הטוב שבמשפחה על ידי חיינו המשותפים הנמשכים זה עשרות שנים.

שורשי ממשפחה ענייה אבל חמה מאוד. הקשיים המרובים שהורי, אחי ואנוכי עברנו, בוודאי איחדו אותנו ויצרו אקלים מיוחד של חום אנושי הקיים עד היום בין אחי בברזיל, משפחותיהם בברזיל ובינינו כאן בישראל.

אדית הייתה חברתי הרצינית ביותר בתקופת בחרותי בברזיל. עם חלוף השנים וחיינו המשותפים הפנמתי מהו המבנה הנכון למשפחה איתנה ומנוהלת בחכמה. חושבני שהודות לבסיס שקיבלו מהוריהם, בלומה ויוסף פריזל, אדית ואחיה, זיגי ורות, הם אנשים מיוחדים עד עצם היום הזה. בהגיעם מגרמניה הנאצית לברזיל אחרי "ליל הבדולח" (נובמבר 1938), כאשר הנאצים שרפו בתי כנסת, חנויות וספרים של היהודים, חיפשו בני הזוג פריזל אחר עולם טוב יותר. הם מצאו אותו, השקיעו הרבה עבודה ומאמצים, והצליחו להנחיל לילדיהם את התוכן של משפחה יהודית מסורתית אמיתית. יוסף השתתף, אישית, בטיפוח הציונות הברזילאית בסאו פאולו. זיגי, רות ואדית הצטרפו ב-1948 לתנועת הנוער הציונית דרוור בתקופת הזהב שלה, כאשר הוקמה מדינת ישראל. הדברים התרחשו במהירות

עצומה. הילדים עלו לישראל. שנים לאחר מכן הזוג פריזל שוב היגר, הפעם לארץ יותר "שלווה"... ישראל. הם הסתגלו היטב, חיו 15 שנים בתל-אביב ובשנות חייהם האחרונות בברור חיל.

אין לי ספק שאדית קלטה הרבה מהמעייץ הזה, משפחת פריזל, ואני נהניתי מכך. אדית נתנה לי את ה"דחיפה" לצאת ללמוד היסטוריה כללית והיסטוריה יהודית באוניברסיטת תל-אביב ב-1964. גיליתי "ים" של ידע על ההיסטוריה היהודית!

ומה בנוגע לתפקידי הציבוריים? לא הייתי משיג דבר מבלי תמיכתה. היא ראתה בקריירה הציבורית שלי הגשמת פוטנציאל והתגייסה לתת את מקסימום הסיוע. זה לא קל, אבל עלי להודות באמת הזו.

לחיות יחד במשך עשרות שנים זו אמנות. אבל לדעת איך לחיות יחד כאשר הכול מתרחש מהר ומלא ברגש, זו יצירה מושלמת. אפשר לרשום פטנט על זה...

לא תמיד אנחנו תמימי דעים בראייתנו את המתרחש. דמוקרטיה טוטלית. אך כאשר יש אפשרות "להיפתח" למישהו ברגע הנכון, יש לזה משקל וערך מיוחדים. האם שני הצדדים רואים את אותם דברים? מי נתן לי רשות להביע כל זאת בפומבי? טוב, כמה ספרי זיכרונות יכול אדם לכתוב? אז תרשמו זאת, כמעט כמו פטנט...

וביום-יום? הדברים לא מתרחשים בעצמם. מישהו חושב ובונה. הוא יודע להדריך את המשפחה באהבה ובמסירות. לא די להיות מאוזן או בעל חינוך טוב או השכלה טובה. חכמת החיים נמצאת בחיים המשותפים וברצון לקיים דו-שיח בהבנה וברוך,

תמיד ביד בטוחה ולא להניח שהבעיות ייפתרו מעצמן. יחד עם אדית מצאתי את הדרכים לדעת "מי הוא מי" בספרות העולמית, בעולם האופרות והמוזיקה הקלאסית. יחד למדנו להכיר, למשל, את הקונצרטים לכינור של ויוולדי אשר עד היום אני מרבה להאזין להם. ואילו אדית יודעת להעריך כאשר אני שומע את הטנגו שלי. אינני בטוח שהיא אוהבת טנגו אבל היא מתנהגת כאילו היא אוהבת. וכדורגל? נכון ששנינו מאוהבים בכדורגל הברזילאי וכמו כן בכדורגל האירופי. לכן איננו מעדיפים קבוצה מסוימת בכדורגל הישראלי. בארץ יש כל כך הרבה דברים שאפשר לאהוב, אבל כדורגל? למרות שהיא בעד קבוצת קורинטיאס ואני בעד קבוצת סאו פאולו, כמו אחי; איני זוכר שלא קיבלתי את ארוחת הצהריים כאשר קורинטיאס הפסידה במשחק...

בקיבוצנו, במרוצת השנים, אדית פעלה תמיד מאחורי הקלעים ובחרה לא להבליט את עצמה. לדעתי, לו רצתה הייתה יכולה להיות אחת מן המנהיגות בקהילתנו ואולי הייתה מגיעה גבוה יותר, אבל היא נתנה עדיפות לדברים אחרים. את סיבותיה היא שומרת לעצמה. אדית השאירה את התעסוקה הזו לי ולאחרים. תוצאותיה של צורת מחשבותיה אלה ניכרות במבנה החיובי של משפחתנו.

בשלב זה של חיי, כאשר כמעט בכל יום אני נזכר במשהו, הגעתי למסקנה שהיה עלי להתעקש על מנת שאדית תגשים משהו משמעותי יותר בתחום המקצועי. לא הייתי צריך לאפשר לעצמי את כל ההזדמנויות על מנת שאופיע כאן ושם ביודעי שהעורך מובטח – הטיפול היומיומי במשפחתנו, החיים היומיומיים בקיבוץ.

עלי לציין שכאשר נשלחתי לברזיל כשליח עלייה וכקונסול כללי, אדית השתתפה במשימות הללו בצורה פעילה, הוסיפה את מגעה המיוחד ותרמה בכל הקשרים עם הקהילה היהודית הברזילאית וידידנו הברזילאים. היא שותפה מלאה להצלחת עבודתי.

כפי שכבר ציינתי, אדית רואה את הדברים בצורה שונה משלי. אינני מצליח להיפרד מהעבר, תמיד מלא געגועים, חולה געגועים. והיא? העבר? מה פתאום? האדם צריך להיות מציאותי – "לחם הוא לחם, גבינה היא גבינה" (פתגם ברזילאי), להתמודד עם הבעיות כאשר הן מופיעות. אין טעם לבכות על העבר, אין טעם להתמסר לאשליות... ("לו הייתי הולך בדרך אחרת"... "לו עבדתי בשטח אחר"... "לו הכרתי אנשים אחרים ולא אלה"... "לו, לו, לו..."). אדית לא חושבת כך... ללמוד מהעבר – כן; אבל יש "להסיע את החשמלית הלאה" (גם זה פתגם ברזילאי).

אפשר ללמוד פה ושם, אבל לא לחזור על הטעויות; יש להיות מציאותיים כי החיים לא מתנהלים על פי רגשי הגעגועים... כזו היא, טוב שהיא כזו ושתמשיך להיות כזו. חלמנו.

כאשר אהיה זקן

אמצא אותך, זקנה, בדרך.

גִּלְרָמָה אֶלְמֵיִדָּה, כל השירה, פרק 2, עמוד 13.

58. מילה אחרונה

הזמנים לא השתנו.
העולם לא השתנה.
הזמנים והעולם התפתחו.
אולי אני, מבלי ששמתי לב, המשכתי לחלום על החשמלית
הישנה, שמסילותיה נעקרו מזמן...
אם כן, מה לעשות?
לחפש דרכים חדשות, בלי למחוק את הגעגועים...
כך תיוולדנה תקוות חדשות, והעולם, בלי שום ספק, יהיה
טוב יותר.
הלוואי!

נספחים

על יישובי הנגב, על עזה ועל... מנהיגות

לרגל מלאות 50 שנה למלחמת סיני, מובא בזה מכתב מאת ראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן-גוריון, לכינוס יישובי הדרום עם ההחלטה לסגת מרצועת עזה בתום המלחמה.

ראש הממשלה

ירושלים, ד' באדר ב' תשי"ז

7 במארס 1957

לכינוס יישובי הדרום

חברים יקרים!

ידעתי שאני חייב לבוא אליכם ולהסביר לכם במיוחד למה יעצתי לממשלה למסור עכשיו רצועת עזה לכוח אר"מ, כי לא נעלמו ממני החששות, ואולי גם החרדות, שדבר זה יעורר בלבכם לא בלי סיבה מספקת. זה ארבעה חודשים – הפעם הראשונה אחרי יסוד יישוביכם בדרום, יכולתם לצאת בשלווה לשדות לעבודה, ולישון במנוחה על מיטתכם. ואין אתם בטוחים, וגם אני איני בטוח, כי שלוה זו נתונה לכם גם

עכשיו. וכשרק אוכל להיפנות, בוא אבוא לשוחח עמכם על ענינים אלה. אבל אני רואה חובה בכנוס הראשון הנערך אחרי הפינוי, לשלוח לכם על-ידי חברי, דברים אחדים להסברת המצב, דברים שלא יכולתי להגיד במפורש בכנסת מטעמים מדיניים, אם כי רמזתי עליהם שם, ומה שאני אומר עכשיו לכם אינו נועד לפרסום בעתונים, אלא אך ורק לידיעתכם.

כאזרח יהודי, וגם במידה ידועה כשר הבטחון, דאגת הבטחון של המדינה ושל תושביה עומדת כל השנים, עוד מלפני הקמת המדינה, בראש הגיגי, מעיינותי ודאגותי. בישבי כשנתיים בנגב הכרתי באופן בלתי אמצעי בעית הבטחון של הישובים בדרום ובנגב, ותאמינו לי כי בעריכת מסע סיני ובמאבק המדיני של ארבעת החודשים האחרונים, תפסה דאגה זו לבטחון ישובי הדרום מקום לא קטן בכל מעשי ומחשבותי. ודעתי היתה - והינה גם עכשיו - שאנו צריכים להסתכן בסנקציות למען בטחון ישובים אלה. אולם שתי התרחשויות חדשות שבאו רק בשבועיים או בשלושת השבועות האחרונים של המאבק, הביאו למפנה חדש, ובסופו ראיתי לחובתי המוסרית והמצפונית לייעץ לממשלה הדבר הבלתי פופולארי ביותר בזמן הזה - להסכים לפינוי מפרץ שלמה ורצועת עזה.

ואלה השיקולים:

1) נתברר שהסיכוי המעשי היחיד גם לחופש שיט במיצרים, ומה שיותר חשוב - לשיט עצמו, גם לשיט ישראל ו גם לשיט בינלאומי, הוא בסידור שנעשה על-ידינו עם כמה מדינות ימיות (ארצות-הברית, קנדה, צרפת, אנגליה, הולנד,

נורווגיה, אוסטרליה ועוד) שלא באמצעות או"מ, אלא על-ידי הכרזות פומביות של הממשלות הנ"ל בעצרת או"מ. סיכוי זה אינו עדיין גשר של ברזל, ובכל מעשה שעשינו בארץ לא היו לו למפרע הבטחות מוחלטות להצלחה, אבל זהו הסיכוי הטוב והמעשי ביותר. ואני רואה הפיכת אילת לנמל בעל חשיבות בינלאומית ושיט ישראלי ובינלאומי לאילת ומאילת לים סוף ולאוקינוס ההודי, כאחת מהמשימות הגדולות ביותר של מדינתנו, אם סיכוי זה יתאמת – ישתנה מעמדה הבינלאומי של ישראל, יפותח הנגב, תגבר עצמאותנו הכלכלית, וקו אילת-חיפה (או קו אילת-אשקלון או סוקרייר) יהווה אלטרנטיבה בינלאומית לתעלת סואץ במידה מרובה, ובמיוחד להזרמת דלק ממזרח למערב.

(2) הייתי מוכן כרוב תושבי הארץ לסנקציות, ובלבד שנעמוד על זכויותינו הצודקות. אולם לאחר שנכנסו בזירה של הבירורים בשני השבועות האחרונים שתי המדינות היחידות שהציעו לנו מטוסי סילון חדישים (צרפת וקנדה) – ומטוסים מסוג זה הם בשבילנו שאלת קיום – ראיתי שאסור לנו להגיע למצב, שבו נהיה מנודים על-ידי או"מ, באשר יתכן כי המקור היחיד לקבלת נשק לצה"ל יסתתם. אני רוצה שתדעו שלא קנדה ולא צרפת אף לא רמזו לנו שאם לא נקבל דעתם – יחרימו אותנו. ואולי איני צריך לספר לכם מה רבה וכנה ידידות הממשלה הצרפתית לישראל, ולא רק ידידות הממשלה אלא ידידות כל העם הצרפתי מחוץ לקומוניסטים. אולם לצרפתים יש אינטרסים חיוניים באירופה ובצפון-אפריקה התלויים ביחסיה עם מדינות אחרות ובראש ובראשונה עם ארצות-

הברית, ולדעתי יש סכנה חמורה שאם נהיה מנוודים על-ידי או"מ - לא תוכל ולא תרצה צרפת להמציא לנו הנשק שהוא חיוני בשביל בטחוננו וקיומנו. איני יודע אם ידוע לכם באלה תנאים בלתי מקובלים ובלתי רגילים קיבלנו במחצית השנה האחרונה של שנת 1956 נשק מצרפת; ונשק יש לו טבע שהוא מתיישן במהרה, ביחוד נשק אווירי, וגם יש לו צורך בחלקי-חילוף; ואם כי אין לי יסוד להניח כי בחודשים הקרובים צפויה לנו התקפה ערבית (אם כי אין בכך בטחון מוחלט), הרי ודאי שצפויה לנו התקפה זו בעוד שנה או שנתיים, אם נעמוד בריב עם כל העולם ונחזיק בשטח שהרודן המצרי והעולם הערבי סבור שזהו שטח מצרי.

לא פחות ממי שהוא בארץ אני מכיר בערכו וביכולתו של האדם הלוחם שלנו, ואני יודע שהגורם הראשי - הוא האיכות האנושית של הלוחמים. אולם בלי כלים מעולים, וביחוד באוויר, החיילים המצויינים ביותר, יהיו מחוסרי מגן וישע, ואסור - זוהי הרגשתי העמוקה - להוקיע צבא הגנה לישראל לכשלון בשדה המערכה. הערבים יכולים להיכשל פעם שתים ושלוש ויותר, ואחרי כל "סיבוב" שבו ינחלו מפלה - יתכן "סיבוב" נוסף. אם צה"ל ינחל חלילה פעם אחת כשלון - עלול לבוא קץ למדינת ישראל, ואולי גם לעם היושב בתוכה.

אחריות כבדה ואיומה זו ציוותה עלי לקבל עצת הידידים היותר נאמנים לנו, שרק הם היו מוכנים לספק לנו הנשק הדרוש (ביחוד הנשק האווירי), והרגשתי שאין לי כל רשות להעמיד בסכנה עצם קיומנו. אם בעוד שנה או שנתיים נעמוד שוב לפני מבחן צבאי - ולא נשיג הנשק הדרוש.

אלה היו שני השיקולים המכריעים. השאר ידוע לכם - כך אני מניח - בפרוטרוט. הודענו בעצרת שאנו שומרים לעצמנו חופש הפעולה אם הקלקלות ברצועת עזה יחזרו לישנם, ונשתמש בזכות ההגנה העצמית שלנו. כמה מדינות ידידותיות הסכימו אף הן לזכותנו זו. אין בהודעה זו סגולה בדוקה לבטחון הדרום, ואיני רוצה לעורר בכם תקוות ואשליות בלתי מבוססות במאה אחוזים. אמרתי בכנסת שיש חשש כי המצרים יחזרו, ואני שותף דאגתכם, אולם שיקולים עליונים, הקובעים גורל ישראל מבחינה כלכלית ובטחונית בעתיד, הכריעו בהכרתי את הכף, ומשום כך יעצתי לממשלה מה שיעצתי.

ואתם, חברים יקרים, אל תיראו ואל תחתו. מאבק עמנו על גאולתו, חירותו, שוויונו, בטחונו לא נסתיים, ולא ביום אחד יסתיים. ואני בטוח כי אתם שותפים נאמנים למאבקנו ההיסטורי, כשם שאנו שותפים נאמנים לדאגתכם ולצרכיכם. צבא הגנה לישראל יעשה מצדו כל אשר ביכולתו להבטיח לכם מכסימום של בטחון, ועם ישראל כולו אין לו עדיין ערובות מספיקות לבטחונו. גורל אחד לכולנו, ומה שעשינו היה צו המצפון והחרדה לעתידנו.

חזקו ואמצו!

בברכת חברים
צ. ח. - 21
ד. כן - 1111

עידוד לכתוב ספר

לפני למעלה מ-40 שנה הציע לי הסופר והמשורר הברזילאי, ג'ילְרְמָה פִיגְ'רִידוֹ, לכתוב ספר על החיים בקיבוץ, בעקבות פגישתי עמו במהלך ביקורו בישראל ובברור חיל.

18 בדצמבר 1963

ידידי הנריקה,

תודה על מכתבך שמצאתי כאן בהגיעי שלשום, לא שהארכת את נסיעתי, באופן בלתי זהיר, לאתונה, לרומא, לפראג ולפריס, אחרי שקיבלתי ידיעות על שיפור מצבו של אבי. לצערי מיד אחרי בואי הגיעו ידיעות רעות מקמפינס ועלי לנסוע לשם מיד; לכן אקצר בתשובתי.

נפגשתי כבר עם הַנְיֹוֹ שהסכים, בשם ההוצאה לאור "סִיבִילִיזָסָאוֹ בְּרִזְ'לִיָּה" לקבל את ספרך. תתחיל לכתוב. דיברתי גם עם השגריר אשל, אשר התלהב מאוד מהרעיון אבל טוען שעליך להרחיב את הנושא ולטפל לא רק בקיבוצים אלא בכלל החוות השיתופיות המעניינות את ברזיל, במיוחד בצפון-מערבה, היכן שהטכנולוגיה הישראלית מנסה ניסויים כאלה. מכל מקום, כתוב את הספר ואל תחשוב על נוסחאות. העלה את ניסיונך על הכתב, תן קווים הומניים וברח מסטטיסטיקות

ומיובש המספרים. ספר מה עשית ומה ראית, מה למדת ואיך למדת. כתוב בספר על אנשים חיים ומתהלכים. אל תשים לב לגודל, אבל 150 עד 200 עמודים מודפסים ברווח כפול, נייר בגודל משרדי – זהו הספר האידיאלי. בתחילה נדפיס מהדורה בת 5,000 ספרים ונמכור כל אחד, כנראה, באלף קרוזירוס (תלוי במחיר הנייר וביוקר החיים בזמן פרסום הספר). פירושו של דבר 500 אלף קרוזירוס לזכויות יוצרים, חלק ישולם בעת פרסום הספר והיתר בתשלומים כל שלושה חודשים. אותם תנאים יהיו תקפים למהדורות הנוספות.

אדאג למכתב הרשמי רק כשאחזור מקמפינס.

מכל מקום, תוכל לכתוב להניו סילבך, הוצאה לאור "סיביליזסאו ברזילירה", רחוב 7 בספטמבר 97, ריו דה ז'נירו. אנא מסור דרישת שלום לחברים בברור חיל, במיוחד למנה קוריןלדי, שאליו אכתוב מיד כשאוכל לעשות זאת, על תעלולים תיאטריים. בינתיים אני שולח אליו הנוסח, של "מריה דה פונטה" מהמגזין קומנטריו בפורטוגזית. אשלח עוד הצגות, במהרה. חיבוקים לכולם ובמיוחד לך, ואיחולים על עבודתך היפה בישראל ובמיוחד איחולי שנה טובה.

גילרמה פיג'רדו

מפתח כללי

Abolicao	אבוליסיון
Augusta	אוגוסטה
Avanhandava	אוניאנדוה
Itaboca	איטבוקה
Itupeva	איטופבה
Aimores	אימורס
Ipiranga	איפירנגה
Alvorada	אלבורדה
Anhangabau	אניאנגבאו
Bixiga	בישיגה
Belo Horizonte	בלו הוריזונטה
Bom Retiro	בום רֶטִירו
Bandeirantes	בַּנְדֵירָנְטִס
Direita	דיריטה
Higienopolis	היגיאנופוליס
Vila Mariana	וילה מריאנה
Vila Maria	וילה מריה
Vinte Cinco de Marco	וינטה סינקו דה מרסו
Valinhos	וליניוס
Vera Cruz	ורה קרוז

Jose Paulino	ז'וזה פאולינז
Jundiai	ז'ונדיאי
Jacarei	ז'קראי
Jardins	ז'רדינס
Jardin Paulistano	ז'רדין פאוליסטנו
Tiradentes	טירדנטס
Libero Badaro	ליברו בדרו
Lapa	לפה
Maua	מאואה
Manaus	מנאוס
Newton Prado	ניוטון פרדו
Sao Bento	סאו-בנטו
Sao Paulo	סאו פאולו
Solon	סולון
Sorocaba	סורוקאבה
Salvador	סולודור
Santa Efigenia	סנטה אפיג'ניה
Santa Branca	סנטה ברנקה
Santa Tereza	סנטה טרזה
Santa Marcelina	סַנְטָה מַרְסֵלִינָה
Santo Amaro	סנטו אמרו
Santo Andre	סנטו אנדרה
Santos	סנטוס
Santana	סנטנה
Sapopemba	ספופמבה
Porto Alegre	פורטו אלגרה

Petropolis	פטרופוליס
Passo Fundo	פסו פונדו
Pacaembu	פקאמבו
Para	פרה
Paraiba	פראיבה
Prudente de Moraes	פרונטה דה מוראיס
Prates	פרטס
Praca da Se	פרסה דה סה
Consolacao	קונסולסאו
Curitiba	קוריטיבה
Casa Verde	קזה ורדה
Quintino Bocaiuva	קינטינו בוקאיובה
Cambuci	קמבوسی
Campinas	קמפינס
Cruzinha	קרוזיניה
Carazinho	קרזיניו
Carmo	קרמו
Carmo Cintra	קרמו סינטרה
Rio Grande do Sul	ריו גרנדה דו סול
Rio de Janeiro	ריו דה ז'נירו

על המחבר

צבי חזן (הנריקה שזן)

נולד בסאו פאולו, ברזיל	1931
מצטרף לתנועת הנוער הציונית סוציאליסטית דרור	1947
מפרסם את הספר ילד בוכה	1956
עולה לישראל לקיבוץ ברור חיל	1957
מזכיר קיבוץ ברור חיל	1962-1964
תעודת B.A. בהיסטוריה של עם ישראל ובהיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב	1968
גזבר קיבוץ ברור חיל	1972-1974
ראש המועצה האזורית שער הנגב	1974-1987

מייסד את מכללת הנגב ע"ש פנחס ספיר	1975
נשיא המועצה ליחסים בינלאומיים בנגב	1985
יוזם את הקמת מועצת נבחרי הנגב	1986
מקבל את התואר "אישיות השנה ברזיל-ישראל", מטעם לשכת המסחר והתעשייה ברזיל-ישראל בסאו פאולו	1986
מקבל את התואר "אזרח כבוד של סאו פאולו" ומדליה "אָנְשֵׁיאָטָה", מטעם הפרלמנט המקומי בעיר סאו פאולו	1987
קונסול כללי של ישראל בסאו פאולו ובדרום ברזיל	1987-1991
ועד היום, נשיא משרד T.I.O.I. למחקר וטכנולוגיה	1992
חבר בדירקטוריון חברת "כימיקלים לישראל"	1993-2001
ועד היום, נציג ציבור ב"ועדת הערעורים" (לתכנון ובנייה) של אזור הדרום והנגב במשרד הפנים	1996
יושב ראש לשכת המסחר והתעשייה ישראל-ברזיל	1996-2005

